GERHARD VINNAI

ΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΣΑΝ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Μετάφραση:

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΤΑΛΙΑΝΗΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὸ βιβλίο τοῦ GERHARD VINNAI: «Τὸ ποδόσφαιρο σὰν ἰδεολογία», ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν «Διεθνῆ Βιβλιοθήκη» τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1978, σὲ μετάφραση Γιώργου Νταλιάνη. Ὑπεύθυνος τυπογραφείου: Λ. Γιοβάνης, Θεμιστοκλέους 80, τηλ. 36.15.079, Ἀθήνα.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Βιβλιοπωλεῖο «ΜΑΥΡΟ ΡΟΔΟ», Δελφῶν 2 (καὶ Διδότου γωνία) τηλ. 36.08.635, Ἀθήνα.

I. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

«Προτιμῶ παῖκτες ποὺ νὰ μὴν εἶναι πολὺ καλοὶ ἢ ἔξυπνοι σ' ἄλλα πράγματα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι συγκεντρώνονται στὸ ποδόσφαιρο».

Μπὶλ Νίκολσον

Σχεδὸν ὅλες οἱ θεωρίες τοῦ «παιχνιδιοῦ» ἔχουν θεωρήσει ὡς οὐσιῶδες γνώρισμά του, ὡς χαρακτῆρα του, τὴν ἐλεύθερη δραστηριότητα σὲ καταφανῆ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀλλοτριωμένη ἐργασία. Γιὰ τὸν Κάντ, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα γνωρίσματα τοῦ παιχνιδιοῦ εἶναι ὅτι στερεῖται κινήτρων. Σ' ἀντίθεση πρὸς τὴν ἐργασία, ἡ ὁποία «ἀναλαμβάνεται χάριν ἑνὸς σκοποῦ», τὸ παιχνίδι «εἶναι εὐχάριστο καθ' ἑαυτό»[1]. Ὁ Χέγκελ γράφει γιὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀγῶνες «Ἂν ἐντρυφήσουμε στὴν ἐσώτερη φύση αὐτῶν τῶν σπόρ, θὰ παρατηρήσουμε πρῶτα πὼς τὸ σπὸρ τὸ ἴδιο ἀντιτίθεται στὴν σοβαρὴ ἐνασχόληση, στὴν ἐξάρτηση καὶ τὴν ἀνάγκη. Ἔτσι ἡ πάλη, ὁ δρόμος, τὸ ἀγώνισμα, δὲν ἦταν σοβαρὴ ὑπόθεση· δὲν προϋπόθετανε καμμιὰ ὑποχρέωση ἄμυνας, καμμιὰ ἀναγκαιότητα ἀγώνα».[2] Ὁ Ἔριχ Ἔριξσον λέει γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ παιχνιδιοῦ πὼς «πρέπει νὰ αἰσθάνεται ὅτι διασκεδάζει ἐλεύθερος ἀπὸ ὁποιοδήποτε φόβο ἢ ἐλπίδα σοβαρῶν συνεπειῶν. Βρίσκεται σὲ διακοπὲς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ πραγματικότητα»[3].

Μολονότι αὐτὲς οἱ ἰδέες ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ τελείως διαφορετικὰ κείμενα, ὅλες συμφωνοῦν ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσα πραγματικότητα εἶναι ἕνα βασικὸ συστατικὸ τοῦ παιχνιδιοῦ. Ἔτσι, στὸ πεδίο τῆς ὀργανωμένης βιομηχανίας τοῦ σπόρ, ὅροι ὅπως «παίκτης», νὰ «παίξουμε» ποδόσφαιρο, «χῶρος παιχνιδιοῦ», ἢ «κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ» ἔχουν ἀπὸ καιρὸ γίνει τόσο παραπλανητικοὶ ὅσο ὅλη ἡ πομπώδης ἰδεολογία τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σπόρ. Μὲ τὰ λόγια ἑνὸς ἀπὸ τοὺς κορυφαίους θιασῶτες του, «τὸ σπὸρ εἶναι μέρος τοῦ μεγάλου χώρου τῆς ζωῆς ποὺ καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ παιχνίδι. Τὸ παιχνίδι ἀναλαμβάνεται χωρὶς ἀπώτερα κίνητρα, μονάχα γιὰ χάρη του, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀντιτίθεται στὴν ἐργασία»[4]. «Πρέπει, ἐπομένως, νὰ ὑπάρχει μιὰ θεμελιώδης διάκριση μεταξὺ ἐκτέλεσης στὸ σπὸρ κι ἐκτέλεσης στὴν ἐργασία. Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ οὐσία τοῦ σπὸρ θὰ ἐξαφανίζονταν ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴ θεμελιακὴ σχέση του μὲ τὸ παιχνίδι καὶ νὰ μετατραπεῖ σὲ καθαρὴ ἐργασία. Ὁ κόσμος τῶν κινήτρων θὰ ὑπονόμευε ὅλη τὴν ζωτικότητά του»[5]. Στὴν πραγματικότητα, ὅ,τι ἐξακολουθεῖ νὰ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ παιχνιδιοῦ σήμερα ἁπλῶς ἀντανακλᾶ τὸ βασίλειο τῆς ἐργασίας· μόνο φαινομενικὰ ἐπιτρέπει τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση τῆς σωματικῆς ἐνεργητικότητας καὶ ζωτικότητας. Τὸ στοιχεῖο τοῦ παιχνιδιοῦ τὸ ὁποῖο θὰ μποροῦσε ἀκόμη νὰ βρεῖ μιὰ θέση στὶς πρῶτες μέρες τοῦ ποδοσφαίρου, ἔχει γρήγορα ἐξαφανιστεῖ. Σήμερα, τὸ ποδόσφαιρο μπορεῖ μονάχα νὰ διατηρήσει κάποιο στοιχεῖο ἀπὸ τὸ παιχνίδι ὅταν ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ ἐπαγγελματισμοῦ, καὶ παίζεται ἰδιωτικὰ ἀπὸ μιὰ ὁμάδα φίλων. Δὲν ἐκπλήσσει πιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ «παῖκτες» σήμερα ἀντλοῦν πολὺ λίγη εὐχαρίστηση ἀπὸ τὸ «παιχνίδι». Ὁ Χάντερ Ντέηβις, ὁ ὁποῖος ἀνάλωσε ὁλόκληρη τὴ σαιζὸν 1971—1972 στὴν ποδοσφαιρικὴ ὁμάδα τῆς Τόττεναμ κάνοντας ἔρευνα γιὰ τὸ βιβλίο του «Τὸ Ἔνδοξο Παιχνίδι» γράφει: «Αἰσθάνεται κανεὶς ἀπαισιοδοξία γιὰ τὸ σύγχρονο ποδόσφαιρο ὅταν βλέπει πῶς ἡ πλειοψηφία τῶν παικτῶν τῆς πρώτης ὁμάδας παραδέχονται ὅτι δὲν ἀπολαμβάνουν τὸ παιχνίδι τόσο,ὅσο ὅταν ἦταν νεώτεροι». Ὁ Μάϊκ Ἴγκλαντ ἀναφέρθηκε στὸ ποδόσφαιρο σὰν σὲ δουλειά: «Ποτὲ δὲν λέω ὅτι πάω νὰ π α ί ξ ω ποδόσφαιρο. Τὸ ποδόσφαιρο εἶναι ἐργασία». Ὁ Ρότζερ Μόργκαν εἶπε: «Τώρα ἡ ἀπόλαυση ἐκφυλίστηκε. Θὰ προτιμοῦσα νἄπαιζα τζάμπα καὶ νἄχα μιὰ ἄλλη δουλειά, ἂν μποροῦσα νὰ βρῶ. Ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτ' ἄλλο». Κι ὁ Τζίμυ Πὴρς εἶπε ὅτι δὲν ἔβλεπε πιὰ τὸ ποδόσφαιρο ὅπως ὅταν ἦταν δέκα πέντε χρονῶν. «Οἱ ἐπαγγελματίες δὲν ἀφήνονται νὰ παίξουν τὸ φυσικό τους παιχνίδι. Ὑπάρχει πάρα πολὺ σύστημα σήμερα. Εἶμαι σίγουρος πὼς οἱ παῖχτες τοῦ πρωϊνοῦ τῆς Κυριακῆς ἀπολαμβάνουν μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελματίες».

Ὅπως ἔλεγε ὁ Μὰξ Βέμπερ, ἡ οἰκονομικὴ λογικὴ τοῦ καπιταλισμοῦ ἀπαιτεῖ τὴν ἀκατάπαυστη ἐπιδίωξη κέρδους ἀπὸ μέρους μιᾶς ἐπιχείρησης ποὺ λειτουργεῖ συνεχῶς καὶ ἀποτελεσματικά[6]. Ἡ ἀπαίτηση τοῦ κέρδους, μιὰ ἰδιαίτερη μορφὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ «ὀρθολογισμοῦ» τοῦ Βέμπερ, καθιστᾶ ἀναγκαῖο τὸν συστηματικὸ «ὑπολογισμὸ τοῦ κεφαλαίου». Ὁ ὀρθολογισμὸς τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, ποὺ βασίζεται στὴν ἐμπορευματικὴ ἀνταλλαγή, ὑποβιβάζει κάθε ἀτομικότητα σὲ μιὰ ποσοτικὴ ἀφαίρεση. Ὀργανώνει κι ἐλέγχει ἀνθρώπους καὶ πράγματα ὄχι μόνο στὴν ἐργασία τους ἀλλὰ ἐπίσης καὶ στὴ σχόλη τους. Στὸν καπιταλισμὸ τὸ ἐ μ π ό ρ ε υ μ α γίνεται «ἡ καθολικὴ κατηγορία

τῆς κοινωνίας σὰν ὅλου»[7]. Ἡ λογικὴ τῆς ἀγορᾶς διαπερνᾶ ὅλες τὶς ὄψεις τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς.

Σὲ πολλοὺς κλάδους τῶν σπόρ, ἡ ἐπίδοση καταλαμβάνει κεντρικὴ θέση. «Ἡ ἐπίδοση ἀντιστοιχεῖ στὴν ὀρθολογικοποίηση, ἡ ὁποία γίνεται ὁλοένα καὶ σπουδαιότερη στὴ ζωή μας... παραμελεῖ τὸ ποιοτικὸ καὶ τονίζει ἀποκλειστικὰ ὅ,τι εἶναι μετρήσιμο καὶ ποσοτικό»[8]. Ἡ κυριαρχία τοῦ ποσοτικοῦ στὸ ποδόσφαιρο μπορεῖ νὰ φανεῖ στὴ σπουδαιότητα τοῦ μέσου ὅρου τῶν τερμάτων μιᾶς ὁμάδας στοὺς βαθμοὺς ποὺ καταχωροῦνται γιὰ τὴ νίκη, τὴν ἰσοπαλία ἢ τὴν ἧττα καὶ τὴ σημασία τῆς θέσης μιᾶς ὁμάδας στὴ βαθμολογία. Ἡ βαθμολογικὴ θέση καθορίζεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν βαθμῶν καὶ τὸν μέσο ὅρο τῶν τερμάτων, κι αὐτὸ εἶναι τελικὰ ἡ μοναδικὴ κλίμακα μὲ τὴν ὁποία κρίνεται ἡ ἐπιτυχία μιᾶς ὁμάδας. Ὅλες οἱ προσπάθειες κλίνουν πρὸς τὸ νᾶσαι στὴν κορυφὴ τοῦ βαθμολογικοῦ πίνακα· αὐτὸς εἶναι ὁ ὕπατος στόχος.

Ὁ κοινωνικὸς ὀρθολογισμός ποὺ κυβερνᾶ ἐξ ἴσου τή βιομηχανία καί τό σπόρ εἶναι ἀτελής: εἶναι ὁ τεχνικός ὀρθολογισμός τοῦ καπιταλισμοῦ. Καί στίς δυὸ παραπάνω περιπτώσεις, ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας εἶναι ἁπλῶς ἡ ἀριστοποίηση τῆς ἐκτέλεσης. Ὁ Μπέρτι Μῆ, μάνατζερ τῆς Ἄρσεναλ κι ἕνας ἀπό τούς πλέον ἐπιχειρηματικά προσανατολισμένους ματζερς στὴν πρώτη κατηγορία, εἶναι ἰδιαίτερα «ὀρθολογικὸς» στὴν προσέγγισή του. «Ἐνδιαφερόμαστε βασικὰ νὰ κερδίζουμε μὰτς κι αὐτὸ σημαίνει νὰ βάζουμε γκόλ», λέει. «Μπορεῖ νᾶναι ὑπέροχο νὰ βλέπεις μερικοὺς παῖκτες, ἀλλὰ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει. Θέλω ὑψηλὸ ἐπίπεδο σταθερότητας — ἕναν ἄνθρωπο ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ πετύχει σὲ 35 ἀγῶνες ἀπὸ 42. Μπορεῖς νὰ ἀνεχθεῖς ἑφτὰ παιχνίδια μὲ ἀδιάφορη ἀπόδοση μέσα στὴ σαιζόν, ἀλλὰ δὲν μπορεῖς νὰ κερδίσεις πρωταθλήματα μὲ 22 ἀδιάφορες ἀποδόσεις σὲ σύνολο 42 ἀγώνων».

Ὁ ὑπολογισμός κέρδους καὶ ἀπώλειας ἀντιμετωπίζει τὸν ἄνθρωπο σὰν ἄλλη μιὰ μεταβλητή: μιὰ φιγούρα στὸν λογαριασμὸ τῶν ἀναμενομένων ἐξόδων κι εἰσπράξεων. Τὸ ποδόσφαιρο σὰν ἐπιχείρηση, τὸ βλέπει σὰν «ὑλικὸ παικτῶν»: μιὰ φιγούρα στὸ λογαριασμὸ τῶν προσδοκιῶν νίκης, ἡ ὁποία εἶναι ἐπίσης συνήθως μετατρέψιμη σὲ χρηματικὸ κέρδος. Στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο, ὅπως στὴν ἐπιχείρηση, κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἀντικαταστάσιμος. Καθένας ποὖναι ἀνίκανος νὰ ἐπιβιώσει στὸν βηματισμό, γιὰ λόγους ἡλικίας εἴτε ὑγείας, χάνει τὴ θέση του στὴν πρώτη ὁμάδα, ἀκριβῶς ὅπως θἄχανε μιὰ πολὺ ἐπιζητούμενη θέση στὴν ἐπιχειρηματικὴ ἱεραρχία. Ὅποιος δέν διαθέτει τὴν ἀναγκαία φόρμα πετάγεται ἔξω. Κάθε παίκτης στὴν αἰχμὴ τῆς φόρμας του θεωρεῖται ἀπὸ τὴν διεύθυνση τῆς ὁμάδας του καὶ τοὺς σχολιαστὲς στὰ μαζικὰ μέσα σὰν τελείως ἀναντικατάστατος, ἀλλὰ βρέθηκε πάντα κάποιος ἀντικαταστάτης ἱκανὸς νὰ ἐκπληρώσει τὸν ρόλο του τέλεια. Τὸ προσωπικὸ δὲν εἶναι πλέον πραγματικὸ πρόβλημα στὸν προχωρημένο καπιταλισμό: ἕνας ἄνθρωπος μπορεῖ ν' ἀνταλλαγεῖ μ' ἕναν ἄλλο στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο τόσο εὔκολα ὅσο καὶ στὰ γραφεῖα καὶ τὰ ἐργοστάσια τῆς βιομηχανίας. Ὅπως σχολίασε, κάπως θλιμμένα, ὁ Ντὸν Χόου, ὅταν εἶδε τὴν Ἄρσεναλ νὰ νικάει τὴν Γουὲστ Μπρόμγουιτς Ἄλμπιον στὸ Χάϊμπουρυ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1972, «Δὲν ἐνδιαφέρει ἀναγκαστικὰ ποιούς παῖκτες βάζει ὁ προπονητὴς Μπέρτι Μῆ, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ἡ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιοῦν».

«Ὁ καπιταλισμός, ἄσχετα πόσο μαθηματικοποι-

ημένος κι "επιστημονικός" εἶναι, παραμένει ἡ μαθηματικοποιημένη, τεχνολογικὴ κ υ ρ ι α ρ χ ί α πάνω σὲ ἀνθρώπους»[9]. Αὐτὴ ἡ λογικὴ τῆς κυριαρχίας ἀξιώνει τὴν μέγιστη ἐκμετάλλευση, ὄχι μόνο τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ ἐπίσης ἀθλητικῶν ἱκανοτήτων — τὴν ἄριστη ἀπόδοση τερμάτων. Τὸ ἀληθινὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τὸ ξεπέρασμα τῆς ἀντικειμενοποίησης*, εἶναι τελείως διαφορετικό. Στὸν καπιταλισμὸ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἁπλὸ ἐξάρτημα ἐμπορευμάτων, ἕνα ὑλικὸ κινούμενο ὄχι σύμφωνα μὲ τοὺς δικούς του νόμους, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως ὑπαγορεύεται ἀπὸ ἐξωτερικὲς οἰκονομι-

* Ὁ Γκέοργκ Λούκατς ἐξηγεῖ τὶς ἔννοιες «ἀλλοτρίωση» καὶ «ἀντικειμενοποίηση» ὡς ἑξῆς: «Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἐδῶ θεμελιώδη σημασία εἶναι ὅτι ἡ ἴδια ἡ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἴδια του ἡ ἐργασία, γίνεται κάτι ἀντικειμενικὸ καὶ ἀνεξάρτητο ἀπ' αὐτόν, κάτι ποὺ τὸν ἐλέγχει δυνάμει μιᾶς αὐτονομίας ξένης πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ὑπάρχει τόσο μιὰ ἀντικειμενικὴ ὅσο καὶ μιὰ ὑποκειμενικὴ ὄψη σ' αὐτὸ τὸ φαινόμενο. Ἀ ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ά, ἕνας κόσμος ἀντικειμένων καὶ σχέσεων παίρνει σάρκα καὶ ὀστᾶ (ὁ κόσμος τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν κινήσεών τους στὴν ἀγορά. Οἱ νόμοι ποὺ κυβερνοῦν αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα ἀνακαλύπτονται πράγματι βαθμιαῖα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἀκόμη κι ἔτσι τὸν ἀντιμετωπίζουν σὰν ἀόρατες δυνάμεις ποὺ γεννοῦν τὴν ἴδια τους τὴ δύναμη. Τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὴ γνώση του τῶν νόμων αὐτῶν πρὸς ὄφελός του, ἀλλὰ εἶναι ἀνίκανο νὰ τροποποιήσει τὴ διαδικασία μὲ τὴ δική του δραστηριότητα. [Ἔτσι νοεῖται ἡ ἀντικειμενοποίηση]. Ὑ π ο κ ε ι μ ε ν ι κ ὰ — ἐκεῖ ὅπου ἡ οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς ἔχει ἀναπτυχθεῖ πλήρως — ἡ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀποξενώνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο, μετατρέπεται σὲ ἐμπόρευμα τὸ ὁποῖο ὑπόκειται στὴ μὴ-ἀνθρώπινη ἀντικειμενικότητα τῶν φυσικῶν νόμων τῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ ἀκολουθήσει τὸ δικό της δρόμο ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἀκριβῶς ὅπως ὁποιοδήποτε καταναλωτικὸ ἀντικείμενο». [Ἔτσι νοεῖται ἡ ἀλλοτρίωση]. Βλ. «Ἱστορία καὶ Ταξικὴ Συνείδηση», Λονδίνο 1971, σελ. 86-7.

κὲς δυνάμεις. Αὐτὴ ἡ διαδικασία ἀντικειμενοποίησης ἐπηρεάζει ἀκόμη καὶ τὰ ἔνστικτά του. Ἡ δομή τους χάνει τὸν ἀρχικὸ δυναμισμό της, κι ἡ ζωντανὴ ἀλληλεπίδραση τοῦ ἐγώ, τοῦ ὑπερεγὼ καὶ τοῦ ID ἐκφυλίζεται σὲ μιὰ σειρὰ αὐτόματων ἀνταποκρίσεων. Ἡ αὐθόρμητη συμπεριφορά, μιὰ ἀπὸ τὶς πλέον σπουδαῖες ὄψεις τῆς ἀτομικότητας, παραλύει ἀπὸ τὴν μηχανικὴ ρουτίνα.

Τὰ ἀνθρώπινα ὄντα δὲν εἶναι ἡ πραγματικὴ κινητήρια δύναμη τῶν σύγχρονων βιομηχανικῶν διαδικασιῶν. Εἶναι ἁπλῶς ἄλλο ἕνα γρανάζι στὸ μηχανικὸ σύστημα, καὶ πρέπει νὰ ὑποταχθοῦν στοὺς νόμους του. Ὄχι μονάχα τὸ ἄτομο εἶναι τελείως ἀνίσχυρο μπροστὰ σὲ τέτοιες σκληρὲς συνθῆκες, ἀλλὰ κατὰ τὴν προσαρμογὴ πρὸς αὐτὲς ἀποανθρωποποιεῖται τὸ ἴδιο. «Ὅσο πιὸ "ρεαλιστικὸ" γίνεται τὸ ἄτομο, τόσο περισσότερο αἰσθάνεται πὼς ὑποβιβάζεται σὲ πράγμα, τόσο πιὸ ἀπονεκρωμένο γίνεται»*.

* Τ. Ἀντόρνο. «Κοινωνιολογία καὶ Ψυχολογία» (μέρος I), «Ἐπιθεώρηση τῆς Νέας Ἀριστερᾶς», Νο 46, Λονδίνο 1967. — Ἡ ἐνστικτικὴ ἐνέργεια ἡ ὁποία κάνει αὐτὸ δυνατό, ἀρνούμενη τὸ ἐγὼ καὶ ταυτόχρονα σκληρύνοντάς το κατὰ παράλογο τρόπο, εἶναι δευτερογενὴς ναρκισσισμός. Ἡ σχέση μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διέπεται ἐδῶ ἀπὸ τὸν «καταναγκασμὸ νὰ ἐπαναλαμβάνει» (Φρόϋντ, «Πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς»). Μὲ τὴ βοήθειά του τὰ μηχανήματα φαίνονται ἱκανὰ νὰ ἀποτυπώνουν τὸ ρυθμό τους σ' ἐκείνους ποὺ τὰ δουλεύουν. «Ἂν τὸ καλοσκεφτεῖς εἴμαστε στὴν κούνια τῶν πραγμάτων», λέει ἕνας ἐργάτης. Αὐτὴ ἡ πρόταση ὑπογραμμίζει μιὰ ἀλλαγὴ στὴ φύση τῆς μηχανοποιημένης σκλαβιᾶς. «Τὰ πράγματα μᾶλλον κουνᾶνε πέρα-δῶθε παρὰ καταπιέζουν, καί κουνᾶνε τήν ἀνθρώπινη μηχανή... ἀκόμα καί τήν ψυχή του» (Χ. Μαρκοῦζε, «Ὁ Μονοδιάστατος Ἄνθρωπος»). Αὐτὸ τὸ εἶδος σκλαβιᾶς δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε πὼς θὰ βιώνεται γιὰ ὅ,τι εἶναι, διαφορετικὰ οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦταν ἀπίθα-

Ἡ δουλεία στὴν ἀλλοτριωμένη ἐργασία ἐπεκτείνεται στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο καὶ παραμένει τόσο ἀόρατη σ' αὐτοὺς ποὺ ὑποβάλλονται σ' αὐτὴν ὅσο καὶ στὴν ἀρχικὴ μορφή της. «Οἱ ὁμάδες ἀποφεύγουν τὸν φόνο, μεταχειριζόμενες τοὺς παῖκτες τους σὰν δουλοπάροικους, πείθοντάς τους ὅτι τὰ πράγματα εἶναι ὅπως θἄπρεπε νἆναι. Στὴν ἀρχὴ διαλέγονται γιατὶ θὰ συμμορφώνονται καὶ θ' ἀκολουθοῦν τὴν πεπατημένη. Ὅταν οἱ προπονητὲς λένε ὅτι θέλουν παῖκτες τοῦ σωστοῦ χαρακτήρα ἐννοοῦν ρομπὸτ ποὺ θὰ λένε "Ναὶ κύριε, ὄχι Κύριε, εὐχαριστῶ γιατὶ ὑπογράψατε γιὰ μένα Κύριε, εἶσθε ἕνα ἀξιαγάπητο πρόσωπο". Προχωροῦν κατόπιν στὴν παραγωγὴ τυποποιημένων ποδοσφαιριστῶν, ἄχρωμους καὶ χωρὶς ἀτομικὸ γοῦστο. Φυσικά, τελειώνουν παράγοντας παραμορφωμένα ἀνθρώπινα ὄντα μὲ ἀλλοτριωμένες προσωπικότητες[10]. Μιά αἱμοδιψής κραυγὴ ἐκδίκησης ὑψώθηκε σχεδὸν ὁμόφωνα ἀνάμεσα στοὺς μάνατζερς καὶ σχολιαστὲς τοῦ ποδοσφαίρου ὅταν ὁ Τζὼρτζ Μπὲστ στασίασε ἐνάντια στὸ σύστημα. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ταλαντούχους κι ἀτομικοὺς παῖκτες κυνηγήθηκε ἀπὸ τὸ παιχνίδι.

Τό ποδόσφαιρο προσπαθεῖ ἀμείλικτα νά δημιουργήσει ἀνθρώπους ποὺ νὰ λειτουργοῦν σὰν μηχανές, ἐπινοώντας τεχνικὲς ποὺ ὑποβιβάζουν σῶμα καὶ ψυχὴ στὴν κατάσταση μηχανῆς. Ὁ Μπὶλ Νίκολσον, μάνατζερ τῆς Τόττεναμ ἀπὸ τὸ 1958, εἶναι χαρακτηριστικὸς μὲ τὴν ἔμφαση ποὺ δίνει στὴν ἐκγύμναση καὶ τὴν προπόνηση. «Ἡ ἐκγύμναση εἶναι ζωτική», λέει, «ἐπαναλαμβάνοντας καὶ ξαναεπαναλαμβάνοντας κάθε δυνατὴ πράξη». Ὅταν ζητάει ν' ἀγοράσει νέους παῖκτες γιὰ τὴν ὁμάδα ἐκεῖνο ποὺ ψάχνει πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ «χαρακτήρας». Θέλει παῖκτες, οἱ ὁποῖοι νὰ προσαρμόζονται κι οἱ ὁποῖοι θ' ἀφιερωθοῦν στὸ παιχνίδι, σῶμα καὶ ψυχή. «Προτιμῶ παῖκτες ποὺ νὰ μὴν εἶναι πολὺ καλοὶ ἢ ἔξυπνοι σ' ἄλλα πράγματα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι συγκεντρώνονται στὸ ποδόσφαιρο»[11].

νο νὰ ὑποβληθοῦν σ' αὐτὸ θεληματικά, ἔξω ἀπὸ τὶς ἐργάσιμες ὧρες, στὶς ἀθλητικὲς δραστηριότητες. «Ἡ ἐξαιρετικὴ προθυμία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου νὰ ἀποδεχτεῖ τὴν ἐπιβολὴ πειθαρχίας μπορεῖ νὰ καλλιεργηθεῖ στὰ γήπεδα ὄχι λιγώτερο ἀπ' ὅ,τι στὰ γεμᾶτα μηχανὲς ἐργοστάσια».

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὴ γλῶσσα τῶν σπόρ, ὁ ὅρος «τεχνικὴ» χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ περιγράψει τὸν σκόπιμο ἔλεγχο τῶν κινήσεων τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ὁ «ἔλεγχος τῆς μπάλλας» (κοντρὸλ) εἶναι ἡ βάση τῆς ποδοσφαιρικῆς ἱκανότητας: «Ὁ ὅρος "ποδοσφαιριστὴς" δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐφαρμοστεῖ σὲ κάποιον ποὺ εἶναι ἀνίκανος νὰ σουτάρει, νὰ δώσει κεφαλιὰ ἢ νὰ κρατήσει στὴν κατοχή του τὴν μπάλλα μὲ τουλάχιστον εὔλογη ἱκανότητα»[12]. Γιὰ νὰ διδάξει αὐτὲς τὶς δεξιότητες, τὸ σπὸρ κάνει χρήση θεωριῶν ὅπως ὁ Τεϋλορισμός, ὁ ὁποῖος διδάσκει τὴν ὁλοκληρωτικὴ ὀρθολογικοποίηση τῶν κινήσεων τοῦ ἐργάτη σ' ἁρμονικὸ συντονισμὸ μὲ τοὺς ρυθμοὺς τῶν μηχανημάτων.

Ἀκολουθώντας τὰ Τεϋλοριστικὰ διδάγματα, τὰ προγράμματα προπόνησης διαιροῦν τὶς κινήσεις ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ ἄριστο ἔλεγχο τῆς μπάλλας στὰ συστατικά τους μέρη, ἐφόσον «Ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὴ πρακτική, κάθε τεχνικὴ κίνηση μπορεῖ μὲ τὸν καιρὸ νὰ ἐκτελεστεῖ σχεδὸν τέλεια»[13]. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα — ἀκολουθώντας πάντα τὸ μοντέλο τοῦ Τέϋλορ — συναρμολογοῦνται ὕστερα γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὶς ἀλληλουχίες ποὖναι ἀπαραίτητες γιὰ τὸν πραγματικὸ ἀγῶνα, τὴν τέλεια ὀρθολογικοποιημένη ποδοσφαιρικὴ τεχνική.

Τελικά, οἱ ἀλληλουχίες τῶν κινήσεων τοῦ ἐλέγ-

χου τῆς μπάλλας γίνονται τόσο οἰκεῖες ὥστε ἕνας κορυφαῖος παίκτης μπορεῖ νὰ τὶς ἐκτελέσει μὲ στιγμιαία ἀκρίβεια μιᾶς αὐτοματοποιημένης μηχανῆς. Αὐτὸ ἐπιτρέπει ἡ προσοχὴ νὰ στρέφεται στὶς τακτικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀγώνα. Οἱ παῖκτες σφυρηλατοῦνται μ' αὐτὲς κατὰ τὴν προπόνηση μέσω ὑποθετικῶν καταστάσεων-μοντέλων συμπεριφορᾶς τῶν ποδοσφαιριστῶν, ποὺ σχεδιάζονται μὲ βάση τὴν ἐνδεχόμενη ἐξέλιξη τοῦ μάτς. Ὁ προπονητὴς ἀποβλέπει νὰ κάνει τοὺς μαθητές του ν' ἀποστηθίσουν ὅσο περισσότερες διαφορετικὲς καταστάσεις εἶναι δυνατό, γιατὶ ὅσο περισσότερο οἰκεῖοι εἶναι μ' αὐτές, τόσο περισσότερο θἆναι ἱκανοὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν στρατηγική τους στὸν ἀγώνα καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀντίθετη ὁμάδα ἀπὸ τὸ νὰ ἐφαρμόσει τὰ δικά της τακτικὰ σχέδια.

Μὲ σταθερὲς βελτιώσεις στὶς σωματικὲς ἱκανότητες τῶν παικτῶν, τὸ ποδόσφαιρο τείνει νὰ γίνει ὅλο καὶ πιὸ ταχύτερο· οἱ παῖκτες ἔχουν ὅλο καὶ λιγώτερο χρόνο νὰ πάρουν ἀποφάσεις τακτικῆς. Ἔτσι, γιὰ νὰ ἀποδώσουν ἐπιτυχῶς, πρέπει νὰ προετοιμαστοῦν γιὰ τὰ μάτς τους μὲ τρόπο ὥστε νὰ δοκιμάσουν αὐτόματα προκαθορισμένες κινήσεις γιά νά ἑλιχθοῦν σέ κάθε δεδομένη κατάσταση. Ὁ παίκτης πρέπει νὰ μετασχηματίσει τὸν ἑαυτό του, σωματικὰ καὶ διανοητικά, σ' ἕνα κομμάτι τοῦ τεχνικοῦ μηχανισμοῦ. «Ὅταν ἀρχίζει ἡ σαιζόν... ὑπάρχει σπάνια χρόνος γιὰ ἐκγύμναση σὲ ζητήματα τακτικῆς. Ἂν γιὰ παράδειγμα ἕνα μοντέλο συμπεριφορᾶς τῶν ποδοσφαιριστῶν ἐκτελεῖται λανθασμένα, σπάνια ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ γυρίσουν πίσω γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὰ σφάλματα καὶ νὰ τὰ διορθώσουν. Πρέπει ν' ἀπορριφθεῖ»[14].

Ἕνας παίκτης γυμνασμένος κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ συμπεριφερθεῖ στὴν διάρκεια ἑνὸς μάτς κατὰ προκαθορισμένο τρόπο, τόσο γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς ἐπιτυχεῖς κινήσεις τῆς ὁμάδας του, ὅσο καὶ γιὰ ν' ἀποστηθίσει τό παιχνίδι τοῦ ἀντιπάλου καί νά τόν εἰσαγάγει στούς ὑπολογισμούς του.

Σὲ κάθε στάδιο τῆς ἀνάπτυξής του, ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς φέρνει ἀντιμέτωπα τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα τὸν ἔχουν παραγάγει, μ' ἕνα ἄκαμπτο ὁλοκληρωτικὸ σύστημα, στοῦ ὁποίου τοὺς νόμους πρέπει νὰ ὑποταχθοῦν θέλοντας καὶ μή. «Καθὼς ἡ ἐργασία ὀρθολογικοποιεῖται καὶ μηχανοποιεῖται προοδευτικά, ἡ ἔλλειψη θέλησης τοῦ ἐργαζομένου ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ δραστηριότητά του γίνεται ὅλο καὶ λιγώτερο ἐνεργὸς καὶ ὅλο καὶ περισσότερο θ ε α τ ι κ ή»[15], ἀναγόμενη σὲ μιὰ στάση παθητικῆς παρατήρησης. Ὅμως αὐτὴ ἡ «θέαση» εἶναι, μερικὲς φορές, πιὸ ἐξαντλητικὴ κι ἐκνευριστικὴ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ χειρωνακτική ἐργασία. Σέ μιά γενική ἀτμόσφαιρα ὑποβαθμισμένης συνείδησης ἡ λειτουργία τῶν σημερινῶν κυρίως ἡμι-αὐτόματων μηχανῶν ἀπαιτεῖ συνεχῆ κι ἐντεταμένη προσοχή, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ξεφτίσει τὰ νεῦρα σὲ σημεῖο κατάρρευσης. Ἡ νευρικὴ ἔνταση ποὺ μεταφέρεται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐργασία στὸν χρόνο τῆς σχόλης δημιουργεῖ μιὰ ἐπιθυμία γιὰ ἀντίθετη ἐμπειρία, «γιά ἕνα ἀντι - διεγερτικό πού θά ἐκτονώσει τήν ἔνταση ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ»[16]. Ὅμως, ἡ μηχανοποιημένη ἐργασία ἀσκεῖ τέτοια ἐπίδραση πάνω στὴν σχόλη τοῦ ἐργάτη ὥστε αὐτὸς προσδένεται στὸ «δεύτερο εἴδωλο» τοῦ ἐργασιακοῦ προτσές. Ἀκόμη κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐργασία συμπεριφέρεται παθητικὰ καὶ περιμένει νὰ ψυχαγωγηθεῖ ἀπὸ ὑλικὸ στενὰ συνδεόμενο μὲ τὸ στὺλ τοῦ τόπου ἐργασίας. Ἡ ψυχαγωγία στὸν προχωρημένο καπιταλισμὸ εἶναι ἡ ἐπέκταση τῆς ἐργασίας. Ἀναζητεῖται ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦν νὰ ξεφύγουν τὸ

μηχανοποιημένο ἐργασιακὸ προτσές, γιὰ νἆναι ἱκανοὶ νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουν πάλι[17].

Ἡ ἀπαίτηση γιὰ μιὰ τέτοια χαλάρωση ἱκανοποιεῖται ἀπὸ τὸ θέαμα ποὺ διεξάγεται στὸ γήπεδο. Ἐδῶ, εἰκοσιδύο ἀθλητὲς προσφέρουν στὶς χιλιάδες ποὺ εἶναι στὶς κερκίδες ρουτινιασμένες ἐκτελέσεις παρόμοιες μ' ἐκεῖνες τῶν ἐργασιακῶν ὡρῶν. Ἡ διαφορὰ στὸ περιεχόμενο λίγο ἐνδιαφέρει, γιατὶ τὸ φαινομενικὸ περιεχόμενο εἶναι ἁπλῶς ἡ ὠχρὴ προθήκη· ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ ἀποκρύβεται εἶναι ἡ ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἀλληλουχιῶν τῶν κινήσεων στὸ παιχνίδι κι ἐκείνων τῆς μηχανοποιημένης ἐργασίας.

Ὁ θεατὴς δὲν προβάλλει ἀντίσταση, ἀλλ' ἀφήνεται νὰ κατακεραυνωθεῖ. Ἀφοῦ ἔχει μάθει στὴν ἐργασία νὰ συμμορφώνεται αὐτόματα μὲ τὴν ἐπιχειρηματικὴ ὀρθολογικότητα, νὰ ὑπακούει παντοτινὰ στὶς ἀξιώσεις τῶν ἀνωτέρων του, ὑποχωρεῖ παρόμοια στὴν σχόλη του ἀπ' ὁποιαδήποτε ἀνεξάρτητη δραστηριότητα. Ἡ φαντασία του συρρικνώνεται, γιατὶ καθένας ποὺ θέλει νὰ συμμορφωθεῖ πρέπει νὰ ἐγκαταλείψει τὴν φαντασία. Ὁ θεατὴς θὰ προτιμοῦσε ἀκόμη νὰ μὴν διατυπώσει τὴν δική του κρίση πάνω στὸ ἀθλητικὸ γεγονός· τὰ σχόλια τῶν μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης πάνω στὸν ἀγῶνα ποὺ παρακολούθησε ἀσκοῦν μιὰ μαγικὴ ἐπιρροὴ πάνω του. Αὐτοὶ οἱ ρεπόρτερς καὶ σχολιαστὲς εἶναι κι οἱ ἴδιοι ἀντιπρόσωποι τοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖο μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ζητᾶ νὰ κάνει τὴν ὑποδούλωσή του πλήρη.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 1: ΣΠΟΡ ΚΑΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ
Ο ΑΝΤΙΣΤΑΘΜΙΣΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΠΟΡ

«Τὸ σπὸρ ἀναπτύσσει τὴ μετριοπάθεια, τὴν ἐγκράτεια, τὸν ἔλεγχο τῶν συγκινήσεων καὶ ἄλλες ἀνδροπρεπεῖς ἀρετές».

Μπ. Γκέμπχαρτ

Ἄσχετα πόσο μεταμφιεσμένες με ὅρους ὅπως μηχανοποίηση, ἐξειδίκευση ἢ γραφειοκρατικοποίηση, οἱ συνθῆκες στὰ ὀρυχεῖα, τὰ ἐργοστάσια, ἢ τὰ γραφεῖα εἶναι τέτοιες ὥστε, «Τὸ σῶμα εἴτε ὑπερεργάζεται, σὰν τὸ ἀπρόθυμο ἐργαλεῖο σὲ μιὰ μονόπλευρη κι ἐξειδικευμένη δραστηριότητα, εἴτε πέφτει θῦμα σὲ μιὰ ὄχι λιγώτερο ἀφύσικη συγκέντρωση στὴν διανοητικὴ ἐργασία μονάχα»[1]. Τὸ σπὸρ ἰσχυρίζεται ὅτι ἀποκαθιστᾶ αὐτὴ τὴ ζημιὰ δίνοντας πίσω στὸ σῶμα τὴν σωστή του θέση. Μέσω τοῦ σπὸρ τὸ σῶμα ὑποτίθεται ὅτι ἀναλαμβάνει ἀπὸ τὶς παραμορφωτικὲς διαστρεβλώσεις ποὺ ἐπιβάλλονται πάνω του ἀπὸ μιὰ ἀλλοτριωμένη κοινωνία βασιζόμενη στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας. «Τὸ σπὸρ δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν συνειδητὴ καλλιέργεια τοῦ σώματος τὸ ὁποῖο μᾶς ἔχει δώσει ἡ Φύση, κι ἔχουμε καθῆκον νὰ βοηθήσουμε νὰ πραγματωθεῖ τὸ δυναμικὸ τοῦ σώματος»[2].

Ὑπάρχει κάποια δικαιολογία σ' αὐτὴ τὴν ἀξίωση, ὅπως μπορεῖ νὰ καταδειχτεῖ ἀπὸ τὴ σχέση μεταξὺ σπὸρ καὶ σεξουαλικότητας. «Ἡ σύγχρονη ἐκπαίδευση, ὅ-

πως ξέρουμε, κάνει μεγάλη χρήση αγώνων γιὰ νὰ ἐκτρέπει τοὺς νέους ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν σεξουαλικὴ δραστηριότητα. Θἆταν σωστότερο νὰ ποῦμε ὅτι σ' αὐτοὺς τοὺς νέους ἀνθρώπους ἀντικαθιστᾶ τὴν σεξουαλικὴ ἀπόλαυση μὲ τὴν εὐχαρίστηση στὴν κίνηση — καὶ ὠθεῖ τὴ σεξουαλικὴ δραστηριότητα πίσω, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ αὐτο-ερωτικά της συστατικά»[3]. Ἡ φράση τοῦ Φρόϋντ κάνει σαφὲς ὅτι τὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα τὸ σπὸρ ὑποτίθεται ὅτι δίνει στὸ σῶμα, εἶναι στὴν πραγματικότητα ἐκεῖνα ἑνὸς νέου ἀσκητισμοῦ. Οἱ αὐστηρὲς ἀρχὲς τῆς ποδοσφαιρικῆς ἐκγύμνασης συνιστοῦν συγκρατημένη σεξουαλικὴ δραστηριότητα κι ἀποχὴ δυὸ ἡμερῶν πρὶν ἀπὸ τὸ μάτς.

Ὁ Τζῶρτζ Μπέστ, τοῦ ὁποίου τὸ λαμπρὸ στὺλ πάνω στὸ ποδοσφαιρικὸ τεραὶν ἦταν πράγματι μέρος καὶ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τοῦ ὅλου του στὺλ ζωῆς, εἶχε νὰ πεῖ τοῦτο πάνω στὸ ζήτημα τοῦ σὲξ καὶ τοῦ ποδοσφαίρου. «Ὑπάρχουν μερικὰ σωματεῖα, ξέρετε, ποὺ ἐπιμένουν οἱ παῖκτες — ὅλοι τους — νὰ μένουν σὲ ξενοδοχεῖο τὴν νύχτα πρὶν ἀπὸ τὸ μάτς... Ὅσο κι ἂν φανεῖ περίεργο, ὑπάρχει τουλάχιστον ἕνας μάνατζερ ποὺ δὲν θέλει οἱ παῖκτες του νὰ παντρεύονται στὴ διάρκεια τῆς σαιζὸν γιατὶ πιστεύει ὅτι θὰ τρέχουν μιὰ ἢ δυὸ γυάρδες λιγώτερο γιὰ ἕνα περίπου μήνα ὕστερα!»[4].

«Τὸ σπὸρ ἀναπτύσσει τὴν μετριοπάθεια, τὴν ἐγκράτεια, τὸν ἔλεγχο τῶν συγκινήσεων κι ἄλλες ἀνδροπρεπεῖς ἀρετές»[5]. Αὐτὰ ἔγραφε στὰ 1896 ὁ Μπ. Γκέμπχαρτ, κορυφαῖος ἀθλητικοκριτικὸς τῆς ἐποχῆς του. Οἱ ἰδεολόγοι τοῦ σπὸρ ξέρουν ἐπίσης καλὰ ὅτι χρησιμεύει στὴν ἀπώθηση τῆς σεξουαλικῆς ἐπιθυμίας. Σὰν ἀπολογητὲς τῆς κρατούσας τάξης, ὑποστηρίζουν στάσεις διαμετρικὰ ἀντιτιθέμενες στὴ σεξουαλικὴ εὐχαρίστηση, κι ἐκστρατεύουν γιὰ τὴν ἐκτροπὴ τῶν «ἀχρείων ἐνστίκτων» σὰν προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπίτευξη «ἀνωτέρων ἰδεωδῶν». Ὁ Χόρστ Βέττερλιγκ, κορυφαῖος Δυτικογερμανὸς γυμναστής, γράφει: «Τὸ σπὸρ μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὴν ἐκπαίδευση στὸ ἔργο της νὰ διατηρήσει τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης. Αὐτὸ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ἀπόλυτα ζωτικὸ ἐν ὄψει τῆς ἀκατάπαυστης ἐξύμνησης, γιὰ παράδειγμα, τῆς σεξουαλικῆς εὐχαρίστησης. Αὐτὴ ἡ ἐξύμνηση ἀποτυγχάνει νὰ ἐκτιμήσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ κρυφτεῖ σὲ συγκινησιακὰ φορτισμένες συναντήσεις κι ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ καταφύγιο σ' ἁπλῆ αἰσθησιακὴ διέγερση»[6]. Ὁ διακεκριμένος συνάδελφός του Χέρμαν Χὸλ ἐξηγεῖ τὸ ζήτημα ὡς ἑξῆς: «Θάρρος, ἀντοχή, ἐνεργητικότητα, ἀποφασιστικότητα καὶ σταθερότητα, εἶναι ὅλα γνωρίσματα ἐκείνης τῆς ὑψηλοφροσύνης ἡ ὁποία βγαίνει μόνο ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς θέλησης κι ἡ ὁποία εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὶς αἰσθησιακὲς παρορμήσεις. Ἐδῶ λοιπὸν βρίσκεται μιὰ αὐτόνομη ἐκδήλωση μιᾶς ἀνώτερης ζωῆς, καὶ μᾶς προμηθεύει μὲ τὰ μέσα ἐλέγχου τῶν πρωτογόνων μας ὁρμῶν. Ἡ χαρὰ εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴν λαγνεία. Γι' αὐτὴ τὴ χαρὰ ὁ ἄνθρωπος ἀποδιώχνει ὅλες τὶς ἀνάξιες ἡδονές. Ἀκόμη κι ὁ θεατής, παριστάμενος μάρτυρας ἐνεργητικότητας κι ἀποφασιστικότητας, βιώνει αὐτὴ τὴ χαρά· ἡ ἀδυναμία, ἡ δειλία κι η νωχέλεια εἶναι δυσάρεστα, γιατὶ ἐξευτελίζουν τὴν ζωή»[7].

Ἡ «ἀνώτερη ζωή», ποὺ τάχα προσφέρει τὸ σπὸρ συνίσταται σέ μιά προσαρμογή στόν ἀνορθολογισμό τῶν ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν. Ἡ ὑπόσχεση ποὺ δίνει τὸ σπὸρ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ σώματος, ἐκμεταλλευόμενου καὶ ταπεινωνόμενου ἐπὶ αἰῶνες ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα, εἶναι ἁπλῶς ἡ ἐπιστροφὴ στὸ σῶμα ἑνὸς μέρους τῶν λειτουργιῶν τὶς ὁποῖες ἔχει ἀποστερηθεῖ ἀπὸ τὴ μηχανή.

«Ἀλλὰ τὸ κάνουν αὐτὸ μονάχα γιὰ νὰ γυμνάσουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑπηρετήσουν ἀκόμη πιὸ ἄκαμπτα τὴν μηχανή»[8].

Τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ὑποχρεωμένο πιὰ νὰ δαπανήσει ὅλη τὴν ἐνεργητικότητά του στὴν ἐργασία, θὰ μποροῦσε νὰ ἐπανα-σεξουαλικοποιηθεῖ καὶ νὰ γίνει πρόσφορο γιὰ παιχνίδι μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ Ἔρωτα[9]. Ἐπειδὴ αὐτὸ θὰ ὁδηγοῦσε στὴν καταστροφὴ κοινωνικῶν θεσμῶν οἱ ὁποῖοι ἐκπληρώνουν ἕνα ἀναγκαῖο ρόλο στὴν διατήρηση τῆς ὑπάρχουσας δομῆς τῆς ἐξουσίας, τὸ σπὸρ προσφέρεται σὰν διέξοδος. Ἐμποδίζει τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ αἰσθησιασμοῦ ὑποβιβάζοντας τὴν ζωὴ στὴν κατάσταση νεκρῶν μηχανημάτων.

Ἀκόμη κι ὅπου ὁ Ἔρως θὰ μποροῦσε ν' ἀναμένεται πὼς ἔχει ἐλεύθερο πεδίο, πέφτει θῦμα σὲ καταπιεστικοὺς μηχανισμοὺς παρόμοιους μ' ἐκείνους τοῦ γηπέδου. Ἡ χειραγώγηση τῆς σεξουαλικότητας, ποὺ ἀποστερεῖται τὸ γνήσιό της ἐρωτικὸ περιεχόμενο, ὑποβιβάζει τὴν σεξουαλικὴ ἐπαφὴ σ' ἕνα εἶδος πειθαρχημένου σπὸρ—ἕνα σεξουαλικὸ ἀθλητισμὸ μετρούμενο ἁπλῶς μὲ ὅρους ἐπίδοσης. Ἂν ἀκολουθήσετε τὶς ὁδηγίες τῶν μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης γιὰ τὸ πῶς θὰ βελτιώσετε τὴν σεξουαλική τεχνική σας, ἔχετε μιὰ καλὴ προοπτικὴ νὰ ἐπιταχύνετε τὴν συχνότητα τῶν ὀργασμῶν σας.

II. ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

«Σήμερα ἡ μέθοδος βαρύνει περισσότερο ἀπὸ τὴ δεξιοτεχνία. Πρέπει νὰ σᾶς γυαλίσουν γιὰ νὰ λάμψετε».

Μάϊκ Ἴνγκλαντ

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ βιομηχανικὴ παραγωγὴ σήμερα εἶναι συνεργατικὴ καὶ κοινωνική, ἡ ἰδιοκτησία κι ὁ ἔλεγχος τῶν μέσων παραγωγῆς ἐξακολουθοῦν νἆναι συγκεντρωμένα στὰ χέρια μιᾶς προνομιούχας μειοψηφίας. Ἡ μάζα τοῦ πληθυσμοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ συντηρεῖται πουλώντας τὴν ἐργασιακή της δύναμη. Γιὰ νὰ ἐπιβιώσει στὴν ἀνταγωνιστικὴ πάλη, μιὰ φίρμα πρέπει νὰ ἀποσκοπεῖ στὸ συνδυασμὸ ζωντανῆς ἐργασίας μὲ νεκρὸ κεφάλαιο κατὰ τὸν πιὸ ἐπικερδῆ τρόπο. Ὁ ἐργάτης δὲν παράγει γιὰ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ γιὰ τὸ κεφάλαιο. Πρέπει νὰ παράγει ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερη ὑπεραξία, ἐπὶ πλέον καὶ παραπάνω ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν μέσων συντήρησης ποὺ παίρνει γιὰ νὰ ζήσει καὶ νὰ διατηρήσει τὴ δική του ἐργασιακὴ δύναμη. «Τὸ κατευθυντήριο κίνητρο, ὁ σκοπὸς καὶ στόχος τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, εἶναι νὰ βγάλει τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ ποσότητα ὑπεραξίας, καὶ συνακόλουθα νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν ἐργασιακὴ δύναμη στὴν μεγαλύτερη δυνατὴ ἔκταση»[1].

Στὴν διάρκεια τῶν πρώτων σταδίων τῆς ἀνάπτυ-

ξής του, ὁ καπιταλισμός στόχευε νά αὐξήσει τό ποσοστὸ τοῦ κέρδους, πρωταρχικὰ μὲ τὴν ἐπέκταση τῆς ἐργασιακῆς ἡμέρας. «Ἂν καὶ τὰ μηχανήματα εἶναι τὰ πιὸ ἰσχυρὰ μέσα γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας — δηλ. γιὰ τὴν σύντμηση τοῦ ἐργασιακοῦ χρόνου ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν παραγωγὴ ἑνὸς ἐμπορεύματος — γίνονται στὰ χέρια τοῦ κεφαλαίου τὸ πιὸ ἰσχυρὸ μέσο, σ' ἐκεῖνες τὶς βιομηχανίες ὅπου εἰσβάλλουν πρῶτα, γιὰ τὴν παράταση τῆς ἐργασιακῆς ἡμέρας πέρα ἀπὸ κάθε ὅριο ποὺ μπαίνει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση»[2].

Ἡ πίεση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τὰ φυσικὰ ὅρια αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἐκμετάλλευσης, καὶ τέλος κάτι ὄχι λιγώτερο σημαντικό, ἡ ἀντίδραση τῶν ἐργαζόμενων τάξεων, τῶν ὁποίων ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξη ἀπειλοῦνταν, ὅλα ὁδήγησαν σ' ἕνα κατοπινὸ στάδιο τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ, σὲ μιὰ ἀλλαγὴ στὴν ἔμφαση. Ἡ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασιασκῆς δύναμης πῆρε πιὸ ἐ ν τ α τ ι κ ὴ μορφή. Ὅταν ἡ βαθμιαία ὀγκούμενη ἐξέγερση τῆς ἐργαζόμενης τάξης ἀνάγκασε τὸ κοινοβούλιο νὰ μειώσει καταναγκαστικὰ τὶς ὧρες ἐργασίας, καὶ ν' ἀρχίσει νὰ ἐπιβάλλει μιὰ φυσιολογικὴ ἐργάσιμη μέρα στὰ ἐργοστάσια μὲ στενὴ ἔννοια, ἔτσι ὥστε ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς ὑπεραξίας μὲ τὴν παράταση τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας νὰ πάρει γιὰ πάντα τέλος, ἀπὸ ἐκείνη τὴν στιγμὴ τὸ κεφάλαιο ἔρριξε ὅλη τὴ δύναμή του στὴν παραγωγὴ σχετικῆς ὑπεραξίας, ἐπιταχύνοντας τὴν παραπέρα βελτίωση τῶν μηχανημάτων»[3].

Μέσω τῶν τεχνικῶν ἐξελίξεων, ἡ ἔνταση τῆς ἐργασίας αὐξήθηκε σημαντικά. Ἡ ὑψηλότερη ἔνταση τῆς ἐργασίας ποὺ ἐπιβλήθηκε στὸν ἐργάτη «αὔξησε τὴν δαπάνη ἐργασίας σὲ δεδομένο χρόνο, ὕψωσε τὴν ἔνταση τῆς ἐργασιακῆς δύναμης καὶ ὁδήγησε σὲ στενώτερο κλείσιμο τῶν πόρων τῆς ἐργασιακῆς μέρας, στὴν συμπύκνωση τῆς ἐργασίας»[4].

Ἡ ἴδια ὑπολογιστικὴ λογική, ἡ ὁποία ὀρθολογικοποιεῖ τὶς τεχνικὲς τῆς παραγωγῆς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κεφαλαίου, μὲ σκοπὸ νὰ πετύχει μιὰ πιὸ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασιακῆς δύναμης, δίνει στὸ ἐπαγγελματικὸ ποδόσφαιρο τὸν χαρακτῆρα του σὰν κλάδου τῆς παραγωγῆς. Ἡ ἄριστη ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασιακῆς δύναμης ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὸ σύνολο τῶν τερμάτων ποὺ οἱ παῖκτες ἀναμένεται νὰ πετύχουν μὲ τὴν ἀθλητική τους παραγωγικότητα.

Ἡ ἑλκυστικότητα τοῦ ποδόσφαιρου σὰν ὁ μ α δ ι κ ο ῦ παιχνιδιοῦ ἀντανακλᾶ τὴν κυριαρχικὴ θέση ποὺ κατέχει ἡ συλλογικὴ ἐργασία σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Ἡ συλλογικὴ ἐργασία παράγει μεγαλύτερη ποσότητα ἀξιῶν χρήσης ἀπὸ τὴν ἴδια προσπάθεια ἐφαρμοζόμενη ἀτομικά, καὶ συνακόλουθα μειώνει τὸν ἐργάσιμο χρόνο ποὖναι ἀναγκαῖος γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἕνα δεδομένο ὠφέλιμο ἀποτέλεσμα. Ἡ συνεργασία σημαίνει ὅτι τὸ ἔργο τοῦ κάθε ἐργάτη «καθορίζεται ἄμεσα ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ σχετίζεται μὲ τοὺς ἄλλους κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε, κατὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου του, τὸ ἄτομο πρέπει νὰ πάρει εἰδικὰ ὑπ' ὄψη του τὸν συνεργατικό του ρόλο»[5].

Ἡ σύγχρονη τεχνολογία ἀπαιτεῖ ὅλο καὶ πιὸ περίπλοκες ἐργασιακὲς διαδικασίες, καὶ μιὰ αὐξανόμενη ρύθμιση τῆς ἀτομικῆς συμπεριφορᾶς στὸν τόπο ἐργασίας. «Κατὰ τὸν ἴδιο χρόνο ποὺ ἡ ἐργοστασιακὴ ἐργασία ἐξουθενώνει τὸ νευρικὸ σύστημα στὸ ἔπακρο, ξεμπερδεύει μὲ τὸ πολύπλευρο παιχνίδι τῶν μυώνων, καὶ δεσμεύει κάθε μόριο ἐλευθερίας, τόσο στὴν σωματικὴ ὅσο καὶ στὴν διανοητικὴ δραστηριότητα»[6]. Ὁ ἐργάτης δὲν δουλεύει πιὰ τὰ μηχανήματα· εἶναι μᾶλλον τὰ μη-

χανήματα πού δουλεύουν τόν ἐργάτη. Γίνεται ἕνα ἁπλό ἐξάρτημα, ζωντανό ἀλλ' ὄχι πραγματικά ζῶν.

Ἐκεῖνοι οἱ τύποι σπόρ πού γεννήθηκαν στά παιχνίδια τῆς μπάλλας ἔχουν προσλάβει μέσα στούς κανόνες, στήν πειθαρχία καί στό ἰδιαίτερο εἶδος ἠθικῆς τους, τά γνωρίσματα τῆς ἐργασιακῆς κατάστασης σέ μιά ἀναδιαρθρωμένη μορφή»[7]. Ἡ συνεργασία τῶν παικτῶν στόν ἀγωνιστικό χῶρο ἔχει, ἀπό τίς πρωϊμώτατες ἀπαρχές της, ὑποστεῖ μεταβολές πού ἀντιστοιχοῦν μ' ἐκεῖνες στό πεδίο τῆς ἐργασίας. Μολονότι, ἀκόμη καί στά πρωϊμώτατα στάδια τοῦ σπόρ, ὁ κοινός στόχος μιᾶς ὁμάδας — νά σημειώσει τέρματα καί νά ἐμποδίσει τήν ἀντίπαλη ὁμάδα ἀπό τοῦ νά σκοράρει — ἀναπόφευκτα περιεῖχε ἕνα κάποιο μέτρο συνεργατικῆς προσπάθειας, ὑπῆρχε ταυτόχρονα σημαντικός χῶρος γιά ἀτομισμό. Πρίν ἀπό τό 1900, κι ἰδιαίτερα ὅταν τό παιχνίδι παιζόταν κυρίως ἀπό ἀγόρια τῶν δημοσίων σχολείων καί σπουδαστές τῶν Ἀγγλικῶν Πανεπιστημίων — τῶν ὁποίων οἱ μελλοντικές σταδιοδρομίες (βιομήχανοι μέσα στόν καπιταλισμό τοῦ LAISSER FAIRE ἤ πράκτορες τῆς ἀποικιοκρατίας) προϋπόθεταν ὑψηλό βαθμό αὐτονομίας, πρωτοβουλίας κι αὐτοπειθαρχίας — ἡ δεξιοτεχνία τοῦ κάθε παίκτη στό ντριμπλάρισμα ἦταν ἀπόλυτα θεμελιώδης. Συμβαδίζοντας μ' αὐτό τόν ἀτομισμό, οἱ κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ καταστρώνονταν, τουλάχιστον ἐν μέρει, ἀπό τίς δυό ὁμάδες ἀμέσως πρίν ἀπό τόν ἀγώνα. Ἀκόμη κι οἱ πρῶτοι γενικά ἀποδεκτοί κανόνες τοῦ 1863 δέν περιεῖχαν κανονισμούς σχετικά μέ τόν ἀριθμό τῶν παικτῶν, τόν χρόνο παιξίματος, τό μέγεθος καί τό σχῆμα τῆς μπάλλας, τίς ποινές καί τήν ἐκτίμηση τοῦ ἀγώνα, ἔτσι ὥστε ἀπ' αὐτές τίς ἀπόψεις οἱ ὁμάδες ἔπρεπε νά κάνουν τίς δικές τους συμφωνίες. Οἱ διαιτητές ἦσαν ἐπίσης ἄγνωστοι τήν ἐποχή ἐκείνη· οἱ ὁμάδες πρόσεχαν οἱ ἴδιες νά τηροῦνται οἱ κανόνες. Τό παιχνίδι διεξαγόταν κατά ὁλοκληρωτικά ἀσυντόνιστο τρόπο. Αὐθόρμητη βοήθεια δινόταν στούς ἀδύνατους παῖκτες, καί οἱ παῖκτες δέν περιορίζονταν σέ προκαθορισμένους ρόλους.

Ἄν κανείς συγκρίνει τοῦτο μέ τό σύγχρονο ποδόσφαιρο, εἶναι σαφές ὅτι ἡ ἰσορροπία μεταξύ τῶν ἀτομικῶν ἀναγκῶν τῶν παικτῶν καί τῶν συμφερόντων τῆς ὁμάδας ἔχει μεταβληθεῖ πρός ὄφελος τῆς τελευταίας. τό ἀτομικό ντριμπλάρισμα παίζει σήμερα ἕνα πολύ δευτερεύοντα ρόλο, ἐνῶ ἡ ἱκανότητα πάσσας ἔχει ἀποκτήσει τεράστια σπουδαιότητα. Ἕνα τελευταῖο ἴχνος ἀτομικοῦ αὐθορμητισμοῦ φαίνεται νά ἐπιτρέπεται μόνο στήν μικρή περιοχή, στήν δημιουργία καί ἐναλλαγή τῶν εὐκαιριῶν γιά σκοράρισμα. Ὅμως κι αὐτό ἀκόμη τό ἀπομεινάρι ἀτομικότητας ἀναλαμβάνεται κι ἀπορροφᾶται ἀπό τούς σπεσιαλίστες «στράϊκερς». Τό ταλέντο πού δείχνεται σ' αὐτή τήν δραστηριότητα εἶναι ὁλοκληρωτικά ἕνα μέρος τῆς ὅλης ἐπιχείρησης, ἀλλοιῶς δέν θά μποροῦσε ν' ἀφομοιωθεῖ τόσο εὔκολα μέσα στήν προσχεδιασμένη τακτική σύλληψη.

Ἡ συμμετοχή στήν διατύπωση τῶν κανόνων εἶναι μιά ἄλλη ὄψη πού ἀπό καιρό ἀπομακρύνθηκε ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν παικτῶν. Σήμερα οἱ κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ καθορίζονται ὥς τό τελευταῖο γράμμα ἀπό διεθνῆ συνέδρια, κι οἱ ἀποφάσεις τους εἶναι δεσμευτικές σέ κάθε περιοχή τῆς ποδοσφαιρικῆς δραστηριότητας. Οἱ τεχνολογικές συνθῆκες τοῦ ἐργοστασίου, οἱ ὁποῖες καθορίζουν τήν συμπεριφορά στόν τόπο ἐργασίας, ἀναπαράγονται πάνω στόν ἀγωνιστικό χῶρο ἀπό συστήματα παιχνιδιοῦ καί τακτικές μανοῦβρες, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὑποστεῖ περίπλοκη ἐπεξεργασία ἀπό τούς μάνατζερς. Ἀπό τούς παῖκτες ἀναμένεται νά ὑπακούουν πλήρως σ'

αὐτὰ τὰ σχέδια, «γιὰ νὰ ἐναρμονίσουν τὴν ὁμαδικὴ ἐργασία τους στὴν κατάσταση μιᾶς καλοδουλεμένης μηχανῆς»[8]. Ἡ αὐθόρμητη βοήθεια γίνεται σκόπιμα δύσκολη, γιατὶ σημαίνει παραμέληση τῶν προκαθορισμένων καθηκόντων. Κάθε παίχτης πρέπει νὰ ἐκπληρώσει ἕναν ἀκριβῶς ὁρισμένο ρόλο μέσα στὴν ὁμάδα. Καὶ ὡς πρὸς τὴν θέση καὶ ὡς πρὸς τὴν λειτουργία.

Ἡ ὑπολογιστικὴ λογικὴ τῆς σύγχρονης παραγωγῆς, ἡ ὁποία ὁδήγησε σὲ τέτοιο κατατεμαχισμένο καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὸ γήπεδο. Ὅπως ὁ ἐργαζόμενος κι ὁ ὑπάλληλος, ὁ ποδοσφαιριστὴς πρέπει νὰ σταθεῖ στὸ πόστο του ὅπου οἱ πράξεις του ἀνάγονται σ' ἐπαναλαμβανόμενα καθήκοντα. Οἱ στρατηγικὲς καὶ τὰ συστήματα παιχνιδοῦ κατανέμουν εἰδικὰ καθήκοντα γιὰ νὰ πετύχουν τὴν μέγιστη ὁμαδικὴ ἀποδοτικότητα· ὅσο πιὸ περίπλοκα γίνονται αὐτά, τόσο διαφοροποιημένο εἶναι τὸ καθῆκον. Στὶς πρῶτες-πρῶτες μέρες τοῦ ποδοσφαίρου, ὅπως παιζόταν πρὶν ἀπὸ τὸ 1850, ἡ ἐξειδίκευση τῶν ρόλων ἦταν ἄγνωστη· ὁ ἀτομικὸς παίχτης δὲν εἶχε καμμιὰ ἰδιαίτερη λειτουργία ἢ θέση στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο. Ἡ πρώτη λειτουργικὴ διαίρεση στὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιχνιδιοῦ ἦταν ἐκείνη μεταξὺ ἄμυνας κι ἐπίθεσης. Στὸν κατάλληλο χρόνο, ὁ τερματοφύλακας ἔφτασε νὰ κρατάει εἰδικὴ θέση ἀνάμεσα στοὺς ἀμυντικούς. Δὲν ὑπῆρχε μνεία γι' αὐτὸν στοὺς πρώτους γενικοὺς κανόνες τοῦ 1863, καθὼς κάθε παίκτης ἐπιτρεπόταν νὰ πιάνει τὴν μπάλλα μὲ τὰ χέρια του. Ὅταν ἐμφανίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς ἀναθεωρημένους κανόνες τοῦ 1870, συμφωνήθηκε νἆναι ὁ μοναδικὸς παίκτης ποὺ ἐπιτρεπόταν νὰ χρησιμοποιήσει τὰ χέρια του γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν ὑπεράσπιση τοῦ τέρματος. Ἐπειδὴ ἡ ἀναλογία τῶν κυνηγῶν πρὸς τοὺς ὀπισθοφύλακες ἦταν πάρα πολὺ εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς πρώτους, ἡ ἄμυνα ἐνισχύθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1870 μὲ τὴν ἀπόσπαση μερικῶν κυνηγῶν γιὰ νὰ σχηματίσουν τὶς θέσεις τῶν μέσων (χὰφ μπάκ, δηλαδὴ ἡμιοπισθοφυλάκων). Ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μέσους ἀναμενόταν νὰ καταλάβουν τὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ τερματοφύλακα καὶ τῶν ὀπισθοφυλάκων ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, καὶ τῶν κυνηγῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ καθήκοντα τῶν θέσεων οἱ ὁποῖες ἔχουν καθιερωθεῖ τώρα (ὀπισθοφύλακες, μέσοι καὶ κυνηγοὶ) ἐξακολουθοῦσαν νἆναι ἀκόμη πλήρως ἀκαθόριστα. Οἱ ὀπισθοφύλακες καὶ ἡμιοπισθοφύλακες εἴτε προσπαθοῦσαν νὰ πιάσουν τοὺς ἀντίπαλους κυνηγοὺς σὲ μιὰ παγίδα ὀφσάϊντ, εἴτε μαζεύονταν ὅλοι στὸ στόμιο τοῦ τέρματος γιὰ νὰ μπλοκάρουν ἕνα σοὺτ πρὸς τὸ τέρμα τὸ ὁποῖο οἱ ἀντίπαλοι κυνηγοὶ προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν μὲ τὶς ἀσυντόνιστες ἐπιθέσεις ἀτόμων. Σὲ χτυπητὴ ἀντίθεση πρὸς αὐτά, τὸ σύστημα ποὺ συνήθως χρησιμοποιοῦνταν στὰ 1940 καὶ 1950 περιεῖχε μιὰ ὑψηλὰ ἀναπτυγμένη διαφοροποίηση ρόλων. Σ' αὐτὸ τὸ σύστημα ἡ πρώτη γραμμὴ ἄμυνας συνίστατο ἀπὸ τρεῖς παῖκτες. Οἱ δύο, οἱ ἀκραῖοι ὀπισθοφύλακες, ἀντιστοιχοῦσαν στοὺς ἀντίπαλους ἀκραίους κυνηγούς, ἐνῶ ὁ κεντρικὸς ὀπισθοφύλακας ἀντιστοιχοῦσε στὸν ἀντίπαλο κεντρικὸ κυνηγό. Ἡ δεύτερη γραμμὴ ἄμυνας σχηματίζονταν ἀπὸ τοὺς δυὸ μέσους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὸ καθῆκον ν' ἀντιμετωπίζουν τοὺς ἀντίπαλους ἐνδιάμεσους κυνηγούς. Αὐτοὶ μποροῦσαν νὰ βοηθήσουν μιὰν ἐπίθεση μονάχα ὅταν τὰ ἀμυντικὰ καθήκοντά τους δὲν ζημιώνονταν ἀπ' αὐτό. Οἱ κυνηγοὶ διαιροῦνταν ἐπίσης σὲ δύο κατηγορίες. Ἡ ὀπίσθια σειρὰ συνίστατο ἀπὸ τοὺς δύο ἐνδιαμέσους κυνηγούς, τῶν ὁποίων ἔργο ἦταν γενικὰ νὰ προετοιμάζουν τὶς ἐπιθέσεις καί, κάπου-κάπου, νὰ βοηθοῦν τὴν ἄμυνα. Οἱ τρεῖς στράϊκερς ἦσαν οἱ ἀκραῖοι κυνηγοὶ κι ὁ κεντρικὸς κυνη-

γός. Ἡ λειτουργία τους ἦταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἐπιθετική· ἡ μοναδική τους συνεισφορὰ στὴν ἄμυνα ἦταν νὰ ἐμποδίζουν τοὺς ἀντίπαλους ἀμυντικούς, ὅταν αὐτοὶ τοὺς εἶχαν κλέψει τὴν μπάλλα, ἀπὸ τὸ νὰ κάνουν ἀκριβεῖς πάσσες. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο, οἱ ἀτομικοὶ παῖκτες εἶχαν περισσότερο συγκεκριμένα καθήκοντα σύμφωνα μὲ τὴν τακτικὴ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἐνάντια σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀντίπαλη ὁμάδα.

Σὲ μιὰ τέτοια κατανομὴ ρόλων, κάθε συμμετέχων ἀναμένεται νὰ συμπεριφερθεῖ κατὰ ἕνα προκαθορισμένο τρόπο. Ἡ θέση του περικλείει μιὰ περιορισμένη σφαῖρα δράσης, μιὰ εἰδικὴ λειτουργία μέσα στὸ ὁμαδικὸ σύστημα, καὶ εἰδικὲς προσδοκίες τῶν ρόλων (π.χ. ἱκανότητα στὰ σούτ).

Τὰ σύγχρονα διαφοροποιημένα συστήματα παιχνιδιοῦ ἔχουν ἀπὸ καιρὸ εὐνοήσει ἕνα ὑψηλὸ βαθμὸ ἐξειδίκευσης. Κάποιος ποὺ σούταρε καλὰ μὲ τὸ δεξί του πόδι καὶ μποροῦσε νὰ τρέχει γρήγορα γινόταν δεξιὸς ἐξτρέμ· κάποιος ποὺ ἦταν πιὸ γερὸς στὸ ἀριστερὸ καὶ εἶχε σημαντικὴ ἀντοχὴ ταίριαζε καλύτερα γιὰ ἀριστερὸς χάφ. Ἀλλ' ἀκριβῶς ὅπως στὸν κόσμο τῆς βιομηχανίας, ὅπου οἱ ραγδαῖα μεταβαλλόμενες τεχνικὲς παραγωγῆς ἀπαιτοῦν διορατικότητα, εὐφυΐα καὶ προσαρμοστικότητα, ἔτσι ἐπίσης, στὸ γήπεδο, οἱ ἀδυναμίες τῆς ὑπερ-ειδίκευσης ἔγιναν ἐμφανεῖς.

Γι' αὐτό, στὰ τελευταῖα χρόνια, οἱ μάνατζερς ἀνέπτυξαν ἕνα τύπο πολυ-τάλαντου παίκτη. Σὲ μιὰ συνέντευξη, τὴν ὁποία ἔδωσε τὸ 1961, ὁ Ἀλφρέντο ντὶ Στέφανο, ποὺ τότε θεωροῦνταν σὰν ὁ καλύτερος ποδοσφαιριστὴς τοῦ κόσμου, ἐξέφρασε τὴ γνώμη ὅτι, «Ὁ ποδοσφαιριστὴς τοῦ μέλλοντος θὰ πρέπει νἆναι ἱκανὸς νὰ παίξει σὲ κάθε θέση στὸ γήπεδο. Δὲν θἆναι ἁπλῶς ἀμυντικός, μέσος ἢ κυνηγός, ἀλλὰ θἆναι πολύπλευρος, ἱκανὸς ν' ἀντιμετωπίσει ἕναν ἀντίπαλο στὴν ἐπίθεση ἢ στὴν ἄμυνα. Οἱ κυνηγοὶ θὰ πρέπει νὰ μάθουν ν' ἀμύνονται κι οἱ ἀμυντικοὶ κι οἱ μέσοι θὰ πρέπει νὰ ἐξοικειωθοῦν μ' ἐπιθετικὲς κινήσεις»[9]. Σ' αὐτὸν τὸν τύπο παίκτη δὲν ἐπιτρέπεται μεγαλύτερη ἐλευθερία κίνησης ἀπὸ τοὺς προκατόχους του. Ἀπεναντίας, οἱ πολύπλευρες ἱκανότητες τὸν καθιστοῦν ἱκανὸ νὰ περιληφθεῖ σ' ἀκόμη πιὸ λεπτομερειακὲς τακτικὲς παραλλαγές, οἱ ὁποῖες προβλέπουν γιὰ τοὺς παῖκτες μεταβαλλόμενες θέσεις. Στὰ συστήματα 4-4-2, ἢ 4-2-4, ἢ 4-3-3, ποὺ χρησιμοποιοῦνται σήμερα, συνήθως μονάχα οἱ στράϊκερς εἶναι σπεσιαλίστες. Οἱ ἄλλοι παῖκτες κινοῦνται γύρω ἀπὸ ἕνα πολὺ ρευστὸ σύστημα· οἱ κυνηγοὶ μετατρέπονται σ' ὀπισθοφύλακες, οἱ ὀπισθοφύλακες σὲ κυνηγούς. Αὐτὴ ἡ ἀπο-ειδίκευση ἐπιτρέπει ἕνα λεπτότερο βαθμὸ συγχρονισμοῦ καὶ μιὰ πιὸ ἀκριβῆ ἀλληλουχία κινήσεων. Μεταξὺ περιόδων σχετικῆς ἐγκράτειας μποροῦν νὰ παρεμβληθοῦν περίοδοι πίεσης.

Ἀκόμη κι οἱ ἐξουσιαστικὲς σχέσεις τοῦ τόπου ἐργασίας διατηροῦνται στὸ γήπεδο σὲ κατάλληλα τροποποιημένη μορφή. Στοὺς ποδοσφαιριστὲς πέφτει τόσο λίγος λόγος ὡς πρὸς τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποιοῦνται τὰ ταλέντα τους, ὅσο κι ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν ἀπὸ τὴν πώληση τῆς ἐργασίας τους ἐπιτρέπεται νὰ καθορίζουν τὸν τρόπο ἐφαρμογῆς της. Ὅπως παραδέχεται ἀδίστακτα κάποιος μάνατζερ: «Εἶμαι δικτάτορας. Στὸ ποδόσφαιρο δὲν ὑπάρχει δημοκρατία. Δὲν μπορεῖτε νὰ ρωτήσετε ἕξη ἀνθρώπους νὰ δώσουν γνώμη»[10]. Ὁ ἀθλητὴς ὑψηλῆς ἀπόδοσης ἀσκεῖ τόσο λίγο ἔλεγχο πάνω στὴν ἐκγύμνασή του ὅσο κι οἱ μισθοδίαιτοι ἀσκοῦν πάνω στὸν τύπο, τὴν διάρκεια καὶ τὴν ἔνταση τῆς ἐργασίας τους. Τὸ πρόγραμμά τους ἐκγύμνασης ἀκολουθεῖ ἀκριβεῖς γραμμὲς καὶ καταγράφει λεπτομερειακὰ τὶς σωματι-

κὲς ἱκανότητες ποὺ πρόκειται νὰ τοῦ ζητηθοῦν. «Μέσα στὴν ὁμάδα, οἱ παῖκτες κάνουν ἐποπτευόμενη ζωή, βρίσκανται πλήρως στὴ διάθεση τοῦ μάνατζερ, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ρυθμίσει κάθε τους κίνηση, καὶ γυμνάζονται ἀπὸ πρώην παῖκτες τῶν ὁποίων ἡ ἀθλητικὴ ζωὴ ἀπέχει ἔτη φωτὸς ἀπὸ τὶς σημερινὲς συνθῆκες»[11].

Οἱ ἀρχὲς τῆς προπονητικῆς τεχνικῆς ἀπαιτοῦν τὴν ἀνώτατη δυνατὴ ἀθλητικὴ ἀπόδοση ἀπὸ ἕνα δεδομένο δυναμικό. Αὐτὲς οἱ ἀπαιτήσεις ἀντιστοιχοῦν σ' ἐκεῖνες τοῦ Τεϋλορισμοῦ. Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐντατικῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργασιακῆς δύναμης, αὐτὴ ἡ διδασκαλία παροτρύνει «τὴν ἀνάπτυξη κάθε ἀνθρώπου στὴν κατάσταση τῆς μέγιστης ἀποδοτικότητάς του, ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ φτάσει, γενικὰ μιλώντας, τὴν ἀνώτατη βαθμίδα ἀπόδοσης ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ φυσικές του ἱκανότητες»[12]. Ὁ στόχος τῆς μελέτης τοῦ χρόνου καὶ τῆς κίνησης (τῆς κινησιοχρονομετρίας) εἶναι ἡ ἄριστη ἀπόδοση κάθε μονάδας ἐνέργειας, ἐνῶ ἡ θεωρία τῆς κίνησης στὸ σπὸρ ζητᾶ νὰ κάνει κάθε κίνηση «πιὸ σκόπιμη, πιὸ ορθολογικὴ καὶ ἔτσι ἐπιτυχημένη»[13].

Οἱ μέθοδοι ποὺ συνιστῶνται ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐργασίας ζητοῦν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν ἐπικερδῶς τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν ἀτομικῶν κινήσεων. Ἡ χειραγώγηση αὐτῶν τῶν κενῶν μπορεῖ στὴν πραγματικότητα ν' αὐξήσει τὸ προϊόν. Ἡ τεχνικὴ τῆς ἐνδιάμεσης ἐκγύμνασης, τὴν ὁποία τὸ ποδόσφαιρο παίρνει ἀπὸ τὸν ἀθλητισμό, μετατρέπει τὸ κενό, τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν ἀσκήσεων, σ' «ἐπωφελῆ διακοπή», ἡ ὁποία ὑποτίθεται ὅτι προωθεῖ τὴν ὑψηλὴ ἀπόδοση. «Οἱ περίοδοι ἀπόλαυσης μεταξὺ τῶν ἀσκήσεων ἐκτιμοῦνται σὰν τόσο σπουδαῖες ὅσο κι οἱ ἴδιες οἱ ἀσκήσεις. Τὸ πρόβλημα εἶναι νὰ ὁριστεῖ τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν διακοπῶν μὲ ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερη ἀκρίβεια»[14].

Ἡ ἔρευνα τοῦ Ἔλτον Μάγιο καὶ τῆς ὁμάδας του, ἡ ὁποία ξεκίνησε τὶς τεχνικὲς τῶν «ἀνθρωπίνων σχέσεων», ἔδειξε τὴν σημασία τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα καὶ τῆς χειραγώγησης ποὺ διανοητικῶν στάσεων, στὴ ἐπίτευξη ἄριστης ἐργασιακῆς ἀπόδοσης. Οἱ ἄκρες ψυχολογικὲς πιέσεις ποὺ βιώνονται πρὶν καὶ στὴν διάρκεια ἀθλητικῶν ἀνταγωνισμῶν, καθὼς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴ σὲ κέντρα προπόνησης, προκαλοῦν καταστάσεις στρὲςς οἱ ὁποῖες ἀναγκάζουν τοὺς μάνατζερς τῶν ὁμάδων νὰ ἐνδιαφέρονται διαρκῶς περισσότερο γιὰ τὴν διανοητικὴ κατάσταση τῶν παικτῶν.Μιὰ μορφὴ θεραπείας ποὺ ἀποβλέπει στὴν πλήρωση τοῦ χρόνου ποὺ δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀθλητικὲς δραστηριότητες, ἐξασφαλίζει ὅτι ὁ ἀτομικὸς παίκτης δὲν ἐγκαταλείπεται στὸν ἑαυτό του κι ὅτι δὲν ἐπικρατοῦν ἀντιζηλίες ἢ ἄλλες διανοητικὲς καταστάσεις ποὺ εἶναι πιθανὸ νὰ μειώσουν τὴν ἀπόδοση. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ προβλέψει κανεὶς ὅτι σὲ λίγο καιρὸ τὸ ἰσοδύναμο τοῦ ἐργοστασιακοῦ ψυχολόγου θὰ ἀπασχοληθεῖ στοὺς τόπους ὅπου κατασκευάζεται ἡ ἀθλητικὴ ἀπόδοση ὑψηλῆς ἀποτελεσματικότητας. Μερικὲς ὁμάδες ἤδη κάνουν χρήση τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ψυχολόγου.

III. ΟΙ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΕΣ ΜΠΙΖΝΕΣ

«Δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι δὲν ἐνδιαφερόμαστε νὰ κάνουμε λεφτά».

Σίντνεϋ Γουέηλ
πρόεδρος τῆς Τόττεναμ

Οἱ κοινωνικὲς δραστηριότητες κι οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία κυβερνοῦνται σὲ μεγάλη ἔκταση ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς ἀγορᾶς. Ἡ ἐμπορευματικὴ ἀνταλλαγὴ κι ἡ κοινωνικὴ δομὴ ποὺ καθορίζεται ἀπ' αὐτὴν διαπερνοῦν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ τὸ σπὸρ δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεση. Ὁ καπιταλισμὸς χρησιμοποιεῖ ἐπικερδῶς τὴν ἑλκυστικότητα τοῦ σπὸρ κατὰ ποικίλους τρόπους. Ἡ μοναδικὴ ἔρευνα στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας ἐξετάστηκε λεπτομερειακὰ ἡ οἰκονομικὴ σπουδαιότητα τοῦ σπὸρ ἀφορᾶ τὶς συνθῆκες τῆς Ἑλβετίας τοῦ 1952. Τὸ συμπέρασμα ἦταν ὅτι «τὸ σπὸρ σήμερα κατέχει μιὰ θέση ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητας. Οἱ ἐτήσιες ἀκαθάριστες εἰσπράξεις τοῦ Ἑλβετικοῦ σπὸρ ἀνέρχονται στὰ 2,5 τοῖς ἑκατὸ τοῦ συνολικοῦ ἐθνικοῦ προϊόντος, κι ἡ ἐπένδυση στὸ σπὸρ ἀντιπροσωπεύει κατὰ προσέγγιση τὸ 1,5 τοῖς ἑκατὸ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου».[1]

«Ὅταν ἀπαιτήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἤθελαν νὰ δοῦν ἕνα ἀθλητικὸ ἀγῶνα, τὸ πρῶτο εἰσιτήριο, θεμελιώθηκε ὁ ἐπαγγελματισμός».[2] Τὸ Ἀγγλικὸ παράδειγμα θὰ χρησιμεύσει σὰν ὑπόδειγμα τοῦ ἐμπορικοῦ ποδοσφαίρου, τὸ ὁποῖο ἐμφανίστηκε πρῶτα στὴν Ἀγγλία καὶ σὲ μιὰ ἰδιαίτερα καθαρὴ μορφή.

Τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα εἶναι κερδοσκοπικὲς ἐπιχειρήσεις στὸν τομέα τῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ πωλοῦν ποδοσφαιρικὲς ἐκτελέσεις σὰν ἐμπόρευμα στὸ καταναλωτικὸ κοινό. Ὀργανώνονται σὰν ἀνώνυμες ἑταιρεῖες, μὲ τὶς μετοχές τους συνήθως στὴν κατοχὴ λίγων πλούσιων βιομηχάνων. Οἱ ἐτήσιες εἰσπράξεις μιᾶς ὁμάδας τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι τοῦ ὕψους τῶν 300.000 στερλινῶν.

Ἡ πώληση ἀθλητικῶν ἐκτελέσεων ἀπαιτεῖ ἐπένδυση κεφαλαίου—ἕνα στάδιο, χώρους ἐκγύμνασης ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, καὶ μεγάλα οἰκοδομήματα ὅπως τὸ διοικητικὸ κέντρο. Αὐτὸ τὸ πάγιο κεφάλαιο ἀπαιτεῖ τὴν ἐργασία ἐπιμελητῶν, καθαριστῶν, ἐπιστατῶν, ταμιῶν, ὑπαλλήλων καὶ μάνατζερς ποὺ νὰ τὸ διαχειρίζονται.

Τὸ ἐπικερδὲς ἑνὸς ποδοσφαιρικοῦ σωματείου ἐξαρτᾶται πάνω ἀπ' ὅλα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῶν ὁμάδων του. Αὐτὸ ἐξαρτᾶται μὲ τὴ σειρά του ἀπὸ τὴν διαθεσιμότητα κατάλληλης ἐργασιακῆς δύναμης: τῶν παικτῶν καὶ τῶν προπονητῶν. Ἕνας πετυχημένος ποδοσφαιριστὴς ξεκινάει συνήθως τὴν καρριέρα του σὲ μιὰ ἐρασιτεχνικὴ ὁμάδα, ὅπου ἐντοπίζεται ἀπὸ κάποιον κατάσκοπο ταλέντων ποὺ περιοδεύει γιὰ λογαριασμὸ ἑνὸς σωματείου πρώτης κατηγορίας. Τοῦ προσφέρεται ἕνα συμβόλαιο, κι ἀρχίζει μιὰ ἐπισφαλὴ σταδιοδρομία ποὺ σπάνια διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ ὀκτὼ χρόνια. Ἔχοντας πουλή-

σει τὶς ὑπηρεσίες του εἶναι τώρα ὑπάλληλος, τοῦ ὁποίου τὰ συμφέροντα ἀντιπροσωπεύονται σὲ περιορισμένη ἔκταση ἀπὸ τὴν ἕνωση τῶν ἐπαγγελματιῶν ποδοσφαιριστῶν. Εἶναι ὑφιστάμενος ἑνὸς μάνατζερ ὁ ὁποῖος, σὰν τοποτηρητὴς τοῦ ἐπενδυτικοῦ κεφαλαίου τοῦ σωματείου, ἐνδιαφέρεται πάνω ἀπ᾽ ὅλα νὰ κρατήσει τὴν ὁμάδα στὴν πρώτη κατηγορία· ὁ ὑποβιβασμὸς στὴν δεύτερη κατηγορία θὰ μείωνε τὶς προόδους τοῦ σωματείου τουλάχιστο κατὰ τὸ ἕνα τρίτο.

Στὴν ἀρχὴ ὁ ἀνερχόμενος καὶ νεόφερτος παίκτης κρατιέται στὴν ἀναπληρωματικὴ ὁμάδα, ὅπου παίζει δίπλα στοὺς ἀστέρες τοῦ παρελθόντος, τῶν ὁποίων οἱ ἱκανότητες εἶναι τώρα περιορισμένης οἰκονομικῆς ἀξίας. Ὕστερα ἀπὸ λίγο ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ πάρει τὴν θέση ἑνὸς τραυματισμένου παίκτη στὴν πρώτη ὁμάδα. Ἂν κάνει καλὴ ἐντύπωση καὶ σχολιαστεῖ εὐνοϊκὰ ἀπὸ τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης, ἔχει δικαιολογήσει τὸ κεφάλαιο ποὺ τὸ σωματεῖο ἐπένδυσε σ᾽ αὐτόν. Ἡ ἐργασιακή του δύναμη μπορεῖ τώρα εἴτε νὰ πουληθεῖ στὴν ἀγορὰ μεταγραφῶν εἴτε νὰ χρησιμοποιεῖται μόνιμα γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σωματείου. Τὸ συμφέρον του στὴν ἀνάπτυξη τῶν δεξιοτήτων του αὐξάνεται ἀπὸ ἕνα σύστημα δώρων ποὺ προστίθενται στὴν βασική του ἀμοιβή. Ἂν μπορεῖ νὰ διατηρήσει μιὰ πρώτης τάξης φόρμα γιὰ μιὰ ἱκανοποιητικὴ χρονικὴ περίοδο, μπορεῖ νὰ κληθεῖ νὰ παίξει σὲ διεθνεῖς ἀγῶνες. Αὐτὸ ἐξασφαλίζει πρόσθετα δῶρα καί, λόγω τῆς αὐξημένης ἀγοραίας ἀξίας του, ἕνα βελτιωμένο συμβόλαιο μὲ τὸ σωματεῖο του. Σὰν διεθνὴς ποδοσφαιριστὴς ἀνήκει σ᾽ ἐκείνη τὴν μικρὴ ποδοσφαιρικὴ ἐλίτ, ἡ ὁποία ὄχι μονάχα φέρνει ἐπιτυχία στὴν ὁμάδα της κι αὐξημένα κέρδη στὸ σωματεῖο, ἀλλ᾽ ἐπίσης ἀσκεῖ ἰδιαίτερη ἕλξη στὸ κοινό, προμηθεύοντας τὸ σωματεῖο μὲ πρόσθετη πηγὴ

εἰσοδήματος. Μπορεῖ νά ἐπενδύσει τό ὄνομά του στήν διαφήμιση, ἢ νὰ κερδίσει χρήματα μὲ τὸ νὰ ἐκφράζει τὶς ἀπόψεις του πάνω στὸ σπὸρ γενικά, καὶ τὸ ποδόσφαιρο ἰδιαίτερα, στὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης.

Ὁ πραγματικὸς ἐργασιακὸς χρόνος τοῦ ἐπαγγελματία εἶναι σχετικά βραχύς. Ἀναλώνει εἰκοσιπέντε ὧρες τὴν ἑβδομάδα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὴν ἐκγύμναση καὶ τά ματς. Ὁ ἐργάσιμος χρόνος του διαρκεῖ περίπου ἐννέα μῆνες, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Ἰουλίου ὥς τὶς ἀρχὲς τοῦ Μαΐου. Ὅμως, ὁ παίκτης δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὸν ἐλεύθερο χρόνο του σύμφωνα μὲ τὸ προσωπικό του γοῦστο ἢ τὴν δική του κρίση. Εἶναι ὑποχρεωμένος συμβατικὰ νὰ διατηρεῖται σὲ φόρμα. Τὰ σωματεῖα ἐπιμένουν, γιὰ παράδειγμα, οἱ παῖκτες νὰ παίζουν ἕνα ὁρισμένο ἀριθμὸ γύρων γκὸλφ κάθε μέρα, νὰ μὴν καπνίζουν οὔτε νὰ πίνουν καὶ νὰ πηγαίνουν γιὰ ὕπνο νωρίς. Ἂν ἡ διαχείριση τοῦ σωματείου προσθέσει ἄλλο ἕνα ἀγώνα, ἂν στείλει τὴν ὁμάδα σὲ κέντρο ἐκγύμνασης ἢ ἂν κανονίσει ἕνα τουρνουὰ δύο ἢ τριῶν ἑβδομάδων στὸ ἐξωτερικό, ὁ παίκτης πρέπει νὰ εἶναι διαθέσιμος ὁποτεδήποτε.

«Ὁ ἐπαγγελματίας εἴτε ὑποτάσσεται εἴτε πρέπει νὰ ἐγκαταλείψει τελείως. Οἱ ἀσημένιες καὶ χρυσὲς ἁλυσίδες μιᾶς ριψοκίνδυνης σταδιοδρομίας τὸν δένουν μὲ τοὺς ἐμπορικὰ προσανατολισμένους διευθυντὲς τῶν σωματείων. Δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὶς καλύτερες ἱκανότητές του γιὰ δικό του ὄφελος, ἀφοῦ παραμένει ἕνα ἀγοραῖο ἐμπόρευμα, ποὺ διατίθεται κατὰ τὴν ἀποκλειστικὴ διάκριση τοῦ σωματείου του».[3]

Ἡ κύρια πηγὴ εἰσοδήματος τοῦ σωματείου ἀντλεῖται ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῆς ὁμάδας στὸ γήπεδο. Οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν πώληση εἰσιτηρίων γιὰ τοὺς ἀγῶνες πρωταθλήματος πᾶνε στὸ τοπικὸ σωματεῖο. Στὴν περίπτωση τῶν φιλικῶν, εἴτε συμφωνεῖται μιὰ ὁρισμέ-

νη ἀμοιβὴ γιὰ τὴν φιλοξενούμενη ὁμάδα, εἴτε οἱ εἰσπράξεις μοιράζονται σὲ προκαθορισμένη ἀναλογία, εἴτε, ἂν σχεδιάζεται στὸ ἐγγὺς μέλλον ἕνα δεύτερο μάτς, πᾶνε πάλι στὴν γηπεδοῦχο ὁμάδα.

Τὰ ὑψηλὰ κέρδη ἀρκετῶν σωματείων βασίζονται γενικὰ ὄχι μόνο σὲ εἰσπράξεις εἰσόδου ἀλλὰ ἐπίσης σὲ μεταγραφικὲς ἀμοιβές. Ὅταν ἕνα σωματεῖο δὲν ἔχει πιὰ ἀνάγκη τῶν ὑπηρεσιῶν ἑνὸς παίκτη, αὐτὸς εἴτε τίθεται γιὰ πώληση στὴν ἀγορὰ μεταγραφῶν, εἴτε τοῦ δίνεται μιὰ «ἐλεύθερη μεταγραφὴ» καὶ τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀναζητήσει τὴ νέα του θέση ὁ ἴδιος. Σ' αὐτὸ τὸ στάδιο οἱ παῖκτες ἀποκαλύπτονται καθαρὰ σὰν ἁπλὴ ἐνσάρκωση οἰκονομικῶν κατηγοριῶν· ἕνας παίκτης μπορεῖ νὰ γίνει ἕνας κυνηγὸς τῶν 50.000 στερλινῶν ἂν πουληθεῖ ἀπὸ ἕνα σωματεῖο μὲ χρηματικὲς δυσκολίες σ' ἕνα πλούσιο σωματεῖο κάποιας πόλης, εἴτε εἶναι ἀμυντικὸς τῶν 5.000 στερλινῶν ποὺ καταστaλάζει στὸν σκουπιδότοπο τῆς τελευταίας κατηγορίας. Οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν πώληση παικτῶν, ποὺ οἱ ἴδιοι παίρνουν μονάχα ἕνα συμβολικὸ ποσοστό, μποροῦν ν' αὐξηθοῦν ὑπολογίσιμα μ' ἔξυπνη κερδοσκοπία. Ἔτσι, νέοι καὶ ταλαντοῦχοι παῖκτες, ἀκόμη ἄγνωστοι, ὑπογράφουν συμβόλαιο ἀντὶ μιᾶς μικρῆς ἀμοιβῆς καὶ τίθενται στὰ χέρια ἔμπειρων ἐκγυμναστῶν. Αὐτοὶ ἀναπτύσσουν τὶς ἱκανότητές τους σὲ τρόπο ὥστε, ὅταν προωθοῦνται στὴν πρώτη ὁμάδα τοῦ σωματείου τ' ὄνομά τους κερδίζει μιὰ κάποια φήμη· κατόπιν μεταπωλοῦνται σ' ἄλλα σωματεῖα σὲ ψηλὲς τιμές. Ὑπάρχει ἕνα ἀστεῖο στὸ ποδόσφαιρο γιὰ τὸν μάνατζερ ἑνὸς σωματείου τῆς τέταρτης κατηγορίας, ποὺ ἔβγαζε τὴν ταπεινή του ὁμάδα γιὰ ἕνα μὰτς Κυπέλλου ἐνάντια σ' ἕνα μεγάλο σωματεῖο τῆς πρώτης κατηγορίας. «Τραβᾶτε κεῖ πέρα παιδιὰ καὶ βάλτε τὰ δυνατά σας», τοὺς ἐξορκίζει. «Ἔτσι

θὰ κερδίσω ἀρκετὸ χρῆμα γιὰ νὰ σᾶς ἀντικαταστήσω»[3]. Τὸ χρῆμα, ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει κανεὶς μ' αὐτὸ ἕνα εἶδος ἐμπορίου στὴν ἀνθρώπινη σάρκα, φαίνεται ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς Μπάρνλεϋ. Μέσω τῆς πώλησης παικτῶν, αὐτὸ τὸ σωματεῖο πρώτης κατηγορίας ἔκανε ἕνα μέσο κέρδος, μεταξὺ τοῦ 1956 καὶ τοῦ 1966, κάπου 100.000 στερλίνες τὸν χρόνο. Στὸ διεθνὲς ἐμπόριο, οἱ προσφορὲς γιὰ παγκόσμιου ἐπιπέδου παῖκτες φτάνουν ἀρκετὲς ἑκατοντάδες χιλιάδες στερλίνες.

Εἰσπράξεις μικρότερης σπουδαιότητας, σὲ σύγκριση μὲ τὶς εἰσπράξεις τοῦ μὰτς καὶ τὶς μεταγραφικὲς ἀμοιβές, εἶναι ἐκεῖνες ἀπὸ ἄδειες γιὰ ἀφισοκόλληση διαφημίσεων στὸ στάδιο, καὶ ἐκχωρητικὰ συμβόλαια μὲ ἐπιχειρήσεις ποὺ πουλοῦν τὰ προϊόντα τους μέσα στὸ στάδιο. Ἕνας κατάλογος τῶν κύριων κονδυλίων ποὺ ἐμφανίζονται στοὺς ἐτήσιους ἰσολογισμοὺς ἑνὸς ποδοσφαιρικοῦ σωματείου θὰ κάνει φανερὴ τὴν γενικὴ οἰκονομικὴ οἰκόνα:

ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ	ΕΞΟΔΑ
— Ἀγῶνες Πρωταθλήματος	α) Διοίκηση σωματείου.
— Ἀγῶνες Κυπέλλου	— Διατήρηση γραφείων
— Φιλικοὶ	— Διατήρηση κτιρίων τοῦ σωματείου
— Πώληση παικτῶν	— Διαφήμιση τοῦ σωματείου
— Ἄδειες διαφήμισης	— Φόροι
— Ἐκχωρήσεις	β). Ἀθλητικὴ δρα-
— Δικαιώματα ἀπὸ τὴν τηλεόραση	

---

* Χάντερ Ντέιβις, «Τὸ Ἔνδοξο Παιχνίδι», Λονδίνο 1972, σελ. 285. Τὸ σωματεῖο τῆς Μίλαν ἔχει ἀνοίξει ἕνα ποδοσφαιρικὸ «βρεφοκομεῖο». Μικρὰ παιδιὰ πηγαίνουν ἐσωτερικοὶ σ' ἕνα οἰκοτροφεῖο καὶ ἀνατρέφονται γιὰ νὰ γίνουν ἐπικερδεῖς παῖκτες τῆς πρώτης κατηγορίας.

στηριότητα.
— Ὀργάνωση ματς
— Ταξίδια
— Ἔξοδα φιλοξενουμένων ὁμάδων
— Διάφορα ἔξοδα
— Μισθοὶ παικτῶν
— Ἀμοιβὲς μάνατζερς καὶ ἐκγυμναστῶν
— Δῶρα
— Ἀγορὰ παικτῶν
— Ἀμοιβὲς διαιτητῶν
— Ἀμοιβὲς γιατρῶν
— Διατήρηση ἀγωνιστικοῦ χώρου
— Ἀγορὰ καὶ διατήρηση ἀθλητικῶν στολῶν, ὀργάνων καὶ μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ.
— Φόροι

γ) Ἄλλες δαπάνες.
— Συνεισφορὰ στὴν Ποδοσφαιρικὴ Ὁμοσπονδία
— Ἀσφάλιση
— Ἀγορὰ εἰδικῆς φιλολογίας

Τὰ ποσὰ ποὺ μπαίνουν κατὰ μέρος γιὰ μελλοντικὰ σχέδια κτιρίων καὶ μακροπρόθεσμο σχεδιασμὸ δὲν ὑπολογίζονται σὰν μέρος τῶν δαπανῶν ἀλλὰ σὰν διαχείριση τῶν πόρων τοῦ σωματείου.

Τὸ ἐρασιτεχνικὸ σωματεῖο, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἔχει «ἀγαθεργὸ σκοπὸ» γιὰ νὰ λάβει χρηματικὲς ἐπιχορηγήσεις ἀπὸ τὸ κράτος, πρέπει νὰ πουλήσει τὶς ἐπιτεύξεις τῶν παικτῶν του μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅπως καὶ τὸ ἐμπορικὸ ποδόσφαιρο. Τὰ δημόσια κεφάλαια, οἱ εἰσφορὲς τῶν μελῶν κι οἱ ἰδιωτικὲς δωρεὲς τὶς ὁποῖες λαμβάνει, εἶναι συνήθως ἀνεπαρκῆ γιὰ νὰ καλύψουν τὰ ἔξοδά του, τὰ ὁποῖα εἶναι διαρθρωτικὰ τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σωματείου. Ἐξακολουθοῦν νἆναι ἀνεπαρκῆ ὅταν τὸ σωματεῖο ἐπιχειρεῖ ν' αὐξήσει τὰ μέλη του προσφέροντας διάφορες κοινωνικὲς καὶ ἀθλητικὲς διευκολύνσεις. Ἐνῶ οἱ ἀμειβόμενοι μάνατζερς τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σωματείου πρέπει νὰ κάνουν κέρδη γιὰ τοὺς μετόχους τους, οἱ τιμητικοὶ ἀξιωματοῦχοι τοῦ ἐρασιτεχνικοῦ σωματείου πρέπει νὰ παλέψουν γιὰ μιὰ εὐνοϊκὴ ἰσορροπία ὥστε νὰ κερδίσουν πρόσθετο καὶ δαπανηρὸ κῦρος.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἀθλητικὴ ἐπιτυχία κι οἰκονομικὴ ζωτικότητα, τὰ σωματεῖα ἀναγκάζονται συνεχῶς ν' ἀψηφοῦν τὶς ρυθμίσεις ποὺ διέπουν τοὺς «ἐρασιτέχνες». Ἕνα σωματεῖο μπορεῖ νὰ προσελκύσει τοὺς κατάλληλους ποδοσφαιριστὲς μονάχα ὅταν ἀγοράζει καὶ διατηρεῖ τὶς ὑπηρεσίες τους μὲ παράνομα μέσα. Τὰ πλούσια μέλη τοῦ σωματείου βοηθοῦν πολὺ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, καθὼς μποροῦν νὰ συνάψουν ἀθέμιτες συμφωνίες μέσα στὴν μυστικότητα τῶν ἐπιχειρηματικῶν τους γραφείων. Μποροῦν νὰ προσφέρουν καλοπληρωμένες δουλειές, αὐτοκίνητο μ' ὅλα τὰ ἔξοδα πληρωμένα, ἢ ἄδειες μετ' ἀποδοχῶν.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐρασιτεχνισμοῦ εἶναι τόσο παλιὸ ὅσο καὶ τὸ ἴδιο τὸ σύγχρονο σπόρ· ἀκόμη, ὑπῆρχε καὶ στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα. Οἱ ἐρασιτεχνικοὶ κανόνες χαράχτηκαν πρῶτα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ ἀνώτερη τάξη, «ὄχι τόσο ἀπὸ ἰδεαλισμό, ὅσο γιὰ νὰ κρατοῦν τὶς κατώτερες τάξεις ἔξω ἀπὸ τὸν ἰδιωτικό τους κῆπο ἡδονῆς — τὸ σπόρ»[4].

Ἀφοῦ ἡ ἀνώτερη τάξη εἶχε πολὺ ἐλεύθερο χρόνο διαθέσιμο γιὰ ἀθλητικὲς δραστηριότητες, τὰ μέλη τῶν κατώτερων τάξεων θὰ μποροῦσαν νὰ συναγωνιστοῦν μαζί της ἐπὶ ἴσοις ὅροις, μονάχα ἂν ἔπαιρναν κάποια χρηματικὴ ὑποστήριξη. Ἂν ἡ χρηματικὴ ἀμοιβὴ

ἀπαγορευόταν τελείως ἀπὸ τοὺς ἐρασιτεχνικοὺς κανονισμούς, τότε ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἐξαρτιῶνταν ἀπὸ μιὰ τέτοια πληρωμὴ θὰ ἀποκλείονταν αὐτόματα. Γιὰ ν' ἀντιπαλέψει αὐτὰ τὰ μέτρα, ξεπήδησε ἕνας ἀπατηλὸς ἐρασιτεχνισμός, μὲ μυστικὲς συνεισφορὲς ἀπὸ ἀνώνυμους δωρητές. Ἐπειδὴ ἡ προσπάθεια ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ φτάσει κανεὶς στὴν κορυφὴ ἔχει αὐξηθεῖ πάρα πολὺ ἀπὸ ἄποψη χρόνου καὶ χρήματος, καὶ οἱ ἐρασιτέχνες παῖκτες, ὅπως τὰ πρότυπά τους στὸ ἐπαγγελματικὸ παιχνίδι, θέλουν νᾶναι οἰκονομικὰ πετυχημένοι, αὐτὸς ὁ ἀπατηλὸς ἐρασιτεχνισμὸς ἔχει γίνει ὅλο καὶ πιὸ διάχυτος. Παρὰ τὶς βραχύτερες ἐργάσιμες ἡμέρες κι ἕνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο ζωῆς, εἶναι ἀκόμη πιὸ δύσκολο σήμερα νὰ συνδυάσεις μιὰ ἐπιτυχῆ ἀθλητικὴ σταδιοδρομία μὲ μιὰ κανονικὴ ἐργατικὴ ζωὴ ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρωτύτερα. Εἶναι ἀληθινότερο παρὰ ποτὲ ὅτι ἕνας πραγματικὸς ἐρασιτέχνης μπορεῖ νὰ πετύχει ἀθλητικὴ φήμη μόνον ἂν ἔχει πολὺ πλούσιους γονεῖς.

Τόσο ἀπὸ ἀθλητικὴ ὅσο κι ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη, τὸ ἐπαγγελματικὸ ποδόσφαιρο ἔχει καταδικάσει τὸ ἐρασιτεχνικὸ παιχνίδι νὰ φυτοζωεῖ. Γι' αὐτὸ οἱ ἐρασιτέχνες ἀποβλέπουν σὲ μιὰ ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία κι ἐπιζητοῦν νὰ ἐντυπωσιάσουν τοὺς ἀντιπρόσωπους τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων μ' ἐξαιρετικὲς ἀποδόσεις. Οἱ ἐκγυμναστὲς πιέζουν πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, καθὼς ἐλπίζουν νὰ βελτιώσουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν ἀγοραία ἀξία τῶν παικτῶν τους. Οἱ ὁμάδες τῆς ἀνώτατης ἐρασιτεχνικῆς κατηγορίας βλέπουν τὴν προαγωγὴ στὸν κόσμο τῆς νόμιμης πληρωμῆς καὶ τῶν ὑψηλῶν δώρων σὰν στόχο γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ παλέψουν μ' ὅλα τὰ μέσα στὴ διάθεσή τους. Αὐτοὶ οἱ παράγοντες ἔχουν ἀλλάξει τὴ στάση τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στὸ ἐρασιτεχνικὸ ποδόσφαιρο. «Οἱ ἐρασιτέχνες δὲν αἰσθάνονται πιὰ σὰν σὲ μιὰ χωριστὴ τάξη παιχνιδιοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον σὰν σὲ μιὰ κατώτερη κατηγορία τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ποδοσφαίρου». Ἔτσι, τὸ ἐρασιτεχνικὸ ποδόσφαιρο ἔχει χάσει, ἐπίσης ὁλοκληρωτικά, τὸ στοιχεῖο τοῦ γνήσιου παιχνιδιοῦ καὶ καταλήγει νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν αναζήτηση ἀθλητικῆς καὶ χρηματικῆς ἐπιτυχίας.

Τὰ σωματεῖα μποροῦν νὰ ἐπιβιώσουν στὴν ἀνταγωνιστικὴ πάλη, ἡ ὁποία διεξάγεται ἐπίσης γιὰ νὰ προσελκύσουν θεατὲς ποὺ πληρώνουν, μόνο ἂν βελτιώνουν συνεχῶς τὴν ἀποδοτικότητά τους μέσω δαπανηρῶν μεθόδων ὀρθολογικοποίησης. Γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἀνταγωνιστικότητα ἑνὸς σωματείου χρειάζεται ὅλο καὶ περισσότερη χρηματικὴ ἐπένδυση, καὶ τὰ σωματεῖα ποὖναι ἀνίκανα γι' αὐτὸ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν ἀγώνα δρόμου γιὰ τὶς πρῶτες θέσεις. Ἡ καπιταλιστικὴ τάση πρὸς τὴν συγκέντρωση καὶ τὴν συγκεντροποίηση ἔχει τὸ ἀθλητικό της ἀντίστοιχο στὴν κυριαρχία τῶν ἐπίλεκτων ὁμάδων τῶν μεγάλων πόλεων.

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπ' ὅλες τὶς σοσιαλιστικὲς χῶρες, ἡ Γιουγκοσλαβία εἶναι ἡ μοναδικὴ ποὺ ἐπέτρεψε τὸν ἐπαγγελματισμὸ στὸ ποδόσφαιρο. Σὰν ἀποτέλεσμα δοκιμάζουν τώρα μερικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὖναι οἰκεῖα στὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ Μίλιανιτς, μάνατζερ τοῦ σωματείου τοῦ Βελιγραδίου Ἐρυθρὸς Ἀστέρας, συνετέλεσε στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ ἐπαγγελματισμοῦ. «Οἱ καιροὶ ἦταν ὥριμοι στὰ 1967», λέει. «Ἦταν τότε ποὺ τὸ κράτος ἄρχισε νὰ εἰσαγάγει μιὰ νέα οἰκονομία ἀγορᾶς στὴν ζωή μας... Μερικοὶ ἄνθρωποι, κυττάζοντας τὸ παιχνίδι μας, ἀρχίζουν νὰ ρωτᾶνε τί εἴδους σοσιαλιστικὴ χώρα εἴμαστε, ὅταν ἔχουμε ἀνοίξει τὶς πόρτες μας στὴν ἀγορὰ καὶ πώληση παικτῶν, πράγμα ποὺ τελικὰ θὰ ὁδηγοῦσε στὴ συγκέντρωση ὅλης τῆς δύναμης στὰ

χέρια μιᾶς μικρῆς ὁμάδας τῶν πλουσιότερων σωματείων».

Ἀθλητικὴ δημοσιογραφία

Ὁ ἀθλητικὸς τύπος καταγίνεται ἐπίσης μὲ τὸ νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπό τόν μαζικό ἐνθουσιασμό γιά τά σπόρ Μὲ μιὰ κυκλοφορία ποὺ τώρα φτάνει ἑκατομμύρια ἀντίτυπα, ἡ ἀνάπτυξή του ὑπῆρξε παράλληλη μ' ἐκείνη τοῦ ἴδιου τοῦ σπόρ. Κι αὐτὸς γεννήθηκε στὴν Ἀγγλία, ὅπου μιὰ ἐφημερίδα ἐξ ὁλοκλήρου ἀφιερωμένη στὸ σπόρ, ἡ «Ἀθλητικὴ Ζωή», ἐμφανίστηκε ἤδη ἀπὸ τὸ 1821. Βαθμιαία οἱ καθημερινὲς ἐφημερίδες εἰσήγαγαν εἰδικὲς ἀθλητικὲς στῆλες, οἱ ὁποῖες μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1920 ἐπεκτάθηκαν ἔτσι ὥστε νὰ γεμίζουν ὁλόκληρες σελίδες. Τὰ συγκεντρωτικὰ πρακτορεῖα εἰδήσεων ποὺ ἱδρύθηκαν περίπου τὸν ἴδιο καιρὸ ἔκαναν δυνατὴ τὴν ταχεία κι ἀξιόπιστη μετάδοση ἀνταποκρίσεων κι ἀποτελεσμάτων ποὺ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀθλητικὴ δημοσιογραφία.

Τὰ βιβλία γιὰ τὰ σπὸρ πουλιοῦνται ἐπίσης πλατειά. Πολλὰ λεφτὰ εἰσπράττονται ἀπὸ τὴν πώληση ἐγχειριδίων ἐκγύμνασης, βιογραφιῶν ἀστέρων τοῦ ἀθλητισμοῦ ἢ εἰκονογραφημένων βιβλίων ποὺ περιέχουν φωτογραφίες κορυφαίων παικτῶν καὶ ἀγώνων πρωταθλήματος.

Τὸ ραδιόφωνο κι ἡ τηλεόραση δίνουν στὰ σπὸρ μιὰ σημαντικὴ θέση στὰ προγράμματά τους. Τὰ σχόλια κι οἱ ἀνταποκρίσεις γιὰ τὸ ποδόσφαιρο βρίσκονται μεταξὺ τῶν πιὸ λαοφιλῶν ἐκπομπῶν. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ζωντανῶν ραδιοφωνικῶν μεταδόσεων παρέσυρε τοὺς οἰκονομικοὺς διευθύνοντες τῶν σπὸρ καὶ ἀναμεταδότες σὲ μιὰ ἔντονη διαμάχη ὡς πρὸς τ' ἀποτελέσματα ποὺ θἆχαν

στὴν παρακολούθηση τοῦ πλήθους, κι αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα ἀνανεώθηκαν μέ τήν εἰσβολή τῆς τηλεόρασης. Ὅμως, μ' ὅλο ποὺ οἱ ἀριθμοὶ τῶν θεατῶν μειώθηκαν, οἱ οἰκονομικοὶ διευθύνοντες τῶν σπὸρ ἦσαν σὲ θέση ν' ἀπαιτοῦν ὑψηλὲς ἀμοιβὲς ἀναμετάδοσης μὲ τὴν μορφὴ ἀποζημίωσης. Σὲ πολλὰ ἀθλητικὰ γεγονότα στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, οἱ ἀμοιβὲς ποὺ πληρώνονται γιὰ δικαιώματα ἀναμετάδοσης ὑπερβαίνουν τώρα τὶς εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν πώληση τῶν εἰσιτηρίων*.

Ἡ τεράστια δύναμη ποὺ χειρίζονται τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης ἀσκεῖ μιὰ ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση στὸ ποδόσφαιρο. Τὰ ἐμπορικὰ μέσα ἐνημέρωσης συγκεντρώνονται πρώτιστα στὴν κορυφὴ τοῦ πρωταθλήματος, ὅπου βρίσκεται τὸ μεγαλύτερο ἀκροατήριο. Μολονότι οἱ δημόσιες ραδιοφωνικὲς καὶ τηλεοπτικὲς ἑταιρεῖες ἐξαρτιῶνται λιγώτερο ἄμεσα ἀπὸ τὸ λαϊκὸ γοῦστο, ἔχουν κι αὐτὲς υἱοθετήσει τὴν ἴδια πρακτική. Αὐτὴ ἡ ἐπιλεκτικότητα στὴν μετάδοση ἐνισχύει τὴν συγκεντροποίηση τοῦ σπόρ, γιὰ τὴν ὁποία ἤδη μιλήσαμε, μιὰ καὶ ἡ συγκέντρωση τῶν μέσων ἐνημέρωσης στὸ ἐπαγγελματικὸ ποδόσφαιρο στερεῖ τὸ ἐρασιτεχνικὸ παιχνίδι, καθὼς κι ἄλλα, λιγώτερο δημοφιλῆ σπόρ, τοῦ δημόσιου ἐνδιαφέροντος. Μέσω τοῦ τηλεμεταδιδόμενου ποδοσφαίρου τὸ κοινὸ συνηθίζει στὴν τελειότητα καὶ δὲν ἱκανοποιεῖται πιὰ μὲ πολὺ λιγότερο τέλειες ἐρασιτεχνικὲς ἀποδόσεις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν στοὺς ἐρασιτεχνικοὺς ἀγῶνες συνακόλουθα πέφτει, στερώντας τὰ σωματεῖα τῶν εἰσ-

* Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ λόγος ποὺ οἱ ἀμερικανικὲς ἑταιρεῖες ἐμπορικοῦ ραδιοφώνου καὶ τηλεόρασης μποροῦν νὰ πληρώνουν τόσο μεγάλα δικαιώματα, εἶναι ὅτι πουλᾶνε τὶς ἐκπομπές τους σὲ ἐπιχειρήσεις ποὺ εἶναι πρόθυμες νὰ ξοδέψουν μεγάλα ποσὰ γιὰ νὰ μεταδώσουν τὶς διαφημίσεις τους στὴ διάρκεια τέτοιων δημοφιλῶν προγραμμάτων.

πράξεών τους καὶ ἀδυνατίζοντας ἔτσι τὴν ὅλη βάση τῶν οἰκονομικῶν τους. Ἡ ἴδια ἡ νοοτροπία τῶν ἐρασιτεχνῶν παικτῶν δομεῖται ἀπὸ τὴν κυρίαρχη θέση ποὺ τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης ἀποδίδουν στὸ «ἀκτινοβόλο ἀγώνισμα» Προσπαθοῦν ἀπεγνωσμένα νὰ συναγωνιστοῦν στὶς ἀποδόσεις ποὺ προβάλλονται στὰ μέσα ἐνημέρωσης, ἀκριβῶς ὅπως θέλουν νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἴδια χρηματικὴ ἐπιτυχία μὲ τὰ πρότυπά τους.

Ποδοσφαιρικὰ στοιχήματα

Τὰ ποδοσφαιρικὰ στοιχήματα ἐξακολουθοῦν νὰ κρατοῦν σπουδαία θέση στὴν Βρεττανία, ἔστω κι ἂν στὰ τελευταῖα χρόνια εἰσέβαλαν στὴν περιοχή τους νέες μορφὲς τυχερῶν παιχνιδιῶν. Ἡ πρώτη ἑταιρεία στοιχημάτων ἱδρύθηκε στὴν Ἀγγλία στὴν καμπὴ τοῦ αἰώνα, κι ἀπὸ τότε ἀντιγράφτηκε στὶς περισσότερες δυτικοευρωπαϊκὲς χῶρες.

Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, στὴν ἀκμὴ τῶν ποδοσφαιρικῶν στοιχημάτων, οἱ Βρεττανικὲς ἑταιρεῖες ὑπολόγιζαν σὲ μιὰ ἑβδομαδιαία κατάθεση κάπου 10 ἑκατομμυρίων δελτίων. Οἱ προβλέψεις ἔπρεπε νὰ στέλνονται ταχυδρομικά, πράγμα ποὺ πρόσθετε 250.000 στερλίνες τὴν ἑβδομάδα στὰ ταχυδρομικὰ ἔσοδα. Ἐπιπροσθέτως ὑπῆρχαν τὰ ταχυδρομικὰ τέλη γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν κερδῶν, τὰ ὁποῖα ἔφταναν ἕνα πρόσθετο ἑβδομαδιαῖο ποσὸ 100.000 στερλινῶν. Κατὰ τὸν χρόνο αὐτό, 60 τοῖς ἑκατὸ ὅλων τῶν ταχυδρομικῶν ἐντολῶν ἦσαν γιὰ πληρωμὲς στοιχημάτων. Ἐννέα μεγάλες καὶ περισσότερες ἀπὸ εἴκοσι μικρὲς ἑταιρεῖες εἶχαν συνολικὲς εἰσπράξεις κάπου 60 ἑκατομμυρίων στερλινῶν, κι ἀπασχολοῦσαν 23.000 ἐργάτες.

Τὸ ποδόσφαιρο σὰν ἑταιρειακὸ σπὸρ

Ἡ ὁμαλὴ λειτουργία ἑνὸς σύγχρονου βιομηχανικοῦ οἴκου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχῆ κοινωνικὴ ἀφομοίωση τῶν ἐργαζομένων του. Αὐτὸ παρεμποδίζει τὴ δημιουργία συγκρούσεων, μειώνει τὶς διακυμάνσεις στὴν ἐργασιακὴ δύναμη, κι αὐξάνει τὴν παραγωγικότητα. Μειώνει ἐπίσης τὴν ἐξάρτηση τῆς διαχείρισης ἀπὸ τὸν ὠμὸ αὐταρχισμό. Ἐκτὸς ἀπὸ μέτρα ποὺ σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐπιχειρησιακὴ ἀποδοτικότητα, ὅπως τὰ μέτρα ὑγιεινῆς, ἡ πολιτικὴ προσωπικοῦ περιλαμβάνει μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐκμεταλλεύονται τὴν σχόλη καὶ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν ὑπαλλήλων τῆς φίρμας.

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους παραδείγματα εἶναι τὰ ἑταιρειακὰ κοινωνικὰ σωματεῖα, κι ἐπίσης ἡ ὀργάνωση τοῦ ἑταιρειακοῦ σπόρ, τὸ ὁποῖο στὴν Βρεττανία συνήθως σημαίνει ποδόσφαιρο.

Τὸ νὰ παίζει κανεὶς μὲ τοὺς συναδέλφους του στὴν ἐργασία καὶ μὲ τοὺς ἀνωτέρους του δημιουργεῖ ἕνα αἴσθημα ὁμαδισμοῦ, τὸ ὁποῖο βοηθάει νὰ καλύπτεται ἡ θεμελιώδης σύγκρουση συμφερόντων μεταξὺ κεφαλαίου κι ἐργασίας. «Ἡ γνωριμία τοῦ ἑνὸς μὲ τὸν ἄλλο» μέσω τοῦ σπὸρ ἐλαττώνει τὶς προστριβὲς στὴν δουλειὰ καὶ συντελεῖ στὴν ἀδιατάρακτη συνεργασία. Οἱ ἐργαζόμενοι ποὺ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν ἰδεολογία τοῦ νὰ «ἐργάζονται σὰν ὁμάδα» καὶ «τοῦ δίκαιου παιχνιδιοῦ», εἶναι περισσότερο ἕτοιμοι ν' ἀφήσουν τὴ γνώση καὶ τὶς δεξιότητές τους νὰ ἐφαρμοστοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς φίρμας. Ἡ φίρμα εἶναι πρόθυμη νὰ πληρώσει ὁρισμένη τιμὴ γι' αὐτό, καταβάλλοντας τὰ τρέχοντα ἔξοδα τοῦ ἑταιρειακοῦ σπόρ, προσφέροντας βραβεῖα στοὺς συμμετέχοντες καὶ κατασκευάζοντας ἑταιρειακὰ γήπεδα. Αὐτὰ τὰ ἔξοδα λογαριάζονται σὰν κονδύλιο

δαπάνης πάνω στὴν ἐργασία. Ὅμως, ἐνῶ οἱ ἐργάτες μποροῦν νὰ δαπανοῦν τοὺς μισθοὺς καὶ τὶς ἀμοιβές τους ὅπως θέλουν, οἱ ἀποφάσεις ὡς πρὸς τὸ πῶς θὰ δαπανηθοῦν τὰ κεφάλαια γιὰ τὶς ὑπηρεσίες προσωπικοῦ λαμβάνονται ἀπὸ τὴν διαχείριση. Αὐτὴ ἡ μορφὴ χειραγώγησης ὑποβιβάζει τοὺς ἐργάτες σ' ἕνα νέο ἐπίπεδο ἐξάρτησης, ἐκεῖνο τῶν «μικροκατόχων» στὸν «συνεταιρειακὸ βιομηχανικὸ φεουδαρχισμό».

Ποδόσφαιρο καὶ διαφήμιση

Μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ τοῦ LAISSER FAIRE πρὸς τὸν μονοπωλιακὸ καπιταλισμό, ἡ μεγάλη βιομηχανικὴ ἑταιρεία στηρίζεται στὴν ἐκτεταμένη διαφήμιση γιὰ μιὰ αὐξημένη «διείσδυση στὴν ἀγορά»..Ο ἄμεσος ἀνταγωνισμὸς στὶς τιμὲς ἀντικαθίσταται αὐξανόμενα ἀπὸ ἔμμεσο ἀνταγωνισμό, ἀπὸ τὴν πάλη νὰ ἐγκαθιδρύσουν ἀγορὲς στὶς ὁποῖες οἱ καταναλωτὲς δείχνουν νομιμοφροσύνη σὲ μιὰ ἰδιαίτερη φίρμα. Αὐτὸς ὁ ἀνταγωνισμός, διεξαγόμενος μέσω διαφήμισης δημιουργεῖ μιὰ ποικιλία τυποποιημένων προϊόντων, τὰ ὁποῖα δύσκολα μποροῦν νὰ συγκριθοῦν ἀπὸ τοὺς πελάτες μὲ βάση τὴν οἰκονομικὴ ὀρθολογικότητα. Ὑπάρχει ἕνας σαφὴς σύνδεσμος μεταξὺ τῆς κυριάρχησης τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ μεγάλες μονοπωλιακὲς ἑταιρεῖες καὶ τὴν ἐμπορικὴ χειραγώγηση ποὺ διαπερνᾶ τὴν ὅλη καπιταλιστικὴ κουλτούρα τῆς ἐνσωμάτωσης.

Ἡ διαφήμιση ἐκμεταλλεύεται τὴν συγκινησιακὴ ἐπιρροή, ποὺ ἀσκεῖ τὸ ποδόσφαιρο πάνω σ' ἀμέτρητο ἀριθμὸ ἀνθρώπων, καὶ πράγματι τὸ σπὸρ προσφέρει στὸν διαφημιστὴ μιὰ ὁλόκληρη ποικιλία εὐκαιριῶν. Ὁ κατάλογος ποὺ ἀκολουθεῖ πιὸ κάτω δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐξαντλητικός.

Ἡ ἔκταση τῆς διαφήμισης στὸν ἀθλητικὸ τύπο δείχνει τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποία οἱ διαφημιστὲς ἀποδίδουν σ' αὐτὸ τὸ μέσο ἐνημέρωσης.

Μεγάλες βιομηχανικὲς ἑταιρεῖες πατρονάρουν διάφορες συναντήσεις καὶ τὶς κάνουν νὰ παίζονται ὑπὸ τὸ ὄνομά τους. Τὸ ἀγώνισμα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ κρίκετ, γιὰ παράδειγμα, φτάνει νὰ ἐξαρτᾶται πλήρως ἀπὸ κάποιο πατρονάρισμα.

Οἱ καταναλωτὲς ἑνὸς ἰδιαίτερου τυποποιημένου προϊόντος, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀθλητὲς μὲ διεθνεῖς ἐπιτυχίες, ἀποτελοῦν καλὲς διαφημίσεις γιὰ αὐτὴ τὴ μάρκα.

Οἱ παραγωγοὶ τροφίμων ἀγωνίζονται στὶς διαφημίσεις τους νὰ πείσουν τὸ κοινὸ γιὰ μιὰ ἄμεση σχέση μεταξὺ τῆς κατανάλωσης τοῦ προϊόντος τους καὶ τῆς ἐπιτυχίας στὸ σπόρ.

Ὀνόματα, φωτογραφίες κι ὑπογραφὲς ἀπὸ ἀστέρια τοῦ ποδοσφαίρου χρησιμοποιοῦνται γιὰ διαφημιστικοὺς σκοπούς.

Δωρεὲς στὰ σπὸρ εἶναι ἀποτελεσματικὰ μέσα ἀπόκτησης δημοτικότητας.

Οἱ ἡγετικοὶ ἀξιωματοῦχοι τῶν πετυχημένων ποδοσφαιρικῶν σωματείων ἔχουν μεγάλο κῦρος μεταξὺ μελῶν κι ὀπαδῶν, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ μετατρέψει ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀνθρώπων σὲ πελάτες ὁρισμένων ἑταιρειῶν.

Τὰ ἀστικὰ μέσα ἐπικοινωνίας ποὺ κάποτε ἦταν «ἡ ἀρένα τῆς δημόσιας κριτικῆς», γίνονται στὸν προχωρημένο καπιταλισμὸ «ἡ ἀρένα ὅπου συσσωρεύεται δημόσιο γόητρο». Ἡ παρουσία τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας ἢ τῶν ἡγετικῶν πολιτικῶν μορφῶν στὴν ἐξέδρα τοὺς δίνει μιὰ θέση ἡ ὁποία εἶναι εὔκολα μετατρέψιμη σὲ δημοτικότητα. Γι' αὐτὸ μπορεῖ νἆναι πρόθυμοι νὰ παρακολουθήσουν μάτς, στὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν τὸ

παραμικρὸ ἐνδιαφέρον. Ἂν εἶναι πολιτικὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκφράσει ἔμπειρες γνῶμες πάνω στὸ σπὸρ στὰ μαζικὰ μέσα. Οἱ εὐκαιρίες αὐξημένης δημοτικότητάς του εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερες.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔμμεση ἐμπλοκὴ στὴν πολιτικὴ προπαγάνδα, τὸ σπὸρ ἐμπλέκεται ἄμεσα στὴν ὑποστήριξη τοῦ κρατοῦντος πολιτικοῦ συστήματος. «Τὰ δημόσια ἀθλητικὰ γεγονότα προσφέρουν μιὰ εὐπρόσδεκτη εὐκαιρία γιὰ ν' ἀποσπάσουν τὶς μάζες·πολιτικὰ καὶ νὰ μετασχηματίζουν τὴν ἐπικρότησή τους γιὰ τὰ ἀθλητικὰ ἀποτελέσματα σ' ἐπευφημία τοῦ πολιτικοῦ συστήματος»[5]. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ παῖχτες καθὼς καὶ οἱ θεατὲς τοῦ ποδοσφαίρου ἐμπλέκονται στὴν κρατοῦσα δομὴ ἐξουσίας πρέπει νὰ παίρνεται ὑπ' ὄψη σ' ὁποιαδήποτε ἀνάλυση τοῦ σύγχρονου κοινωνικοῦ συστήματος.

IV. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΡΡΕΝΕΣ

«Δὲν εἶχαν κακὴ λέξη γιὰ κανένα παίκτη. Τοὺς ἀγαποῦσαν ὅλους καὶ τὸν καθένα».

Χάντερ Ντέϊβις
(γιὰ τοὺς νεαροὺς ὀπαδοὺς τῆς Τόττεναμ)

Τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Φρόϋντ γιὰ τὴν κοινωνικοποίηση* τῶν νηπίων, ἄσχετα πῶς τὸ παρουσίαζε ὁ συγγραφέας του, ἴσχυε μονάχα γιὰ μιὰ ὁρισμένη ἐποχὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ἡ πρωτογενὴς κοινωνικοποίηση ἦταν ἡ λειτουργία τῆς οἰκογένειας· ἦταν στὴν οἰκογένεια ποὺ τὸ ἄτομο μάθαινε πρῶτα νὰ συμβιβάζεται μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικότητας καὶ νὰ ὑπακούει στὶς ὁδηγίες τῶν ἄλλων. Γιὰ τὸ ἀρσενικὸ παιδὶ ἰδιαίτερα, ὁ πατέρας ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιτελοῦσε τὴν ἀντικατάσταση τῆς «ἀρχῆς τῆς ἡδονῆς» ἀπὸ τὴν «ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας». Δὲν εἶχε σημασία τί νόμιζε πραγματικὰ τὸ παιδὶ γιὰ τὸν πατέρα του. Ἂν ἐπρόκειτο νὰ μὴ δοκιμάσει ὀδυνηρὴ ἀπόρριψη, ἔπρεπε ν' ἀποφύγει τὴ σύγκρουση μαζί του καὶ νὰ παλέψει γιὰ νὰ

* Ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικοποίησης ἀναφέρεται στὴ διαδικασία διάπλασης προσωπικοτήτων ἀπὸ τὸ τελείως εὔπλαστο ὑλικὸ τοῦ νεογέννητου νηπίου. Ὅσα λέγονται σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ ρόλο τοῦ ποδοσφαίρου στὴν κοινωνικοποίηση φαίνεται πὼς ἰσχύουν, σὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμό, γιὰ ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

κερδίσει τὴν εὔνοιά του. Τελικὰ ὁ πατέρας θριάμβευε πάντοτε πάνω στὸν γιό του· προσωποποιοῦσε τὴν δύναμη τῆς κρατούσας κοινωνικῆς τάξης πραγμάτων.

Ὑπῆρχε μόνο ἕνας τρόπος γιὰ τὸν γιὸ νὰ σταθεροποιήσει τὴν ἀσταθῆ ἰσορροπία μεταξὺ τῆς ὑπόσχεσης τῆς ἡδονῆς τῆς συνδεόμενης μὲ τὴν μητέρα, καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ πατέρα σὰν ἀντιπρόσωπου τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Ἔπρεπε ν' ἀποδώσει στὸν πατέρα, μὲ τὴ συντριπτικὴ σωματικὴ κι οἰκονομική του δύναμη, ὅλες τὶς ἰδιότητες, οἱ ὁποῖες θεωροῦνταν θεμιτές. Ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τοῦ πατέρα τὸ παιδὶ δημιουργοῦσε ἕνα ἰδεῶδες εἴδωλο. Αὐτὸ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν δύναμη τοῦ πατέρα γιὰ νὰ

* Ὁ Φρόυντ κατανέμει τὶς νοητικὲς διαδικασίες σὲ τρεῖς διαφορετικοὺς νοητικοὺς φορεῖς, ποὺ ὁ καθένας ἐκπληρώνει εἰδικὲς λειτουργίες. Τὸ i d εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ βιολογικοῦ τμήματος τῆς προσωπικότητας, καὶ περιλαμβάνει, πάνω ἀπ' ὅλα, τὶς ἐνστικτικὲς ὁρμές. Τὸ ἐ γ ὼ ἀσκεῖ ἔλεγχο πάνω στὶς θελημματικὲς κινήσεις. «Ἔχει τὸ καθῆκον τῆς αὐτοσυντήρησης. Ὅσο ἀφορᾶ τὰ ἐ ξ ω τ ε ρ ι κ ὰ γεγονότα, ἐπιτελεῖ αὐτὸ τὸ ἔργο ἀποκτώντας συνείδηση τῶν ἐρεθισμῶν, ἀποθηκεύοντας ἐμπειρίες γύρω ἀπ' αὐτὰ (στὴ μνήμη), ἀποφεύγοντας τοὺς ὑπερβολικὰ ἰσχυροὺς ἐρεθισμοὺς (μὲ τὴ φυγή), ἀσχολούμενο μὲ μέτριους ἐρεθισμοὺς (μέσω τῆς προσαρμογῆς), καὶ τέλος μαθαίνονταις νὰ ὁδηγεῖ σὲ πρόσφορες ἀλλαγὲς στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο πρὸς τὸ συμφέρον του (μὲ τὴ δραστηριότητα). Ὅσο ἀφορᾶ τὰ ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ὰ γεγονότα, σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ i d, ἐπιτελεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποκτώντας ἔλεγχο πάνω στὶς ἀπαιτήσεις τῶν ἐνστίκτων» (Σ. Φρόυντ, «Σύνοψη Ψυχανάλυσης», ἔκδ. Στάνταρ, τόμ. XXIII, Λονδίνο 1964, σελ. 145-6). Τὸ ὑ π ε ρ ε γ ὼ περιλαμβάνει τὶς λειτουργίες τῆς συνείδησης (αὐτο-παρατήρηση) καὶ τῆς διαμόρφωσης τῶν ἰδεωδῶν. Ἡ φυσιολογικὴ συμπεριφορὰ νοεῖται σὰν ἕνας συμβιβασμός, μεσολαβημένος ἀπὸ τὸ ἐγώ, μεταξὺ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ i d, τοῦ ὑπερεγὼ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητας.

ἐγκαθιδρύσει τὸ δικό του ὑπερεγώ*, καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ πραγματοποιήσει τὰ καθήκοντα ποὺ τοῦ ἐπέβαλλε ἡ κοινωνία. Ἂν ἡ πίεση ποὺ ἀσκοῦσε ὁ πατέρας δὲν ἦταν ἀνυπόφορα ἄκαμπτη, κι ἂν μετριαζόταν ἀπὸ τὴ μητρικὴ στοργή, τότε αὐτὸ τὸ εἶδος κοινωνικοποίησης μποροῦσε νὰ παράγει προσωπικότητες, οἱ ὁποῖες θἄταν ἱκανὲς γιὰ αὐτοκριτικὴ κι οἱ ὁποῖες θἄχαν μάθει τὴν ἀνεξαρτησία, αὐτονομία κι αὐτοπειθαρχία ἀπὸ τὸ πατρικὸ παράδειγμα.

Αὐτὸ τὸ ὑπόδειγμα, στὸ ὁποῖο τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ὑπερεγὼ ἀναπτύσσονται μέσα ἀπὸ τὴν πάλη μὲ τὸν πατέρα σὰν ἀντιπρόσωπο τῆς «πραγματικότητας», ἔχει γίνει ἀναχρονιστικό. Ἀκόμη καὶ στὴν ἀκμὴ τῆς ἐμπορευματικῆς κοινωνίας προσιδίαζε μόνο στὴν κατάσταση τῆς ἀστικῆς οἰκογένειας. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸν φιλελεύθερο στὸν ὀργανωμένο καπιταλισμό, καὶ ἡ κολοσσιαία συγκέντρωση δύναμης στὰ χέρια τῶν μεγάλων μονοπωλίων καὶ τῶν πολιτιστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀντιπροσώπων τους, προκάλεσε ἀλλαγὲς στὴν διαδικασία τῆς κοινωνικοποίησης, καὶ τροποποίησε ριζικὰ τὶς ψυχολογικὲς δομές.

Μολονότι ἡ οἰκογένεια διατήρησε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν λειτουργία της σὰν καταναλωτικῆς μονάδας, ἡ ἀσφάλιση ἐνάντια στὴν ἀσθένεια καὶ τὸ γῆρας καὶ σὲ μεγάλη ἔκταση ἡ ἀνατροφὴ κι ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν, ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα. Ἡ ἀπώλεια αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν ἐπηρέασε τὸν παραδοσιακὸ ρόλο τοῦ πατέρα· ἡ ἐξουσία του πάνω στὰ παιδιὰ ὑπονομεύτηκε. Ὁμολογουμένως μπορεῖ ἀκόμα νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν σωματική του ἀνωτερότητα, καὶ ν' ἀπειλήσει τὸ ἀρσενικὸ παιδί, ἀσυνείδητα, μ' εὐνουχισμό, ἀλλὰ τὸ παιδὶ σύντομα θὰ διαπιστώσει τὴν ἀδυναμία τοῦ πατέρα του.

Στὶς πρῶτες μέρες τῆς ἀνάπτυξής του, τὸ ἀγόρι ἐξακολουθεῖ νὰ δοκιμάζει τὰ ἴδια ἀμφιθυμικὰ συναισθήματα γιὰ τὸν πατέρα του ποὺ συγκροτοῦσαν τὸ Οἰδιπόδειο σύμπλεγμα τῆς κλασσικῆς ἀστικῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ τώρα ἀνακαλύπτει πολὺ πιὸ γρήγορα ἀπὸ πρὶν ὅτι ὁ πατέρας του δὲν εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῆς δύναμης, τῆς δικαιοσύνης κι ἀγαθότητας, κι ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ προσφέρει προστασία, ἡ ὁποία εἶναι τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ τὸ ἀγόρι προσδοκᾶ ἀπ' αὐτόν. Ἡ πραγματικὴ ἀδυναμία τοῦ πατέρα στὴν κοινωνία διαπερνᾶ τὶς ἐνδότατες πτυχὲς τοῦ διανοητικοῦ του εἶναι· ὁ γυιὸς δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν πατέρα»[1].

Ἡ ὑποτίμηση τοῦ πατέρα ὁδηγεῖ σὲ σοβαρὲς διαταραχὲς στὴν αἴσθηση τῆς ταυτότητας τοῦ παιδιοῦ. Ψάχνει γιὰ ἕνα πατέρα, ὁ ὁποῖος εἶναι ἰσχυρότερος καὶ πιὸ δυνατὸς ἀπὸ τὸν πραγματικό του, ἀναζητᾶ ἕνα ὑπὲρ-πατέρα ὅπως ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὰ εἴδωλα τῶν μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης*. Ὁ ἐξευτελισμένος «γέρος» ἀντικαθίσταται ἀπό πιό ἰσχυρές αὐθεντίες, οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ ὑποσχεθοῦν περισσότερη προστασία, ναρκισσιστικὴ εὐχαρίστηση κι ὑλικὰ πλεονεκτήματα. Ἔτσι ἡ ἐπίδραση τῆς οἰκογένειας γίνεται ἀρνητική· τὸ παιδί μαθαίνει ὅτι δέν εἶναι ὁ ἀνίσχυρος πατέρας του, ἀλλὰ ὁ ποδοσφαιρικὸς ἀστέρας κι ἡ ποδοσφαιρικὴ ὁμάδα ποὺ εἶναι αὐθεντίες πάνω σ' ὅ,τι ἀντιπροσωπεύει τήν ἀποδεκτική συμπεριφορά. «Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Φρόϋντ, ἡ σχέση μεταξύ πατέρα καί γυιοῦ ἔχει ἀντιστραφεῖ. Ἡ ραγδαία μεταβαλλόμενη κοινωνία, στὴν ὁποία ἡ παλιότερη γενιὰ βλέπει τὸν ἑαυτό της σὰν καταδικασμένο, ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ παιδί. Ὁ ἐντρομος σεβασμὸς τῶν γονέων γιὰ τὰ παιδιά τους στὴν Χιτλερικὴ Νεολαία ἦταν ἁπλῶς ὁ πολιτικὸς τονισμὸς μιᾶς γενικῆς τάσης. Ἀκόμη καὶ στὰ ἴδια τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ παιδιοῦ, ἡ λειτουργία τοῦ πατέρα δὲν ἐκπληρώνεται πιὰ ἀπὸ ἕνα ἄτομο, ἀλλ' ἀπὸ ἐξωτερικὲς κοινωνικὲς δυνάμεις»[2].

Οἱ περιορισμοὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας δὲν ἐσωτερικεύονται πιὰ στὸ ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ μέσα ἀπὸ τὴν μακρὰ πάλη του μὲ τὸν πατέρα. Τὸ ἀναπτυσσόμενο ἐγώ, ὑποβάλλεται ἄμεσα στὸν κανόνα τῆς κοινωνίας. Ἡ ἄνδρωσή του κατευθύνεται μὲ τὴν βοήθεια τέτοιων πραγμάτων ὅπως τὸ σπόρ, τὸ ὁποῖο προσφέρει ὑποδείγματα γιὰ μιὰ μορφὴ συμπεριφορᾶς ἡ ὁποία ὑπακούει στὴν κρατοῦσα κατάσταση. Οἱ ἐμπειρίες τῆς πρώϊμης παιδικῆς ἡλικίας προδιαθέτουν τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο πρὸς ἕναν ἑτερο - κατευθυνόμενο χαρακτήρα[3]. Σὰν ἔφηβος, συμμορφώνεται μὲ τὰ πρότυπα τῆς ὁμάδας τῶν ἰσοτίμων του στὸ ἀθλητικὸ σωματεῖο, μιμούμενος ἀθλητικοὺς ἥρωες. Ὅπως τὸ θέτει ἡ ἰδεολογία τοῦ σπόρ: «Μέσω τοῦ ποδοσφαίρου, ἂν παίζεται κάτω ἀπὸ ἁρμόδια καθοδήγηση, ἕνας νεαρὸς μαθαίνει ἀπὸ τὴν δική του ἐμπειρία τί σημαίνει νἆναι ἀνεξάρτητο κι ὅμως ὑφιστάμενο μέλος μιᾶς ὁμάδας. Ἂν ἐπιβεβαιώνει τὸν ἑαυτό του ἑκατοντάδες ἢ χιλιάδες φορὲς πάνω στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο, θὰ τὸν ἐπιβεβαιώσει ἐπίσης, στήν ὑπόλοιπη ζωή του»[4].

Ἡ ἐξαφάνιση τῆς πατρικῆς αὐθεντίας κάνει δύσκολο γιὰ τὸν γυιὸ νὰ πετύχει μιὰ ἀνδρικὴ σεξουαλικὴ ταυτότητα. «Ἂν ὁ πατέρας εἶναι μιὰ ἀδύνατη φιγούρα, τότε γίνεται πολὺ δύσκολο γιὰ τὸν γυιὸ νὰ ἀποδεχτεῖ ἕνα πραγματοποιήσιμο ἀρσενικὸ ρόλο»[5].

Ἀφοῦ ὁ γυιὸς εἶναι ἀνίκανος νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν πατέρα του, ἀποφεύγει τὴν Οἰδιπόδεια σύγκρουση, κι

* Τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῆς νεολαίας δείχνει ὅτι ἡ «ἄρνηση τοῦ πατέρα» μπορεῖ ἐπίσης νά εἶναι ἀπελευθερωτική δύναμη.

ἡ ἀποδέσμευση ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ ταύτιση μὲ τὴν μητέρα γίνεται ἀδύνατη. Δὲν θἆναι ἱκανὸς νὰ καταπιέσει τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὴν μητέρα του, ἂν δὲν μπορεῖ νὰ οἰκοδομήσει στὸ μυαλό του ἕναν ἐξιδανικευμένο πατέρα γιὰ νὰ ἐξοπλισθεῖ μὲ τὴν δύναμη ποὺ ἀπαιτεῖται γι' αὐτὸ τὸ ἔργο. Ὁ γυιὸς ἑπομένως ἐγκαταλείπει τὴν πάλη μὲ τὸν πατέρα του κι ὀπισθοδρομεῖ σὲ μιὰ προ - Οἰδιπόδεια κατάσταση, στὴν ὁποία ἐπιτρεπόταν μιὰ ἐρωτικὴ σχέση μὲ τὴν μητέρα του. Φοβούμενος τὸν ἐπιθετικὸ ἀνταγωνισμὸ τοῦ πατέρα του, καταφεύγει στὴν ὁμοφυλοφιλία. «Ἡ ὁμοφυλοφιλία εἶναι μιὰ ἀπόπειρα, ἂν καὶ λανθασμένη, νὰ ξεφύγει κανεὶς ἀπ' ὅλα τὰ ἐπικίνδυνα αἰσθήματα μίσους κι ἐπιθετικότητας ἀπέναντι στὸ δικό του φῦλο ἀποφεύγοντας, ἀπὸ τὴν πρώϊμη παιδικὴ ἡλικία καὶ μετά, κάθε ἀνταγωνισμὸ μὲ τὸν πατέρα»[6].

Ἡ κρίση ταυτότητας ποὺ συνδέεται μὲ τὴν Οἰδιπόδεια πάλη προμηνύει τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνες τῆς ἐφηβείας. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ παιδὶ στὸν ἐνήλικο συνοδεύεται ἀπὸ σοβαρὰ σὸκ στὴν προσωπικότητα. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ πατέρας ἀπότυχε νὰ κάνει δυνατὴ τὴν ἱκανοποίηση τοῦ γυιοῦ ἀπὸ τὴν πρωτογενῆ ταύτιση μὲ τὴν μητέρα, ἀποτυγχάνει νὰ προσφέρει ἕνα πρότυπο ἐνήλικης ἀρσενικότητας, στὸ ὁποῖο ὁ γυιὸς νὰ μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴν σεξουαλικὴ ταυτότητά του. Τ' ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ὁ φόβος, ἡ ἀπομόνωση κι ἐναλασσόμενες ἀκρότητες αὐτο - ἐκτίμηση. Ὁ ἔφηβος ζητᾶ νὰ ἐλαττώσει αὐτὰ τὰ αἰσθήματα μὲ τὸ νὰ προσδένεται σὲ μιὰ ὁμάδα ἰσοτίμων τοῦ φύλου του. Ἄλλωστε ἕλκεται πρὸς αὐτοὺς κι ἀπὸ τὶς ὁμοφυλοφιλικὲς τάσεις του.

Τὸ ποδοσφαιρικὸ σωματεῖο προσφέρει ἕνα ὀργανωτικὸ πλαίσιο γιὰ ἀρσενικὲς ὁμάδες ἰσοτίμων. Ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ προπονητῆ καὶ μὲ τὰ μάτια τους προσηλωμένα στὰ ἀθλητικά τους εἴδωλα (καὶ οἱ δύο παίρνουν μερικὰ τὴν θέση τοῦ πατέρα) οἱ ἔφηβοι μαθαίνουν «ἀρσενικὰ» πρότυπα συμπεριφορᾶς. Ἡ σκληρότητα, σὰν ἔκφραση ἀνδρισμοῦ, τοὺς σφυρηλατεῖται στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο. Ἡ σπουδαιότητα τῶν σκληρῶν σὰν πέτρα μυώνων, ἡ ἀπουσία αἰσθηματισμοῦ στὶς σκληρὲς μονομαχίες, ἡ ἀποδοχὴ τῶν συχνὰ ὀδυνηρῶν τραυματισμῶν κι ἡ ἱκανότητα νὰ καταναλώνουν τεράστιες ποσότητες μπύρας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα (τὸ ποδόσφαιρο τῆς ἀνώτερης κατηγορίας ἀποτελεῖ ἐξαίρεση σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο), χαρακτηρίζουν τὴν ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα μεταξὺ τῶν ἀθλητῶν.

Οἱ ὑπὲρ - ἀρσενικοὶ ποδοσφαιρικοὶ ἄρρενες χαίρονται θεματικὰ τὴν λανθάνουσα βία ἐνάντια στοὺς ἑαυτούς τους. Ἡ σπουδαιότητα ποὺ δίνουν σ' αὐτὰ τὰ μαζοχιστικὰ πρότυπα συμπεριφορᾶς μπορεῖ νὰ γίνει κατανοητὴ σὰν ἕνας «σχηματισμὸς ἀντίδρασης» στὴν λανθάνουσα ὁμοφυλοφιλία τους. Ἡ ἀπωθημένη ὁμοφυλοφιλία γίνεται ἡ μοναδικὴ ἐπιδοκιμασμένη μέθοδος ἑτεροφυλοφιλίας. Ὁ στόχος εἶναι νὰ καταστέλλεις στὸν ἑαυτό σου ἐκεῖνα τὰ γνωρίσματα τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται στὸ ἀντίθετο φῦλο. Τὸ ἐγὼ εἶναι ἤδη ἀδύνατο σὰν ἀποτέλεσμα τῆς γενικῆς κοινωνικῆς καταπίεσης. Ὅσο περισσότερο ἐξαντλεῖ τὴν ἐνεργητικότητά του σ' ἀμυντικοὺς ἀγῶνες ἐνάντια στὶς «διεστραμμένες» ὁρμές, ἄλλο τόσο τρέμει κάθε τί ποὺ ἀπειλεῖ νὰ τὶς ἐπαναδραστηριοποιήσει. Ὑποβαλλόμενη σὲ πειθαρχία στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο ὄχι λιγότερο ἀπ' ὅτι στὴν οἰκογένεια, τὸ σχολεῖο καὶ τὸ ἐργοστάσιο, ἡ νεολαία δὲν μπορεῖ ν' ἀνεχθεῖ καμμιὰ παρέκκλιση ἀπὸ τὸ πρότυπο ποὔχει ἀποδεχτεῖ. Καθένας ποὺ δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξει σιδερένιους μυῶνες θεωρεῖται θυληπρεπής. Οἱ

ἄρρενες χρησιμοποιοῦν τὰ «ἀδύναμα», τῶν ὁποίων ἡ παθητικότητα ἐφάπτεται σχεδὸν τῆς θηλυκότητας, σὰν θύματα — ἔτσι ὥστε δὲν χρειάζονται νὰ παραδεχτοῦν ὅτι εἶναι ὅμοιοί τους. Αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο εἶδος καταπιεσμένης ὁμοφυλοφιλίας πάει χέρι - χέρι μὲ τὴν καταπίεση μιᾶς ἀλλοτριωμένης κοινωνίας. «Ὅταν οἱ ἄνθρωποι βρίσκονται στὶς ὀδύνες τῆς καταστροφῆς, ἀπορρίπτουν κάθε τί ποὺ δὲν εἶναι τοῦ εἴδους τους»*.

Παρὰ τὴν ἐχθρότητα, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἔφηβος μαθαίνει ν' ἀπωθεῖ ὅλα τὰ θηλυκὰ χαρακτηριστικά, ἕλκεται πρὸς τὸ ἀντίθετο φῦλο ἀπὸ τὶς ἐνισχυμένες σεξουαλικὲς ὁρμές του. Γιὰ ν' ἀποφύγει τὸν πειρασμὸ τῆς στενῆς ἐπαφῆς μὲ γυναῖκες καὶ κορίτσια, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε ν' ἀπειλήσει τὴν ἀρσενική τους ταυτότητα, ἡ ἀρσενικὴ ὁμάδα τῶν ἰσοτίμων κάνει τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἀντίθετου φύλου κανόνα συμπεριφορᾶς. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο μετατρέπει τὶς ἑτεροφυλοφιλικὲς ὁρμὲς σὲ ὁμοφυλοφιλικές, κι ἐνισχύει τοὺς δεσμοὺς τῆς ὁμάδας. Ὡς τώρα, ὅλες οἱ ἀπόπειρες νὰ νομιμοποιηθεῖ τὸ ποδόσφαιρο τῶν γυναικῶν προσέκρουσαν στὴν μαζικὴ ἀντίθεση τῶν ἀρσενικῶν παικτῶν καὶ τῶν ὀργανώσεών τους. Πολὺ νωρίς, ἡ Ἀγγλικὴ Ποδοσφαιρικὴ Ὁμοσπονδία ἀπέκλεισε τὶς γυναῖκες ἀπὸ συμμετοχὴ στὰ ποδοσφαιρικὰ μάτς. Στὸ τέλος τοῦ τελευταίου αἰῶνα, τὰ σωματεῖα ἔλαβαν ἐγκύκλιο, ὅτι «παράπονα ἔφτασαν στ' αὐτιά μας ὅτι γυναῖκες δίνουν ποδοσφαιρικὰ μάτς. Ἡ Ποδοσφαιρικὴ Ὁμοσπονδία εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ ἀγώνισμα εἶναι ὁλοκληρωτικὰ ἀκατάλληλο γιὰ γυναῖκες κι ὅτι δὲν πρέπει

---

* Τ. Ἀντόρνο, «Μίνιμα Μοράλια», Φρανκφούρτη 1962, σελ. 52. Ὁ Μαρκοῦζε σωστὰ ὑποδεικνύει τὸ ἀπελευθερωτικὸ δυναμικὸ μερικῶν διαστροφῶν: βλ. «Ἔρως καὶ Πολιτισμός», Λονδίνο 1969, σελ. 49.

νὰ ἐνθαρρύνονται»[7]. Ἐπειδὴ ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ δὲν ἦταν πάντα τελείως ἀποτελεσματική, ἡ Ὁμοσπονδία ἐξόρκιζε τὰ μέλη της τὸ 1946, νὰ «προβοῦν σὲ ἐνέργειες γιὰ νὰ ἐμποδίζουν τὰ σωματεῖα ἀπὸ τοῦ ν' ἀφήνουν τὰ γήπεδά τους ἢ κατ' ἄλλο τρόπο νὰ δημιουργοῦν εὐκαιρίες νὰ συμμετέχουν θηλυκοὶ παῖκτες σὲ εὐκαιριακὰ ποδοσφαιρικὰ μάτς»[8].

Ἂν ἕνας ἄντρας ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνασφαλὴς στὴν σεξουαλική του ταυτότητα ἐγκαταλείψει τὴν ὁμάδα τῶν ἰσοτίμων, μπορεῖ ἀκόμη νὰ μειώσει τὸ φόβο του γιὰ τὶς γυναῖκες σὰν ἀπειλὴ στὴν ἀρσενικότητά του, ὑποβιβάζοντάς τες σ' ἕνα ἀντικείμενο τῶν κατακτήσεών του. Πράγματι, ἡ πατριαρχική, ἐξουσιαστικὴ κοινωνικὴ τάξη πραγμάτων ἐνθαρρύνει μιὰ τέτοια συμπεριφορά. Σ' αὐτὴν τὴν κοινωνία οἱ γυναῖκες βρίσκονται σὲ μιὰ βασικὰ ἀσθενέστερη θέση. Ἡ ἐξουσιαστικὴ νοοτροπία αὐτομάτως μισεῖ καὶ περιφρονεῖ τὸν ἀδύναμο, κι ἔτσι ἡ ἀρσενικὴ στάση, ἀπέναντι στὶς γυναῖκες φέρει ἕνα ἐχθρικὸ καὶ σκληρὸ στῖγμα. «Ἀλλ' ἀκριβῶς ὅπως ἡ γυναῖκα ἀναγκαστικὰ μισεῖται καὶ περιφρονεῖται γιὰ τὴν κατώτερη κοινωνικὴ θέση της, ἔτσι κι ὁ ἀρρενωπὸς ἡγέτης θαυμάζεται κι ἀγαπιέται γιὰ τὴν ἰσχὺ καὶ τὴν ἀνωτερότητά του»[9]. Οἱ σκληροὶ ἄντρες, πάνω στὸν χορτοτάπητα τοῦ σταδίου εἶναι σίγουροι γιὰ τὸ θαυμασμὸ τῶν ποδοσφαιρικῶν γκρούπς, ποὺ κάθονται στὶς κερκίδες σὰν ἐνδεχόμενη λεία.

Ὁ τύπος ἀνθρώπου τὸν ὁποῖο βοηθᾶ νὰ παραχθεῖ ὁ ἀγωνιστικὸς χῶρος ἐμφανίζει μιὰ ἰδιάζουσα διχοτόμηση στὴν ἐρωτική του ζωή. Μολονότι ἀπὸ ἄποψη συμπεριφορᾶς ἑτεροφυλόφιλος, ἐξακολουθεῖ νἆναι ψυχικὰ ὁμοφυλόφιλος. Εἶναι βέβαια ἱκανὸς νὰ ἱκανοποιήσει τὶς φυσικὲς σεξουαλικὲς παρορμήσεις μὲ μιὰ γυναῖκα, καὶ νὰ φτιάξει οἰκογένεια, ἀλλὰ στὸ συγκινη-

σιακὸ πεδίο συνδέεται ὁμοφυλοφιλικὰ μὲ τὸ δικό του φῦλο καὶ τηρεῖ μιὰ ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στὶς γυναῖκες.

Μέσα στὴν ἀρσενικὴ ὁμάδα τῶν ἰσοτίμων, οἱ ἔφηβοι ἀποπειρῶνται καθυστερημένα νὰ λύσουν τὴν Οἰδιπόδεια σύγκρουση, τὴν ὁποία ἀπέφυγαν στὴν πρώϊμη παιδικὴ ἡλικία. «Αὐτοὶ οἱ νέοι εἶναι καθυστερημένοι ὅσο ἀφορᾶ τὴν ὑπερκέραση τῶν Οἰδιπόδειων συμπλεγμάτων τους. Ἔχουν συνδεθεῖ μαζί· ὄχι γιὰ νὰ διεξάγουν μιὰ ἀληθινὴ Οἰδιπόδεια πάλη ἐνάντια στὸν πατέρα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ζήσουν σὲ μιὰ ψευδο-Οἰδιπόδεια συμπεριφορὰ πάνω στὴ βάση λανθάνουσας ὁμοφυλοφιλίας καὶ σαδιστικῆς-μαζοχιστικῆς ὀπισθοδρόμησης»[10].

Θὰ προσπαθήσουμε τώρα νὰ δείξουμε πῶς τὸ ποδόσφαιρο ταιριάζει σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο.

Τὸ ποδοσφαιρικὸ μὰτς ἀντανακλᾶ «τὶς ἐναλλασσόμενες ταλαντεύσεις τῆς συγκίνησης, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζουν τὸν ἔφηβο κατὰ τὴν διαδικασία τοῦ ἐλέγχου καὶ κατεύθυνσης τῆς ὁρμῆς τῶν γενετήσιων αἰσθημάτων»[11]. Οἱ ραγδαῖες ἀλλαγὲς στὴ διάρκεια τοῦ ἀγῶνα, ἀπὸ τὴν ἐνεργητικότητα στὴν παθητικότητα, ἀπὸ τὴν ἐπίθεση στὴν ἄμυνα, ἀπὸ ἕνα αἴσθημα παντοδυναμίας σ' ἕνα αἴσθημα καταφρονητέας ἀποτυχίας, ἀντιστοιχοῦν στὴν συγκινησιακὴ ἀμφιταλάντευση ποὺ βιώνεται κατὰ τὴν ἐφηβεία ἢ στὸ πρωϊμότερο στάδιο τῆς Οἰδιπόδειας σύγκρουσης[12]. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἔρικσον, τὸ Οἰδιπόδειο σύμπλεγμα χαρακτηρίζεται στ' ἀγόρια ἀπὸ τὸν «διεισδυτικὸ τρόπο». Τοῦτος περιλαμβάνει ἕνα πλοῦτο παρόμοιων πράξεων καὶ φαντασιῶν, γιὰ παράδειγμα τὴν διείσδυση στὰ σώματα τῶν ἄλλων μὲ σωματικὴ ἐπίθεση, τὴν διείσδυση στὸν χῶρο μ' ἐνεργητικὴ κίνηση, ἢ τὴν διείσδυση στὴ συνείδηση τοῦ ἄλλου μ' ἐπιθετικὸ λόγο. Συμπληρωματικὰ πρὸς αὐτό, στὴν περίπτωση τῶν κοριτσιῶν κυριαρχοῦν οἱ τρόποι τῆς «ὑποδοχῆς» κι «ἔγκλεισης»[13]. Τὰ παιχνίδια τῆς μπάλλας τῶν ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν καθορίζονται ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀντίστοιχους τρόπους.

«Ἡ παρατήρηση τῶν παιδιῶν ποὺ παίζουν δείχνει ὅτι τὰ κορίτσια τείνουν νὰ παίζουν χειροσφαιρικὰ παιχνίδια, ἐνῶ τ' ἀγόρια τείνουν περισσότερο στὸ ποδόσφαιρο, κι ὅτι αὐτὴ ἡ τάση αὐξάνει μὲ τὴν ἡλικία τῶν παιδιῶν»[14]. Τὰ χειροσφαιρικὰ παιχνίδια τῶν κοριτσιῶν περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τὸ πιάσιμο τῆς μπάλλας, τὸ ὁποῖο ταιριάζει μὲ τὸν τρόπο τῆς ἔγκλεισης. Τὸ ποδόσφαιρο, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τονίζει τὸν διεισδυτικὸ τρόπο: οἱ μονομαχίες γιὰ τὴν μπάλλα, ἡ «διείσδυση» στὴν περιοχὴ τοῦ ἀντιπάλου, ἢ ὁ κεντρικὸς στόχος τῆς ἄσκησης, ἡ σημείωση τερμάτων. Ἡ σύγκρουση μὲ τὸν πατέρα, ἡ ὁποία ἀπόρρεε ἀπὸ τὴν πρώτη σεξουαλικὴ παρόρμηση τοῦ γυιοῦ (τὴν ἐπιθυμία του γιὰ τὴ μητέρα) ἀποφασίζεται στὸ γήπεδο σὲ μιὰ ἐξιδανικευμένη μορφή. «Στὰ ὁμαδικὰ παιχνίδια τὸ "σπίτι" δὲν κερδίζεται ἀλλ' ὑπερασπίζεται ἐνάντια στὴν ἄλλη πλευρὰ (τὸν πατέρα), ἐνῶ τὸ ἀγόρι ζητᾶ νὰ κατακτήσει παραπέρα ἔδαφος. Ταυτόχρονα, τὸ ἀγόρι ἀφήνεται ν' ἀσκήσει αὐτὸν τὸν πατρικὸ ρόλο τοῦ κατακτητῆ»[15].

Ἡ Χέλεν Ντόϋτς ἔχει δείξει τὴ σχέση μεταξὺ τῶν φόβων εὐνουχισμοῦ ποὺ συνδέονται μὲ τὸν Οἰδιπόδειο ἀνταγωνισμὸ καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ ποδόσφαιρο. **Στὸ «Μιὰ συμβολὴ στὴν ψυχολογία τοῦ σπόρ»[16] ἀναφέρει ἕναν ἀσθενῆ τοῦ ὁποίου ἡ παρατήρηση ἀποκά**λυψε ἕνα σύνδεσμο μεταξὺ τοῦ ἐνδιαφέροντός του στὸ σπὸρ καὶ τῆς διανοητικῆς του ἀσθένειας.

Όταν παιδὶ ἔνοιωθε φόβο, ὁ ἀσθενὴς αἰσθανόταν ἐκτεθειμένος κι ἀνυπεράσπιστος μπροστὰ σ' ἕνα ἀπειλητικὸ χέρι ποὺ ἔψαχνε γι' αὐτόν. Τὰ ὄνειρά του ἀπ' αὐτὴ τὴν περίοδο περιεῖχαν μόνιμα τὸν κίνδυνο νὰ σκοτωθεῖ ἀπὸ στρογγυλὰ ἀντικείμενα ποὺ αἰωροῦνταν πάνω του, ὅπως ἕνα μπαλλόνι, ἕνα σύννεφο ἢ μιὰ μπάλλα. Στὴν ἡλικία τῶν ὀκτὼ χρονῶν, ὁ ἀσθενὴς φοβόταν ὅτι μιὰ μπάλλα μὲ τὴν ὁποία θὰ ἔπαιζε, ἢ τὴν ὁποία θἄρριχνε κάποιος φίλος, θἄπεφτε στὸ κεφάλι του κι εἴτε θὰ τὸν σκότωνε εἴτε θὰ τὸν τραυμάτιζε σοβαρά. Αὐτὸς ὁ φόβος περιόριζε σοβαρὰ τὴν ἐλευθερία του κίνησης, καθὼς αἰσθανόταν ν' ἀπειλεῖται ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς ἀπὸ τὸ τρομερὸ συμβάν. Σ' αὐτὴν τὴν φοβία ὑπέβοσκε ἕνας φόβος εὐνουχισμοῦ. Ὁ πατέρας του, τοῦ ὁποίου τὸ ἀπειλητικὸ χέρι ἦταν ὑπεύθυνο γι' αὐτὸ τὸ φόβο, εἶχε ἀντικατασταθεῖ στὴν φοβία ἀπὸ τὴν μπάλλα. Σύντομα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τῆς φοβίας, ὁ ἀσθενὴς ἀνάπτυξε ἕνα μεγάλο πάθος γιὰ τὸ ποδόσφαιρο. Ἡ κατάσταση τοῦ παιχνιδιοῦ, ὅπως τὴν βίωνε, ἔμοιαζε μὲ τὴν φοβία του· καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, περίμενε, τεντωμένος ἀπὸ τὴν ἔξαψη, γιὰ τὴν μπάλλα. Ἡ ἀποφασιστικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν καταστάσεων ἦταν ὅτι στὴ φοβία προσπαθοῦσε μάταια νὰ ξεφύγει, ἐνῶ στὸ ποδοσφαιρικὸ μὰτς μποροῦσε νὰ παλαίψει γιὰ νὰ δαμάσει τὴν κατάσταση. Στὸν ἀγῶνα, ἦταν δυνατὸ νὰ «ἐλευθερώσει τὸν ψυχικό του μηχανισμὸ ἀπὸ τὸ ἐσώτερό του βάρος μεταθέτοντας τὸν κίνδυνο, ὁ ὁποῖος πήγαζε πράγματι ἀπὸ τὰ ἔνστικτά του, στὸν ἐξώτερο κόσμο». Τὸ νευρωτικὸ ἄγχος μποροῦσε νὰ μετασχηματισθεῖ σὲ γνήσιο ἄγχος, τὸ ὁποῖο μποροῦσε ν' ἀντιμετωπιστεῖ στὸν ἀγῶνα χωρὶς νὰ ὑποφέρει τὰ βασανιστήρια τῆς φοβίας.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυσή της αὐτῆς τῆς περίπτωσης,

ἡ Χέλεν Ντόϋτς σχημάτισε μιὰ γνώμη ὡς πρὸς τὴν ψυχολογικὴ λειτουργία τοῦ σπόρ. «Ἡ ἐξήγηση ποὺ ὑποδείχνεται σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση μπορεῖ νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ μιὰ γενικὴ ὑπόθεση ὅτι, ἀκόμα καὶ σ' ἕνα πρόσωπο τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι εὐδιάκριτα νευρωτικό, ἡ λειτουργία τῶν σπὸρ εἶναι ἡ ἴδια: προβολὴ τῆς πηγῆς τοῦ ἄγχους τοῦ παίκτη»[17].

Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση κάνει δυνατὸ νὰ ἐξηγήσουμε γιατί πολλοὶ ποδοσφαιριστὲς συχνὰ ἀποτυγχάνουν, χωρὶς προφανῆ λόγο, ἰδιαίτερα στὴν κρίσιμη μικρὴ περιοχή. Ἡ ἐκφόρτιση τοῦ ἄγχους, ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν βοήθεια τοῦ παιχνιδιοῦ καταρρέει αἰφνίδια σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, κι ὁ παίκτης καταλαμβάνεται ἀπὸ αἰσθήματα ἀνασφάλειας. Τὸ σπὸρ δὲν τὸν ἔκανε πράγματι ἱκανὸ νὰ ὑπερκεράσει τὸ σύμπλεγμα τοῦ εὐνουχισμοῦ. Στὴν ἀποφασιστικὴ στιγμή, ὅταν εἶναι σὲ θέση ν' ἀποδείξει ὅτι ἔχει ἀφομοιώσει τὸν διεισδυτικὸ τρόπο, «ὁ ἀθλητικὸς Ἡρακλῆς βλέπει καθαρὰ τὸ χέρι νὰ ἐμφανίζεται ἀκόμα μιὰ φορὰ μέσα ἀπὸ τὸ σκοτάδι, καὶ τρέχει καὶ φοβᾶται».

Στὸ ἄγχος τοῦ εὐνουχισμοῦ τοῦ ἀγοριοῦ βρίσκεται ἡ «νηπιακὴ καταγωγὴ τῆς ἀνάγκης (τοῦ ἀνθρώπου) γιὰ ἕναν ἐχθρὸ ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ὁπλιστεῖ ὁ ἴδιος ἐνάντιά του καὶ νὰ πολεμήσει ἕνα συγκεκριμένο ἀντίπαλο»[18]. Τὸ νὰ νικήσει κανεὶς τὸν ἀντίπαλο πάνω στὸ ποδοσφαιρικὸ τερραὶν ἀντιπροσωπεύει μιὰ συμβολικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς δύναμής του, ἐνῶ ἡ ἧττα στὸ γήπεδο ἢ ἡ ἀπώλεια τῆς μπάλλας ἀπὸ ἕναν ἀντίπαλο ἀντιπροσωπεύει ἕνα συμβολικὸ εὐνουχισμό. Μαθαίνοντας νὰ ζοῦν μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ εὐνουχισμοῦ, μέσω τοῦ ἀνταγωνισμοῦ στὸν ἀθλητικὸ χῶρο, οἱ ἄνθρωποι ἀναπτύσσουν ἐκείνη τὴν διανοητικὴ ἀρρενωπότη-

τα ποὺ συντελεῖ στὴν διαιώνιση τῆς ἀνταγωνιστικῆς κοινωνίας.

«Τὸ πρόβλημα τῆς σεξουαλικῆς ἱκανότητας, προσφέρει μόνιμα καὶ διάφορα θέματα στὰ ἀγωνίσματα τῆς μπάλλας»[19]. Τοῦτο εἶναι πολὺ σαφὲς στὴν περίπτωση ἑνὸς ἀγωνίσματος μπάλλας ποὺ συνδέεται μὲ τελετουργίες γονιμότητας στὶς κουλτοῦρες τῶν Νοτιοαμερικανῶν Τολτέκων, τῶν Μάγια καὶ τῶν Ἀζτέκων. Αὐτὸ τὸ ἀγώνισμα, στὸ ὁποῖο γίνονταν δεκτοὶ μόνον ἄντρες, παιζόταν μεταξὺ δυὸ ὁμάδων, οἱ ὁποῖες δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ πιάσουν τὴν μπάλλα μὲ τὰ χέρια τους. Οἱ παῖκτες πηδοῦσαν στὴν μπάλλα καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὴν περάσουν μέσ' ἀπὸ 'να πέτρινο δαχτυλίδι «χρησιμοποιώντας τὴ μέση τους σὰν ρόπαλο»[20]. Σοβαρὲς αἱμορραγίες ἀπὸ τοὺς γλουτοὺς καὶ τὸ ὑπογάστριο ἦταν συχνὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς προσπάθειας.

Τὰ πρότυπα συμπεριφορᾶς ποὺ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὸν προχωρημένο καπιταλισμὸ ἐπαναδραστηριοποιοῦν αὐτὲς τὶς ἀρχαϊκὲς πρακτικὲς κοινωνικοποίησης. Τὸ ποδόσφαιρο εἶναι μιὰ σύγχρονη ποικιλία τῶν τελετουργιῶν ἐφηβείας τῶν «πρωτόγονων» φυλῶν. Ὁ Ζούλιγκερ συνοψίζει τὸν οὐσιώδη πυρῆνα αὐτῶν τῶν τελετουργιῶν μύησης ὡς ἑξῆς, μολονότι μποροῦν νὰ ἐμφανιστοῦν μὲ πολλὲς διαφορετικὲς ἀμφιέσεις: «Στὴ διάρκεια τῶν πρώτων χρόνων τῆς ζωῆς, τὰ ἀρσενικὰ παιδιὰ ἀφήνονται σχεδὸν τελείως στὴν φροντίδα τῆς μητέρας τους, ἀλλὰ μόλις φτάνουν στὴν ἐφηβεία συγκεντρώνονται ἀπὸ τοὺς γέρους. Ὁδηγοῦνται μακριὰ σὲ πολὺ ἀπομονωμένες περιοχὲς κι ἐκπαιδεύονται στὶς ἀνδρικὲς ἐνασχολήσεις. Γυμνάζονται στὴ χρήση τῶν ὅπλων καὶ κάνουν σωματικὰ ἐξουθενωτικὲς πορεῖες. Πρέπει νὰ ὑποφέρουν τὴν πεῖνα καὶ τὴν δίψα, καὶ πρέπει νὰ μάθουν τὰ κόλπα τοῦ κυνηγιοῦ. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας πληροφοροῦνται γιὰ τὶς σεξουαλικὲς πρακτικές. Ὑφίστανται τατουὰζ καὶ πληγώνονται γιὰ νὰ τοὺς διδάξουν νὰ μὴ δείχνουν πόνο. Δὲν εἶναι ἀσύνηθες μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νέους νὰ πεθαίνουν γιατὶ οἱ κακουχίες εἶναι πάρα πολὺ ὀδυνηρές. Ἡ περίοδος μύησης διαρκεῖ συχνὰ γιὰ χρόνια. Τελειώνει μὲ τὴν ἐπιστροφὴ στὸ χωριὸ κι ἕνα ὠμὸ γεῦμα. Ἡ γιορτὴ ἀρχίζει μὲ τὴν τελετὴ τῆς περιτομῆς ἢ τὰ παράγωγά της. Τὸ ἐξώδερμα τῶν νέων μπορεῖ νὰ κοπεῖ τελετουργικὰ μ' ἕνα μαχαίρι καμωμένο ἀπὸ πέτρα, σκληρὸ ξύλο ἢ σίδερο, καὶ δὲν πρέπει νὰ προδώσουν τὸ παραμικρότερο σημάδι φόβου ἢ πόνου. Στὸ νησὶ τῆς Μαδαγασκάρης συνήθιζαν νὰ κόβουν τὸν ἕνα ὄρχι· ἀλλοῦ, ὅπου πιὸ εὐγενῆ ἔθιμα ἔχουν ἀντικαταστήσει τὰ πιὸ σκληρότερα, κόβουν μιὰ φούχτα μαλλιά, ἀκονίζουν δόντια, τοὺς βγάζουν ἢ τοὺς σπάζουν τὰ δόντια, κι οὕτω καθ' ἑξῆς. Οἱ νέοι ἀνακηρύσσονται κατόπιν ὁλοκληρωμένοι ἄντρες»[21].

Βρίσκουμε σ' αὐτὲς τὶς μεθόδους τὰ ἴδια βασικὰ στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὴν κοινωνικοποίηση μὲ τὸ ποδόσφαιρο:

I) Ἡ πρώϊμη παιδικὴ ἡλικία ὁδηγεῖ σ' ἔκδηλους δεσμοὺς μὲ τὴν μητέρα, συνοδευόμενους ἀπὸ ὁμοερωτικὲς ὁρμές. Οἱ ἀρσενικοὶ ρόλοι μαθαίνονται συλλογικά, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, καὶ σ' αὐστηρὴ ἀπομόνωση ἀπὸ τὸ ἀντίθετο φῦλο.

II) Ἡ βάση τοῦ ἀρσενικοῦ ρόλου εἶναι ἕνας ἀναγκαστικὸς «σχηματισμὸς ἀντίδρασης» στὶς θηλυκὲς ὁρμές.

III) Ὁ συμβολικὸς εὐνουχισμὸς ποὺ ἐπιβάλλεται στοὺς γιοὺς ἀπὸ τοὺς πατέρες ἔχει τὴν λειτουρ-

γία νὰ ἐξασφαλίσει ὑποταγὴ στὴν κατεστημένη ἐξουσία. Ἡ ὑποταγὴ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ρύθμιση τοῦ αἰσθησιασμοῦ*.

IV) Ὑποφέροντας τὸν πόνο χωρὶς παράπονο, ὁ νέος πρέπει νὰ ὑποδουλωθεῖ στὴν κατεστημένη τάξη.

Ἡ θέση ὅτι τὸ ποδόσφαιρο ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀρχαῖες τελετουργίες μύησης ποὺ ἀνοίγουν τὴν πόρτα στὴν ἀντρικὴ ἡλικία ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον στὸ ἀγώνισμα ὑφίσταται μεγάλη πτώση μετὰ τὸν γάμο.

* Σκοπὸς τῆς περιτομῆς εἶναι νὰ ἐμποδίσει τὶς σεξουαλικὲς ὑπερβολὲς τοῦ ἀγοριοῦ, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὅτι βρίσκεται σὲ ἐπικίνδυνη ἡλικία.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 2: ΜΑΓΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ

«Δὲν ἔχω τυχερὰ σημάδια ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δόντια μου. Μερικὲς φορὲς παίζω φορώντας τα καὶ μερικὲς φορὲς ὄχι».

Μάρτιν Τσίβερς

Ὁ ἔλεγχος τῆς μπάλλας, π.χ. τὸ κοντρολάρισμα, ἡ πάσσα καὶ ἡ ντρίμπλα, ἀπαιτεῖ πολλὰ ἀπὸ τοὺς ποδοσφαιριστὲς ἀπὸ ἄποψη σωματικοῦ ἐλέγχου, ποὺ συχνὰ αὐξάνονται ἀπὸ τὸν κακὸ καιρὸ ἢ τὶς συνθῆκες τοῦ γηπέδου. Ἐπιπροσθέτως, οἱ παῖκτες πρέπει νὰ προσαρμοστοῦν στὴ δράση τῶν συμπαικτῶν τους καὶ τὶς συχνὰ ἀπρόβλεπτες κινήσεις τῶν ἀντιπάλων τους. «Ἕνα ποδοσφαιρικὸ μὰτς δὲν ἀναπτύσσεται σταθερὰ ὅπως μιὰ ποδηλατικὴ κούρσα· ἀπεναντίας, ὑπάρχει μιὰ κατάσταση ἐκκίνησης, μιὰ ἀνάπτυξη τοῦ παιχνιδιοῦ, ὀγκούμενη ἔνταση καὶ μιὰ τελικὴ λύση»[1].

Λόγω αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν, ἕνας παίκτης εἶναι πάντοτε ἐν γνώσει τῶν κινδύνων ἀποτυχίας, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ὁδηγήσει στὸ ν' ἀπορριφθεῖ ἀπὸ τὴν ὁμάδα καὶ νὰ χάσει τὴ δημόσια εὔνοια.

Ἀφοῦ οἱ δομὲς προσωπικότητας τῶν ποδοσφαιριστῶν τείνουν ν' ἀντιστοιχοῦν στὴν ἀρχαϊκὴ φύση τοῦ ἀγωνίσματός τους — ὁσοδήποτε σύγχρονη κι ἂν εἶναι ἡ ἀμφίεσή του — δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ ὅτι ἀποπειρῶν-

ται ν' ἀπομακρύνουν τὴν ἀπειλὴ ἀποτυχίας μὲ τὴ βοήθεια τῆς μαγείας. Πολλοὶ παῖκτες φέρνουν μαζί τους κάποιο φυλαχτὸ ἢ γούρι. Οἱ ἀκόλουθες φράσεις δείχνουν ὅτι τοῦτο τὸ μεταχειρίζονται σὰν κάτι πιὸ πολὺ ἀπὸ ἀστεῖο, καὶ δείχνει τὴν ὕπαρξη μιᾶς ὁλόκληρης σειρᾶς προλήψεων.

Ὁ Ἄλαν Μάλλερν, ἀρχηγὸς τῆς Τόττεναμ, πιστεύει στὶς τελετουργίες πρὶν ἀπὸ τὸ μάτς: «Βάζω πάντα τὸ ἀριστερὸ πόδι πρῶτα. Κρεμῶ πάντα τὴν **πετσέτα μου στὴν κρεμάστρα μὲ τὰ ροῦχα μου, ὄχι** στὸν καναπὲ ὅπως τ' ἄλλα παιδιά. Ὅταν ὁδηγῶ τὰ παιδιὰ ἔξω, χτυπῶ πάντα δυὸ φορὲς τὴ μπάλλα στὸ ταβάνι τοῦ διαδρόμου». Ὁ Μάρτιν Πῆτερς ἔχει τὶς δικές του πεποιθήσεις: «Ποτὲ δὲν μπαίνω στ' ἀποδυτήρια ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο. Ἔκανα ἕνα λάθος τὴν πρώτη φορὰ καὶ πῆγα μέσα ἀπὸ τὸ δωμάτιο τῶν ὑποδημάτων κι ἔτσι κάνω πάντα. Πιστεύω στὰ τυχερὰ σημάδια. Ἔχω τυχερὰ μανικετόκουμπα ποὺ τ' ἀγόρασα στὴν Βραζιλία. Βάζω πάντα τὸ παντελονάκι μου τελευταῖο». Στὴν περίπτωση τοῦ Μάρτιν Τσίβερς, τοῦ κορυφαίου παίκτη τῆς Τόττεναμ, ἡ πρόληψη φαίνεται πὼς εἶναι περισσότερο ἔκδηλη ὅταν ἡ ὁμάδα παίζει ἐκτὸς ἕδρας. Μπροστὰ στοὺς ὀπαδούς του στὸ Χουάϊτ Χὰρτ Λέϊν αἰσθάνεται πὼς «ὅ,τιδήποτε κάνω εἶναι σωστὸ στὰ μάτια τους». Ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ πιστεύει στὴν τύχη: «Δὲν ἔχω τυχερὰ σημάδια ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δόντια μου. Μερικὲς φορὲς παίζω φορώντας τα καὶ μερικὲς φορὲς ὄχι». Ὁμολογουμένως, δὲν εἶναι ἡ ἰδεώδης πρόληψη. «Δὲν μπορῶ ν' ἀποφασίσω ποιὸ φέρνει τὴν καλύτερη τύχη, καὶ διερωτῶμαι πῶς φαίνομαι χωρὶς αὐτά»[2].

Αὐτὲς οἱ προλήψεις δὲν εἶναι ἀκριβῶς χαρακτηριστικὲς μερικῶν ἀτομικῶν παικτῶν. Μποροῦν νὰ χαρακτηρίζουν τὴ συνείδηση μιᾶς ὁλόκληρης ὁμάδας. «Συνήθως ταξιδεύουμε γιὰ τὰ μάτς μὲ λεωφορεῖα. Τώρα, ἡ ὁμάδα μας ἔχει υἱοθετήσει τὴν ἀκόλουθη πίστη. Ἂν, στὸ δρόμο μας ἢ σ' ἕνα μάτς, πρέπει νὰ περάσουμε κάτω ἀπὸ μιὰ σιδηροδρομικὴ γέφυρα τὴ στιγμὴ ποὺ περνᾶ ἀντίθετα ἕνα τραῖνο, τότε τὸ μάτς θὰ πάει ἄσχημα γιὰ μᾶς. Ὅλοι νομίζουμε ὅτι οἱ ἀντίπαλοί μας θὰ περάσουν ἀπὸ πάνω μας κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο».

Αὐτὲς οἱ φράσεις δηλώνουν ὅτι ἡ νίκη ἀποφασίζεται ἀπὸ μιὰ παντοδύναμη, ὑπερανθρώπινη δύναμη. Αὐτὴ ἡ ἰδέα μπορεῖ νὰ ξαλαφρώσει τὸ ἄγχος, ἰδίως ὅταν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνα μπορεῖ νὰ προβλεφθεῖ ἀπὸ ὁρισμένες ἐκδηλώσεις τῆς πραγματικότητας ἢ ἀκόμη νὰ ἐπηρεαστεῖ παίρνοντας τὰ σωστὰ μέτρα.

Ἡ τάση πρὸς τὴ μαγικὴ ἀντίληψη εἶναι σύμπτωμα τῆς ἀλλοτρίωσης ποὺ ἐπικρατεῖ στὸν προχωρημένο καπιταλισμό. Ἔχει τὶς ρίζες της στὴν «ἐπιβίωση τῶν μαγικῶν προτύπων ἐμπειρίας ποὺ συνδέονται μὲ τὰ πρωϊμώτερα στάδια ζωῆς»[3]. Ἄνθρωποι **καταδικασμένοι σὲ νηπιακὴ κατάσταση ἀποδίδουν στὴ μοίρα ἕνα ὑποκατάστατο τῆς ἐξουσίας τῶν γονέων.** Ἡ πραγματικὴ «πατρικὴ» ἐξουσία, ὅμως, εἶναι ὁ ἀλλοτριωμένος κοινωνικὸς μηχανισμός, ὁ ὁποῖος καθορίζει τὴ μοίρα τους χωρὶς ὁποιαδήποτε δυνατότητα συμμετοχῆς ἢ ἐλέγχου. «Οἱ ἄνθρωποι ξεχνοῦν ὅτι ὁ κοινωνικὸς κόσμος εἶναι δικό τους δημιούργημα. Τὸν ἀντιλαμβάνονται, μᾶλλον, σὰν ἕνα μέρος τοῦ φυσικοῦ κόσμου»[4]. Στὸ σπὸρ ἢ ἀκόμη στὰ ποδοσφαιρικὰ στοιχήματα, αὐτὴ ἡ τάση πρὸς τὴν παράλογη σκέψη καὶ δράση εἶναι σχετικὰ ἀβλαβής. Ὁ ἴδιος ἀκριβῶς, ὅμως, τρόπος σκέψης ἦταν ἕνα σπουδαῖο στοιχεῖο στὴν πολιτικὴ τοῦ φασισμοῦ.

V. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΚΑΙ ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ

«Ὁ ὀπαδὸς τοῦ ποδοσφαίρου δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἕνας παρατηρητής. Ὁ ἱδρῶτας του καὶ τὰ νεῦρα του δουλεύουν πάνω στὸ ποδόσφαιρο, καὶ τὸ πνεῦμα μπορεῖ νὰ πλουτισθεῖ ἢ νὰ ρημαχτεῖ ἀπ' αὐτό».

Ἄρθουρ Χόπκραφτ

Ἂν ἀκολουθήσουμε τὴν πορεία πού ἀκολουθήθηκε ἀπὸ τὴν ἐργασία στὴν ἀνάπτυξή της ἀπὸ τὴν χειροτεχνία μέσω τῆς συνεργσίας καὶ -τῆς μανυφακτούρας ὥς τὴν μηχανικὴ βιομηχανία, μποροῦμε νὰ δοῦμε μιὰ συνεχῆ τάση πρὸς τὴν μεγαλύτερη ὀρολογικοποίηση, τὴν προοδευτικὴ ἐξάλειψη τῶν ποιοτικῶν, ἀνθρώπινων κι ἀτομικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐργάτη»[1]. Ἡ παραγωγικὴ διαδικασία διαιρεῖται σ' ὁλοένα πιὸ ἐξειδικευμένες λειτουργίες, καταστρέφοντας τὴ σχέση τοῦ ἐργάτη μὲ τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του. Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴν χειρωνακτικὴ ἐργασία ἰσχύει ἐπίσης γιὰ τὴν μὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία, ὅπου «ἡ ρουτίνα τοῦ γραφείου, ἡ τελετουργία τῆς ἀγορᾶς καὶ πώλησης, ἐλευθερώνονται ἀπ' ὁποιαδήποτε σύνδεση μ' ἀνθρώπινες δυνατότητες»[2]. Στὸν καπιταλισμό, ἡ ἐργασία ποὺ ἐπιτρέπει ἴχνη ἀτομικῆς ἔκφρασης εἶναι ἐξαίρεση, ἐπιφυλασσόμενη γιὰ μιὰ μικρὴ μειοψηφία. Ἡ διαχείριση καθορίζει πῶς θὰ χρησιμοποιηθεῖ ἡ ἐργασία, χωρὶς ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀναγκάζονται νὰ πουλήσουν τὴν ἐργασία τους νἄχουν ὁποιοδήποτε σημαντικὸ λόγο στὸ θέμα. Γίνεται ἀδύνατο νὰ ταυτιστεῖ κανεὶς μὲ τὴν ἐργασία του, ν' ἀναγνωρίσει τὴ δραστηριότητά του στὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας του. Ἡ ἀποδοτικὴ παραγωγὴ ἀξιώνει τὸ ξερρίζωμα κάθε ἴχνους ἀτομικότητας, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήσει σ' ἀπρόβλεπτες διακυμάνσεις στὴν παραγωγή. Ἡ περιορισμένη εὐφυΐα ποὺ εἶναι ἀναγκαία γι' αὐτὸ τὸ ἔργο, πρέπει ν' ἀπομονωθεῖ ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο ἐγώ. «Μὲ τὴ σύγχρονη "ψυχολογικὴ" ἀνάλυση τῆς ἐργασιακῆς φαντασίας... αὐτὴ ἡ ὀρθολογικὴ μηχανοποίηση ἐπεκτείνεται κατ' εὐθείαν μέσα στὴν "ψυχὴ" **τοῦ ἐργάτη: ἀκόμα ἡ ψυχολογικὴ κατάσταση διαχωρίζεται ἀπὸ τὴν ὅλη προσωπικότητά του ἔτσι ὥστε νὰ** διευκολύνεται ἡ ἀφομοίωσή τους σὲ ἐξειδικευμένα "ὀρθολογικὰ" συστήματα»[3].

Μιὰ κι αὐτὴ ἡ μορφὴ ἐργασίας δὲν ἐπιτρέπει στοὺς ἀνθρώπους καμμιὰ αὐτοέκφραση, ὄντας ἁπλῶς ἡ χειραγώγηση ἀλλοτριωμένων ἀντικειμένων γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν αἰσθάνονται τίποτα, ἡ λίμπιντό τους δὲν βρίσκει τίποτα γιὰ νὰ πιαστεῖ· ἐπαναστρέφει πίσω στὸ ἐγώ. Οἱ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν καμμιὰ εὐκαιρία νὰ κατευθύνουν τὴ λίμπιντό τους σ' ἀντικείμενα ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους, ἕνα πρόβλημα ἐπιδεινόμενο ἀπὸ τὴν ἔλλειψη σταθερότητας στὶς σχέσεις τῆς πρώϊμης παιδικῆς ἡλικίας, δὲν ἔχουν καμμιὰ ἐκλογὴ παρὰ νὰ ἀγαποῦν τοὺς ἑαυτούς τους καὶ τὶς πράξεις τους, ἀντὶ νὰ ἀγαποῦν ἀνθρώπους καὶ πράγματα. Ἡ ἀνεπαρκής τους «κάθεξη» τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ «ὑπερκάθεξη» τοῦ ἑαυτοῦ.

Αὐτὸς ὁ ὑπερβολικὸς αὐτο-ερωτισμὸς ἀμείβεται στὴν περίπτωση τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλίτ, τῆς ὁποίας οἱ δραστηριότητες ἀποφέρουν ὑλικὸ πλοῦτο, κοινωνικὸ γόητρο καὶ διοικητικὴ δύναμη. Ἡ μᾶζα τῶν

διανοητικῶν καὶ χειρωνακτικῶν ἐργατῶν, ὅμως, ἔχει πολὺ λίγη εὐκαιρία νὰ πετύχει ὁποιαδήποτε εἰδικὰ ὀφέλη ἀπὸ τὴν ἐργασία της. Γι' αὐτοὺς τὸ σπὸρ — κι ἰδίως τὸ ποδόσφαιρο — προσφέρει κάποιο εἶδος ἀμοιβῆς γι' αὐτὴ τὴν διανοητικὴ παραμόρφωση.

Σὲ μιὰ κοινωνία, ἡ ὁποία ἔχει μετατρέψει τὸ ποδόσφαιρο σ' ἐμπόριο, ἕνας ἐξαιρετικὸς παίκτης μπορεῖ νὰ πετύχει ὑπολογίσιμο πλοῦτο σὰν ἐπαγγελματίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὑλικὰ πλεονεκτήματα, τὸ ποδόσφαιρο προσφέρει τὴ δυνατότητα νὰ κερδίσει κανεὶς τὴν ἀναγνώριση τῶν συνανθρώπων του ποὺ χρειάζεται ὁ ναρκισσισμός. Ὁ σχεδὸν μανομανιακὸς ζῆλος, μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιδιώκεται τούτη, στηρίζεται στὸ γεγονὸς ὅτι, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης τῶν ἀντικειμενικῶν σχέσεων, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑποχρεωμένοι «ν' ἀφιερώνουν τὴν ἱκανότητά τους γι' ἀγάπη ὄχι στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀλλὰ μᾶλλον στοὺς ἑαυτούς τους, ἀγαπώντας μ' ἕνα ἐξιδανικευμένο, ἀπωθημένο κι ἑπομένως δηλητηριώδη τρόπο»[4]. Οἱ παῖκτες στὶς ὁμάδες νέων κι ἀναπληρωματικῶν ἐξαρτῶνται γενικὰ ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῶν συμπαικτῶν καὶ προπονητῶν τους, ἐνῶ οἱ παῖκτες στὶς πρῶτες ὁμάδες μποροῦν ἐπίσης νὰ κερδίσουν τὸν θαυμασμὸ τῶν θεατῶν. Ἡ δημοτικότητα ἑνὸς κορυφαίου παίκτη ἔχει αὐξηθεῖ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ μαζικὰ μέσα ἐνημέρωσης. Τὰ ὀνόματα τῶν παικτῶν τῆς πρώτης κατηγορίας τυπώνονται σ' ἑκατομμύρια ἀντιτύπων τῶν ἐκδόσεων τῆς Δευτέρας τοῦ Ἐθνικοῦ τύπου· εἰδικὰ ἔντυπα ἐπιζοῦν ἀπὸ τὴν ἐξύμνηση τῶν κορυφαίων παικτῶν, κι οἱ ποδοσφαιρικὲς ἀνταποκρίσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι μεταξὺ τῶν πιὸ δημοφιλῶν ραδιοφωνικῶν καὶ τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν, φέρνουν τὰ ὀνόματά τους σὲ κάθε σπίτι.

Σ' ἀντίθεση μὲ τὸ τέννις ἢ τὶς αὐτοκινητοδρομίες, γιὰ παράδειγμα, ἀκόμη καὶ ἄνθρωποι χωρὶς ὑλικὰ μέσα μποροῦν νὰ συμμετάσχουν στὸ ποδόσφαιρο. Ὁ ἐξοπλισμὸς τὸν ὁποῖο χρειάζεται ἕνας παίκτης εἶναι μέσα στὶς δυνατότητες τοῦ καθενός, καὶ συχνὰ προμηθεύεται δωρεὰν ἀπὸ τὸ σωματεῖο. Οὔτε οἱ συνδρομὲς σὰν μέλους ἀντιπροσωπεύουν ἀβάσταχτο χρηματικὸ βάρος. Ὁποιοσδήποτε δείχνει ταλέντο κι ἐκγυμναστεῖ σκληρὰ μπορεῖ νὰ βρεθεῖ στὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀθλητικὴ ἐπιτυχία. Τὸ ἀνταγωνιστικὸ ποδόσφαιρο προσφέρει στὶς κατώτερες τάξεις μιὰ εὐκαιρία ἀνοδικῆς κοινωνικῆς κινητικότητας, ὁσοδήποτε ἀσήμαντη κι ἂν εἶναι αὐτή. Πάνω στὸ χόρτο τοῦ γηπέδου εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ παίκτη ποὺ μετράει, ὄχι πλούσιοι γονεῖς μὲ γνωριμίες, οὔτε ἡ δυνατότητα νἄχεις ἄλλους ἀνθρώπους νὰ δουλεύουν γιὰ σένα.

Ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει λίγος χῶρος στὸν προχωρημένο καπιταλισμό, ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκει μιὰ θέση στὴν ἀθλητικὴ ἀρένα. Τό ἴδιο ἰσχύει στήν προσπάθεια γιά καλλίτερη ζωή, ἡ ψευτοδραστηριότητα τοῦ ποδοσφαίρου καναλιζάρει τὴν ἐνεργητικότητα, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ κλονίσει τὶς ὑπάρχουσες δομὲς δύναμης. Ἀπὸ τὴ νηπιακὴ ἡλικία ἤδη τοῦ ἀγωνίσματος, ἡ κυβερνῶσα τάξη ἔμαθε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ ποδόσφαιρο σὰν μέσο ἀπο-πολιτικοποίησης τῶν καταπιεζόμενων.

Ὅταν οἱ μᾶζες τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν στὴν Ἀγγλία ἄρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ποδόσφαιρο, γύρω στὰ 1860, πολλοὶ Ἄγγλοι ἐπιχειρηματίες προώθησαν τὸ νέο σπόρ, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ κρατοῦσε τοὺς ἐργάτες μακριὰ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ συνδικαλιστικὴ δραστηριότητα.

Τὸ ποδόσφαιρο ἱκανοποιεῖ ἐπίσης τοὺς ἐξιδανικευμένους λιμπιντικοὺς στόχους τῶν θεατῶν στὶς κερκί-

δες ἢ μπροστὰ στὴν ὀθόνη τῆς τηλεόρασης. Τὸ πετυχαίνουν μὲ τὴ νηπιώδη ταύτιση μὲ τοὺς ἥρωές τους, πράγμα τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπει ἐπίσης στοὺς ὀπαδοὺς νὰ ταυτίζονται ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο. Μιὰ νίκη γιὰ τὴν ὁμάδα μ α ς σημαίνει ὅτι ἐ μ ε ῖ ς κερδίσαμε. Ἡ ἡρωολατρεία τῶν ἴδιων εἰδώλων εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει δυνατὴ τὴν συντροφικότητα τῶν ποδοσφαιρικῶν σταδίων, ἕνα παθητικὸ ὑποκατάστατο γιὰ τὰ γνήσια ἀδελφικὰ αἰσθήματα ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν αὐθόρμητη δράση αὐτόνομων ἀτόμων.

Τίποτα δὲν διευκολύνει περισσότερο μιὰ τέτοια ταύτιση ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς δεσμοὺς τῆς ποδοσφαιρικῆς ὁμάδας, στὴν ὁποία ἀνήκουν οἱ ἥρωές μας. Οἱ παῖκτες πρέπει νὰ ἐμφανίζονται σὰν ἀντιπρόσωποι τῆς περιοχῆς τοῦ θεατῆ. Ἡ πραγματική τους σύνδεση μὲ τὴν κοινότητα μπορεῖ νἆναι τελείως ἐπιφανειακή. Τὸ ποδοσφαιρικὸ κοινὸ δὲν δείχνει τὸ παραμικρότερο ἐνδιαφέρον ἂν μιλᾶνε μιὰ ξένη διάλεκτο, ἢ ἂν δὲν ἔχουν καθόλου αἰσθήματα κοινότητας μὲ τὸν τοπικὸ πληθυσμό. Μιὰ πόλη φυσιολογικὰ θὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ σωματεῖο της τῆς πρώτης κατηγορίας, ἡ πλειοψηφία τῶν παικτῶν τοῦ ὁποίου θἆναι συχνὰ ξένοι, ποὺ ἀγοράστηκαν. Ὅταν αὐτοὶ οἱ παῖκτες φορέσουν τὰ χρώματα τῆς τοπικῆς ὁμάδας, τὸ κοινὸ τοὺς δέχεται σὰν δικούς του, κι ὅσο αὐτοὶ ἀποδίδουν ἱκανοποιητικά, θὰ ταυτίζονται πάντα μ᾽ αὐτοὺς πιὸ εὔκολα ἀπ᾽ ὅ,τι μ᾽ ἕναν τοπικὸ παίκτη ποὺ ἀποδείχνεται ἀποτυχημένος.

Ἡ ναρκισσιστικὴ ἐπλήρωση ἐπαυξάνεται ὅταν ἕνας θαυμαζόμενος ἀθλητὴς ὄχι μονάχα ἀποδίδει καλὰ ἀλλά, πέρα ἀπ᾽ αὐτό, κατέχει προσωπικὲς ἱκανότητες, οἱ ὁποῖες διευκολύνουν τὴν ἐνδοξοποίησή του. Ἡ συγκινησιακὴ ἀνάγκη γι᾽ αὐτὰ τὰ ἀθλητικὰ εἴδωλα, ἡ ὁποία πηγαίνει πολὺ πέρα ἀπ᾽ ὅ,τιδήποτε ἔχει νὰ κάνει

μὲ τὴν ἀθλητική τους ἐπιδεξιότητα, ἐξηγεῖ γιατὶ ἀρκεῖ νὰ κατέχουν μονάχα τὴν ἀσαφέστερη ὑποψία ταλέντου στὸ ἐμπόριο τοῦ θεάματος γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἐπιτυχία σ᾽ ἄλλους κλάδους τῆς ψυχαγωγικῆς βιομηχανίας. Ἕνας διεθνὴς πρωταθλητὴς σ᾽ ἕνα δημοφιλὲς σπόρ, μὲ μιὰ εὔλογα ἑλκυστικὴ ἐμφάνιση, θἄπρεπε νὰ πάσχει ἀπὸ χρόνια βραχνάδα ἢ νἄχε ἕνα σοβαρὸ ἐλάττωμα στὴν ὁμιλία γιὰ ν᾽ ἀποτύχει νὰ γίνει βεντέτα σὰν τραγουδιστής, γιὰ σύντομο διάστημα τουλάχιστο. Ἡ συχνὴ ἐναλλαγὴ τῶν ἀστέρων κι ἀστερίσκων ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ φίλμ, τῶν δίσκων, τῆς τηλεόρασης καὶ τοῦ σπόρ, εἶναι μιὰ ἔνδειξη ὅτι ἡ ἕλξη τους δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ ἀποδοθεῖ ἁπλῶς στὶς δικές τους ἱκανότητες. «Αὐτοὶ οἱ ἀστέρες. . . , εἶναι κι οἱ ἴδιοι ἀντιπρόσωποι μιᾶς ἀνώτερης αὐθεντίας· τῆς αὐθεντίας τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος»[5]. Ἡ αἴγλη, ἡ στιλπνὰ ἑλκυστικὴ παρουσίαση, τὴν ὁποία τὰ μαζικὰ μέσα ἀπονέμουν σ᾽ αὐτοὺς τοὺς μυώδεις ἄντρες, ὅπως σ᾽ ἄλλα εἴδωλα τοῦ ἐμπορίου τοῦ θεάματος, εἶναι οὐσιώδης παράγοντας γιὰ τὸ κῦρος ποὺ πετυχαίνουν στὰ μάτια τῶν θαυμαστῶν τους. Τὰ εἴδωλα τῶν χειραγωγούμενων μαζῶν μόνο φαινομενικὰ ἔχουν ἀτομικὰ χαρακτηριστικά· στὴν πραγματικότητα εἶναι προϊόντα τῆς διαφήμισης, σύμβολα κοινωνικῶν διαδικασιῶν. Ἡ ἐνδοξοποίηση ἀτομικὰ τῶν ἀθλητῶν μόνο φαινομενικὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικότητας· στὴν πραγματικότητα ἐνισχύει τοὺς περιορισμοὺς πάνω της. «Ἀκριβῶς ὅπως τὰ ὑποκριτικὰ συνθήματα τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ εἶχαν πολιτικὴ ἀξία γιὰ τὰ μεγάλα μονοπώλια στὴν προσπάθειά τους ν᾽ ἀποφύγουν τὸν κοινωνικὸ ἔλεγχο, ἔτσι κι ἡ ρητορικὴ τοῦ ἀτομικισμοῦ ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ τὴν μαζικὴ κουλτούρα ἀναιρεῖ τὴν ἴδια τὴν ἰδέα στὴν ὁποία ὑπο-

κλίνεται, ἐπιβάλλοντας στὸ ἀκροατήριό της πρότυπα συλλογικῆς μίμησης»[6].

Ὁ θρίαμβος τῆς ποδοσφαιρικῆς ὁμάδας κάποιου ἀποζημιώνει παροδικὰ γιὰ τὶς ἀποτυχίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τὸ συναίσθημα εὐφορίας ποὺ παράγεται ἀπὸ ἕνα τέτοιο θρίαμβο βασίζεται στὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ φυγὴ δὲν ἐμποδίζει κανέναν ἀπὸ τοῦ νὰ ὑποφέρει· ἁπλῶς βοηθᾶ νὰ ἐξορίζεται τὸ γεγονὸς ἀπὸ τὴν συνείδησή του γιὰ κάποιο χρόνο. Ταυτιζόμενοι μὲ τὴν δύναμη καὶ τὴν μεγαλοπρέπεια ἑνὸς συνόλου, οἱ ἄνθρωποι ζητοῦν ν' ἀποφύγουν τὸν ἀβάσταχτο τραυματισμὸ τοῦ ναρκισσισμοῦ τους — ἕνα τραυματισμό, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀπειλεῖ μέσω τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἐγώ τους, ἡ ὁποία «δὲν εἶναι ἁπλῶς ψυχολογική, ἀλλὰ ἀντανακλᾶ τὴν ἀληθινὴ ἀδυναμία τοῦ ἀτόμου ἐνώπιον τῶν κοινωνικῶν δομῶν τῆς δύναμης»[7].

Αὐτὴ ἡ προσπάθεια εἶναι ἰδιαίτερα ἀπατηλὴ στὴν περίπτωση τοῦ ἐθνικισμοῦ. Στὶς ὑψηλὰ ἐκβιομηχανισμένες χῶρες, τουλάχιστο, ὁ ἐθνικισμὸς ἔχει χάσει ὅλη τὴν πραγματική του βάση. Ὁ προχωρημένος καπιταλισμὸς λειτουργεῖ τώρα πάνω σὲ παγκόσμιας ἔκτασης βάση, ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἐθνικὰ σύνορα. Σὰν ἰδεολογία, ὅμως, ὁ ἐθνικισμὸς παραμένει ἰσχυρὸς ὅπως πάντα. Τὰ διεθνῆ ποδοσφαιρικὰ μὰτς ἀπεικονίζουν τὴ δύναμη αὐτῆς τῆς συλλογικῆς αὐταπάτης, ἡ ὁποία σκεπάζει τὶς ἀληθινὲς δομὲς τῆς δύναμης καὶ τὶς συγκρούσεις συμφερόντων μέσα στὴν κοινωνία μας. Ἂν ἡ ἐθνικὴ ὁμάδα νικήσει, τὸ ἐθνικὸ σύνολο μπορεῖ νὰ ξαναδώσει στοὺς ἀνθρώπους ἕνα μέρος ἀπὸ κεῖνο τὸν αὐτοσεβασμὸ ὁ ὁποῖος συνεχῶς τοὺς ἀφαιρεῖται. Καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα, οἱ ντόπιοι ὑποστηρικτὲς ζητωκραυγάζουν ἀναίσχυντα τὴν ὁμάδα τους, ἀγνοώντας ὅλους τοὺς κανόνες φιλοξενίας.

Ὁ σύνδεσμος μεταξὺ ποδοσφαίρου κι ἐθνικισμοῦ γίνεται εὐκολώτερος ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ θεμελιώδης ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου, τὸν ὁποῖο ὁ μῦθος ἑνὸς ἐθνικοῦ συνόλου ἀποπειρᾶται νὰ συγκαλύψει, δὲν ἐκδηλώνεται ἀνοικτὰ στὸ ποδόσφαιρο. Παῖχτες καὶ θεατὲς στρατολογοῦνται ἀπ' ὅλες τὶς τάξεις, κι ὅλοι ἐντρυφοῦν στὸν ἐνθουσιασμό τους μαζί. Δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σύμπτωση ὅτι οἱ πρῶτες ποδοσφαιρικὲς διεθνεῖς ὀργανώσεις ἔλαβαν χώρα τὴν παραμονὴ τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Στὰ 1969, οἱ ὀλιγαρχίες τῶν Ἒλ Σαλβαντὸρ καὶ τῆς Ὀνδούρας ἐξώθησαν τοὺς δύο λαούς τους σὲ πόλεμο μεταξύ τους γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ οἰκονομικά τους συμφέροντα. Χρησιμοποίησαν τὰ ἐπεισόδια στὴν διάρκεια ἑνὸς διεθνοῦς ποδοσφαιρικοῦ ἀγώνα σὰν πρόσχημα, γιατί αὐτό εἶχε ἐγκλωβίσει τίς συγκινήσεις τῶν μαζῶν πάνω σὲ ἐθνικιστικὰ κι ἐπιθετικὰ μονοπάτια.

VI. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

«Όταν ήμουν δεκάξη χρονῶν ἔφτανα τὰ ἕξη πόδια ὕψος. Δέχτηκα μερικὰ κοψίματα καὶ μώλωπες, ἀλλὰ δὲν παραπονιόμουν. Εἶναι ἕνα ἀντρικὸ ἀγώνισμα, στὸ κάτω-κάτω».

Ντέρεκ Ντούλεϋ

«Εἶναι περισσότερο ἐρεθιστικὸ ἂν χτυπήσετε κανένα, ἰδίως κάποιο βορεινὸ κάθαρμα. Εἶναι εὐχάριστο νὰ χτυπᾶς κάποιον. Αἰσθάνεσαι καλά».

Ὀπαδὸς τῆς Τότεναμ

«Ἡ σύγκρουση εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ποδοσφαίρου».

Ἄρθουρ Χόπκραφτ

Ἡ συσσωρευμένη ἐπιθετικότητα, ἀποτέλεσμα τῆς ἀλλοτρίωσης καὶ τῶν στερήσεων ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς συνθῆκες στὸν προχωρημένο **καπιταλισμό, ἐπιζητᾶ περιοδικὴ ἐκτόνωση.**
Ἂν αὐτὸ δὲν πρόκειται νὰ ὁδηγήσει στὴν ἀνατροπὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ ὁδηγηθεῖ σὲ «ἀσφαλῆ» κανάλια. Τὸ ποδόσφαιρο προσφέρει μιὰ εὐκαιρία γιὰ συγκινησιακὴ ἀνακούφιση αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

Ἡ ἴδια ἡ ὁρολογία ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ποδοσφαιρικοὺς ἀνταποκριτές, παῖκτες κι ὀπαδοὺς ἀπεικονίζει σαφῶς τὸ ὑπόγειο ρεῦμα τῆς ἐπιθετικότητας

ποὺ διαπερνᾶ τὸ σπόρ. Ὁ ἀντίπαλος «νικιέται», «ἐξαφανίζεται», «σαρώνεται ἀπὸ τὸ γήπεδο», «ἐξουδετερώνεται», ἢ «ἐκτοπίζεται». Ἕνας πετυχημένος παίκτης μπορεῖ ν' ἀναφερθεῖ σὰν «λιοντάρι στὴν ἐπίθεση», τὸ ὁποῖο «ξεσκίζει τὶς ἄμυνες», «καταστροφέας», καὶ νὰ περιγραφεῖ σὰν «μπαρουτοκαπνισμένος», «ἐκρηκτικός», «ὀξύς», «ἐπικίνδυνος», «σκληρός», «ψύχραιμος», «πανοῦργος» ἢ «ἀσυμβίβαστος».

Ἡ ὁμοιότητα αὐτῆς τῆς ὁρολογίας μὲ τὴν στρατιωτικὴ ὁρολογία εἶναι ἀλάνθαστη καὶ κατὰ κανένα λόγο τυχαία. Τὸ σύγχρονο ποδόσφαιρο, μὲ τὸν στενὸ κι ἀκριβῆ συντονισμό του, δὲν θἄταν ἀκατάλληλη ἐκγύμναση στὴν ὁμαδικὴ ἐργασία γιὰ μιὰ σύγχρονη στρατιωτικὴ μονάδα. Αὐτὸ ποὺ ὁ προπονητὴς σφυρηλατεῖ στοὺς μαθητές του μὲ τὴ μορφὴ τακτικῆς καὶ στρατηγικῆς σχετίζεται μὲ τὸ πεδίο τῆς μάχης ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις κι ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τῶν ἐννοιῶν του. «Ὅπως βρίσκει ἔκφραση στὴ ζωὴ τοῦ βαρβάρου, ἡ ἐπιδεξιότητα ἐκδηλώνεται σὲ δύο κύριες κατευθύνσεις — δύναμη καὶ δόλος. Σὲ ποικίλλους βαθμοὺς αὐτὲς οἱ δύο μορφὲς ἔκφρασης εἶναι παρόμοια παροῦσες στὸν σύγχρονο πόλεμο, στὶς χρηματικὲς ἀπασχολήσεις, καὶ στὰ σπὸρ καὶ τὰ παιχνίδια... Στρατηγικὴ καὶ πανουργία εἶναι ἀπαράλλαχτα παρόντα στὰ παιχνίδια, καθὼς ἐπίσης καὶ στὶς πολεμικὲς ἐπιθέσεις»[1]. Τὰ βασανιστήρια στὰ ὁποῖα ὑποβάλλονται οἱ παῖκτες ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ προπονητῆ, μοιάζουν μ' ἐκεῖνα τοῦ χώρου παρελάσεων. Ὁ Μὰξ Μέκελ, ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πετυχημένους Δυτικογερμανοὺς προπονητές, εἶπε γιὰ τὸν ἑαυτό του: «Εἶμαι ἀκριβῶς ἕνας συνταγματάρχης». Ἡ ἀκρίβεια τῆς παρατήρησης τοῦ Μέρκελ θὰ διασαφηνιστεῖ στὴν παρέκβαση ποὺ ἀκολουθεῖ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο.

Στὴ σύγχρονη ἀστικὴ κοινωνία, ἡ ἰ δ ι ω τ ι - κ ὴ χρήση τῆς σωματικῆς βίας ἀπαγορεύεται, καὶ τὸ κράτος ἔχει φτάσει ν' ἀναλάβει «τὸ μ ο ν ο π ώ - λ ι ο τῆς ν ό μ ι μ η ς χρήσης τῆς σωματικῆς βίας»[2]. Στὸ ποδόσφαιρο ἐπίσης, ἡ ὠμὴ σωματικὴ δύναμη, κάποτε τελείως ἀνεξέλεγκτη, ἔχει ὑποβληθεῖ σ' ὁλοένα αὐξανόμενη ρύθμιση.

Τὸ ἔτος 1602, ὁ Ρίτσαρντ Κάριου περιέγραφε τὸ «χάρλινγκ», ἕναν ἀπὸ τοὺς προδρόμους τοῦ σύγχρονου ποδοσφαίρου. «Οἱ Χάρλερς τρέχουν ὕστερα πάνω ἀπὸ λόφους, κοιλάδες, φράχτες, τάφρους· μάλιστα, καὶ μέσα ἀπὸ θάμνους, βάτους, βάλτους, λάσπες καὶ ποταμούς· ἔτσι ὥστε θὰ δεῖτε μερικὲς φορὲς εἴκοσι ἢ τριάντα νὰ κυλιοῦνται μαζὶ στὸ νερό, νὰ ψάχνουν καὶ νὰ τσουγκρανίζουν γιὰ τὴ μπάλλα». «Ἡ μπάλλα σ' αὐτὸ τὸ παιχνίδι μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μ' ἕνα πνεῦμα τῆς κόλασης: γιατὶ ὅποιος τὴν πιάσει, τρέχει πρὸς τὰ ἐμπρὸς σὰν τρελλός, παλεύοντας καὶ πολεμώντας μ' ἐκείνους ποὺ τρέχουν ξοπίσω του γιὰ νὰ τὸν πιάσουν». «Συνοδεύεται ἀπὸ πολλοὺς κινδύνους... ὅταν τὸ χάρλινγκ τελειώνει, θὰ τοὺς δεῖς νὰ γυρίζουν σπίτι σὰν ἀπὸ μάχη, μὲ ματωμένα κεφάλια, κόκκαλα σπασμένα καὶ ξεκολλημένα καὶ τέτοια κτυπήματα ποὺ λιγοστεύουν τὶς μέρες τους, κι ὅμως ὅλα εἶναι ἐντάξει, καὶ κανεὶς εἰσαγγελέας ἢ ἀνακριτὴς δὲν δίνει πεντάρα»[3].

Δυόμισυ αἰῶνες μετά, καθὼς τὸ ποδόσφαιρο καθιερώθηκε στὰ δημόσια σχολεῖα καὶ πανεπιστήμια, ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιτρεπόμενης βίας, μολονότι τώρα ρυθμισμένος, ἦταν πάρα πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ σήμερα. Οἱ κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ, ὅπως διατυπώθηκαν στὸ Ράγκμπυ στὰ 1845, πρόβλεπαν: «XIV. Κανένα χτύπημα μὲ τὸ τακούνι, ἢ κάτω ἀπὸ τὸ γόνατο δὲν εἶναι δίκαιο. XV. Κανένας ποὺ φοράει προτεταμένα καρφιὰ ἢ σιδερένιες πλάκες πάνω στὶς σόλες ἢ τὰ τακούνια τῶν παπουτσιῶν του δὲν θὰ ἐπιτρέπεται νὰ παίζει. XXII. Ἕνας παίκτης ποὺ στέκεται ἀπέναντι σ' ἕναν ἄλλο μπορεῖ νὰ κρατήσει τὸ ἕνα χέρι μονάχα, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τὸν κλωτσήσει ἢ νὰ πάρει τὴν μπάλλα ἀπὸ τὸ χέρι του ἐὰν αὐτὸς ἐπιχειρεῖ νὰ ρίξει τὴ μπάλλα ἢ νὰ πάει πέρα ἀπὸ τὴν γραμμὴ ἐπαφῆς»[4].

Ἡ Ποδοσφαιρικὴ Ὁμοσπονδία διασπάστηκε τὸ 1863, τὸ ἔτος τῆς ἵδρυσής της, γιατὶ ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν της σκεφτόταν ν' ἀπαγορεύσει τὸ κλώτσημα τοῦ ἀντιπάλου, ἐνῶ μιὰ μειοψηφία ἐπέμενε ὅτι αὐτὸ θ' ἀφαιροῦσε τὴν ἀνδροπρέπεια ἀπὸ τὸ ἀγώνισμα. Αὐτὴ ἡ διάσπαση ὁδήγησε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ποδοσφαίρου τῆς «ὁμοσπονδίας» καὶ τοῦ «ράγκμπυ» σὰν δυὸ διαφορετικῶν σπόρ. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ στὸ ράγκμπυ, ὅταν ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιτρεπόμενης βίας παρέμενε ὑψηλότερος ἀπ' ὅ,τι στὸ ποδόσφαιρο, τὸ κλώτσημα τοῦ ἀντιπάλου ἀπαγορεύτηκε σύντομα μετὰ τὴν διάσπαση.

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν κανόνων τοῦ ποδοσφαίρου δείχνει μιὰ συνεχῆ τάση «μαλακώματος» τοῦ παιχνιδιοῦ. Οἱ πρῶτοι κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς ποδοσφαιρικῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ 1863, θεσμοθέτησαν ὅτι ἡ τρικλοποδιά, τὸ κλώτσημα καὶ ἡ χρήση τῶν χεριῶν γιὰ νὰ κρατήσει κανεὶς τοὺς ἀντιπάλους ἀπαγορεύονται. Ἀπὸ τὸ 1871, τὸ σπρώξιμο ἐπιτράπηκε μονάχα ὅταν ὁ ἀντίπαλος ἦταν στραμμένος πρὸς τὸ δικό του τέρμα. Στὰ 1879, τὸ πήδημα πάνω στὴν μπάλλα ἀπαγορεύτηκε, καὶ στὴ συνέχεια, τὸ 1907 τὸ «βίαιο ἢ ἐπικίνδυνο σπρώξιμο». Στὰ 1950 νομοθετήθηκε ὅτι στὸ τάκλινγκ ἑνὸς ἀντιπάλου, πρέπει νὰ φαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ μπάλλα παίζεται. Τὸν Αὔγουστο τοῦ 1971 ἐφαρμόστηκε ἕνα παραπέρα σφίξιμο τῶν κανόνων, καὶ πολλοὶ παῖκτες καὶ μάνατζερς σχολίασαν ὅτι τὸ ἀγώνισμα γινόταν

«μαλακό». Εἶναι πάντως πολὺ δύσκολο, ἰδίως στὸ ἐπαγγελματικὸ ποδόσφαιρο, ἕνας διαιτητὴς νὰ ἐφαρμόσει κανόνες ποὺ περιορίζουν τὸν φυσιολογικὸ βαθμὸ σωματικῆς βίας. Ἕνα σωματεῖο ἐξαρτᾶται στὰ οἰκονομικά του ἀπὸ τοὺς θεατὲς ποὺ πληρώνουν, κι αὐτοὶ γεμίζουν τὸ στάδιο μονάχα ὅταν ἡ ὁμάδα τους ἔχει ἐπιτυχίες. Ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πλήρη σωματικὴ ἀφιέρωση ἀπὸ μέρους τοῦ παίκτη. Ἕνας παίκτης ποὺ παλεύει νὰ κερδίσει μιὰ θέση στὴν πρώτη ὁμάδα τοῦ σωματείου του, πρέπει νὰ κατέχει τὴν δύναμη νὰ μονομαχήσει γιὰ τὴν μπάλλα στὸ ὅριο ἀκριβῶς τῆς ἐπιτρεπόμενης βίας. Ἀναπόφευκτα αὐτὸ τὸ ὅριο ξεπερνιέται. Μολαταῦτα ὑπάρχουν κι ἄλλοι παράγοντες, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν σφυρίχτρα τοῦ διαιτητῆ, οἱ ὁποῖοι περιορίζουν τὴ σκληρότητα τοῦ παιχνιδιοῦ. Οἱ σύγχρονες μέθοδοι ἐντατικῆς ἐκγύμνασης ἔχουν αὐξήσει σοβαρὰ τοὺς κινδύνους τραυματισμοῦ στοὺς μυῶνες καὶ τοὺς τένοντες· ἡ ἀπροσεξία στὸ τάκλινγκ ὄχι δὲν ἀπειλεῖ μονάχα τὸν ἀντίπαλο — μπορεῖ νὰ διακόψει προσωρινὰ ἢ ἀκόμη νὰ βάλει τέλος στὴν σταδιοδρομία τοῦ ἴδιου τοῦ παίκτη ποὺ τὸ κάνει.

Παρὰ τοὺς περιορισμοὺς πάνω στὴν ὑπερβολικὴ βία, τὸ ποδόσφαιρο προσφέρεται λιγώτερο ἀπὸ τὶς περισσότερες ἄλλες μορφὲς σπὸρ γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἐπιθετικότητας. Ἡ ἴδια ἡ πράξη τοῦ κλωτσήματος εἶναι μιὰ ἐπιθετικὴ δράση, τόσο μάλιστα ὅσο δὲν στρέφεται ἁπλῶς ἐνάντια στὴν μπάλλα ἀλλ' ἐπίσης ἐνάντια στὸν προσωπικὸ ἀντίπαλο κάποιου ἢ ὁλόκληρη τὴν ἀντίπαλη ὁμάδα. «Τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ σπὸρ εἶναι ἡ πάλη μὲ τὸν ἀντίπαλο»[5]. Προσπαθεῖ κανεὶς νὰ καταβάλλει τὸν ἀντίπαλο, ἂν ὄχι κυριολεκτικά, τότε τουλάχιστον μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐπιβολῆς ἥττας πάνω του. Οἱ προσπάθειες τοῦ παίκτη ἔχουν ἕνα μονάχα στόχο, νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν κυριαρχία τῆς ὁμάδας τ ο υ στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο. Τὰ «ὅπλα» τοῦ ἀτομικοῦ παίκτη (λήψη θέσης, κλέψιμο τῆς μπάλλας ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους, ντρίμπλα, προσποίηση καὶ σουτάρισμα), τὸ σύστημα παιχνιδιοῦ, ἡ τακτικὴ τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων τῆς ὁμάδας ἢ τῆς ὁμάδας σὰν ὅλου, ὅλ' αὐτὰ ὑπηρετοῦν ἕνα μοναδικὸ σκοπό, νὰ διαταράξουν τὶς προσπάθειες τῶν ἀντιπάλων καὶ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν δική τους θέληση.

Ἀφοῦ τὸ ποδόσφαιρο ἐπιτρέπει ἕνα βαθμὸ ἀνοικτὰ ἐπιθετικῆς συμπεριφορᾶς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἀνεκτὴ ἔξω ἀπὸ τὸ γήπεδο, τὰ γεγονότα στὸ ποδοσφαιρικὸ τερραὶν πρέπει νὰ χωριστοῦν ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ μ' ὁρισμένες τελετουργίες. Στὸ σύγχρονο ποδόσφαιρο μποροῦμε ἀκόμη νὰ βροῦμε ἴχνη θρησκευτικῶν τελετῶν συνδεομένων μὲ τ' ἀνταγωνιστικὰ παιχνίδια τῶν πρωτόγονων φυλῶν, οἱ ὁποῖες σκόπευαν νὰ διασκεδάσουν τὸν ἀνταγωνισμὸ καὶ τὸ μῖσος ποὺ δημιουργοῦσαν στὴν διάρκεια αὐτῶν τῶν συγκρούσεων. Ἡ τελετουργικὴ ἀνταλλαγὴ σημάτων πρὶν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα, κι ὁ χαιρετισμὸς τῶν ἀρχηγῶν, κάνουν ἐπίκκληση στὸ πνεῦμα τοῦ δίκαιου παιχνιδιοῦ, τὸ ὁποῖο ἀπαιτεῖ ὅτι ἡ ἧττα θἄπρεπε νὰ ἀντιμετωπίζεται χωρὶς πικρία. Ὁ παραπέρα γῦρος χαιρετισμῶν στὸ τέλος τοῦ μὰτς τείνει ἐπίσης πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Οἱ τελετουργικοὶ ἑορτασμοὶ τῆς νίκης καὶ τὰ ἐκτεταμένα γλέντια πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῆς ἐπισκέπτριας ὁμάδας μποροῦν νὰ εἰδωθοῦν ἐπίσης σὰν μέσο ἐκτόνωσης τῆς συσσωρευμένης ἐπιθετικότητας, ἡ ὁποία δὲν ἐξαντλήθηκε ὁλοκληρωτικὰ στὴν διάρκεια τοῦ μάτς.

Ἡ ἐπιθετικότητα μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐκτονωθεῖ μὲ τὴν ἁπλῆ παρατήρηση ἑνὸς μάτς. Ἡ ταύτιση τῶν ὀπαδῶν ἀπὸ κάθε πλευρὰ μὲ τ' ἀθλητικά τους εἰ-

δωλα δημιουργεῖ μιὰ ὁμαδικὴ κατάσταση, στὴν ὁποία τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν καταπίεση τῶν ἀσυνείδητων ὁρμῶν του. Ἀδιατάρακτο ἀπὸ διανοητικὲς τύψεις, μπορεῖ νὰ σχετιστεῖ ἐπιθετικὰ μὲ κάθε τὶ ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἱκανοποίηση τοῦ συλλογικοῦ ναρκισσισμοῦ τῆς πλευρᾶς του. Ἐπεισόδια στὸ τερραὶν ὁδηγοῦν σὲ ξεσπάσματα μίσους, κατευθυνόμενα ἐνάντια σὲ μέλη τῆς ἐπισκέπτριας ὁμάδας, τὸν διαιτητὴ (ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται πάντα νὰ εὐνοεῖ τὴν ἄλλη πλευρά), ἕναν τοπικὸ ἥρωα ὁ ὁποῖος εἶναι ἐκτὸς φόρμας, ἢ τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς ἄλλης ὁμάδας, οἱ ὁποῖοι μνησικακοῦν γιὰ τὶς δικές σου ἰαχὲς θριάμβου.

Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὑπόκεινται σὲ καταπιέσεις καὶ ἐκμετάλλευση στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ἐνθαρρύνονται νὰ μὴν κατευθύνουν τὴν ἐπιθετικότητά τους ἐνάντια στὶς ἀληθινές της αἰτίες, τὶς στερήσεις μιᾶς ἀλλοτριωμένης κοινωνίας. Ἀντίθετα, κατευθύνουν μιὰ καταστροφικὴ λύσσα, θρεμμένη ἀπὸ τὴν συσσωρευμένη ἐπιθετικότητα, ἐνάντια στοὺς ἑαυτούς τους κι ἐνάντια σ' ἄλλους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐξίσου θύματα. Τὸ στοιχεῖο τοῦ μαζοχισμοῦ εἶναι μέρος τῆς ἴδιας τῆς φύσης τοῦ σπόρ. «Τὸ σπὸρ περικλείει ὄχι ἁπλῶς τὴν παρόρμηση νὰ κάνεις κακὸ στοὺς ἄλλους, ἀλλ' ἐπίσης τὴν ἐπιθυμία νὰ προβληθεῖς ὁ ἴδιος καὶ νὰ ὑποφέρεις»[6].

Σύμφωνα μὲ Ρωσσικὲς μελέτες, οἱ ποδοσφαιριστὲς καλύπτουν μιὰ συνολικὴ ἀπόσταση γύρω στὰ δεκαεφτὰ χιλιόμετρα στὴ διάρκεια ἑνὸς μάτς[7]. Ἡ πραγματικὴ προσπάθεια σὲ τοῦτο, εἶναι πιθανὸν οἱ ἀναρίθμητες κοῦρσες μὲ ἢ κοντὰ στὴν μπάλλα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάπου μιὰ δωδεκάδα μέτρα· τὸ ὑπόλοιπο λιγώτερο ἐντατικὸ τρέξιμο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀργότερες μετακινήσεις σ' ἀναζήτηση πλεονεκτικῆς τοποθέτησης. Ἡ ἄρρυθμη φύση αὐτῶν τῶν σωματικῶν ἀπαιτήσεων θέτει τὸ σῶμα ὑπὸ ἰδιαίτερη ἔνταση, καὶ συνοδεύεται ἀπὸ προσπάθειες ποὺ ἀπορροφοῦν πολλὲς δυνάμεις, ὅπως αἰφνίδιες ἐκκινήσεις, ἀλλαγὲς κατεύθυνσης, πηδήματα γιὰ τὴν μπάλλα, σπρώξιμο γιὰ κατάληψη μιᾶς θέσης, σουτάρισμα κλπ. Οἱ ἐντάσεις τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ σπὸρ ἀπαιτοῦν μιὰ ἀκμαία σωματικὴ κατάσταση ποὺ μπορεῖ μονάχα νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ χρόνια συστηματικῆς ἐκγύμνασης κι ἕνα κατάλληλο στὺλ ζωῆς.

Ἡ σύγχρονη ποδοσφαιρικὴ ἐκγύμναση περικλείει τὴν καλούμενη διακεκομμένη κούρσα, παρμένη ἀπὸ τὸν ἀθλητισμό, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀνάγκες δρόμου τοῦ παίκτη στὴ διάρκεια ἑνὸς μάτς. Μικρὲς κοῦρσες ὥς πενῆντα μέτρα διαποικίλλονται ἀπὸ ἀργὰ διανυόμενες ἀποστάσεις πενῆντα ὥς διακόσια μέτρα. Γιὰ νὰ προσαρμοστεῖ τὸ σῶμα στὶς συνθῆκες τοῦ μάτς, ἡ ἔνταση τῆς προσπάθειας στὴν διάρκεια τῆς κούρσας πρέπει νἆναι γύρω στὰ 80 ὥς 90 τοῖς ἑκατὸ τοῦ μέγιστου δυνατοῦ. Μιὰ κι οἱ ἀργὰ διανυόμενες ἀποστάσεις εἶναι πολὺ μικρὲς γιὰ νὰ πέσει ὁ ρυθμὸς τῶν σφυγμῶν τοῦ παίκτη κάτω ἀπὸ 120-130 τὸ λεπτὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς ἑπόμενης κούρσας, καμμιὰ πραγματικὴ ἀνάπαυση δὲν εἶναι δυνατή. Πρέπει νὰ συγκεντρώσει ὅλη τὴ δύναμη τῆς θέλησής του γιὰ νὰ περάσει μέσα ἀπὸ τὶς μόνιμα ἐπαναλαμβανόμενες κοῦρσες. Τί βασανιστήρια μπορεῖ νὰ σημαίνει αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν κραυγὴ μὲ τὴν ὁποία ὁ διάσημος προπονητὴς Ἰγκλόϋ παροτρύνει τοὺς μαθητές του: «Τρέξε, σκοτώσου!».

Ἡ ἐνδοξοποίηση τῆς αὐστηρῆς καὶ συντριπτικῆς κακομεταχείρισης εἶναι ἡ ἔσχατη αἰτιολογία ὅλων τῶν ἀποχρώσεων τῆς σύγχρονης ἀθλητικῆς ἰδεολογίας. Τὰ ἀκόλουθα αἰσθήματα, ποὺ ἐκφράστηκαν ἀπὸ τὸν Κὰρλ Ντίεμ, τὸν κορυφαῖο Δυτικογερμανὸ ἰδεολόγο τοῦ σπόρ,

συντέθηκαν γιὰ ἐκπαιδευτικοὺς σκοποὺς καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικά: «Μιὰ Ἑλληνικὴ παροιμία λέει· "Ὅποιος δὲν ὑποφέρει δὲν μαθαίνει". Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀφυπνίσουμε μιά κάποια εὐχαρίστηση στήν ὁλοκληρωτικὴ ἀφιέρωση τῆς ἐνεργητικότητας κάποιου, ἔστω κι ἂν αὐτὸ προκαλεῖ πόνο. Ὁ πόνος εἶναι δυνατὸς στὰ σπὸρ γιατὶ μερικὲς φορὲς τὰ πράγματα ἁπλούστατα δὲν μποροῦν νὰ γίνουν χωρὶς νὰ ὑποφέρει κανείς. Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία θὰ ἐντυπωθεῖ στὸ μυαλὸ τοῦ μαθητῆ καὶ θὰ ὑποφέρει εὐχάριστα περιορισμοὺς αὐτοῦ τοῦ εἴδους σ' ὅλες τὶς ἄλλες δραστηριότητες, ἂν μάθει τὸν σκοπό. Θἄπρεπε νὰ θεωρήσουμε τὴν ἀνθεκτικότητα ὥς τὰ ὅρια τοῦ πόνου σὰν ἀπόδειξη τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειάς μας»[8].

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ σπὸρ ἐξακολουθοῦν νὰ πιάνονται ἀπὸ τὰ ἀξιώματα τῆς αὐταρχικῆς, μαζοχιστικῆς προσωπικότητας, ἔστω κι ἂν αὐτὸ διαιωνίζει τὴν κυριάρχηση τῆς κοινωνίας μας ἀπὸ ἀνεξέλεγκτες δυνάμεις. «Ἡ ταλαιπωρία χωρὶς παράπονο, ὄχι ἡ κατάργηση ἢ ὁ περιορισμὸς τῆς ταλαιπωρίας, εἶναι ἡ ἀνώτατη ἀρετή»[9]. Οἱ καταπιεζόμενες μάζες βιώνουν τὰ τέρματα ποὺ σημειώνονται στὸ ποδοσφαιρικὸ γήπεδο σὰν δικά τους.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 3: ΣΠΟΡ ΚΑΙ ΜΙΛΙΤΑΡΙΣΜΟΣ

«Δῶστε στὸ Γερμανικὸ ἔθνος ἕξη ἑκατομμύρια σώματα μὲ ἄμεμπτη ἀθλητικὴ ἐκγύμναση... καὶ τὸ κράτος θἄχει δημιουργήσει ἕνα στρατό».

Ἀδόλφος Χίτλερ «Ὁ ἀγών μου»

Τό σπόρ, μέ τή σύμμειξη πειθαρχίας καί ἀνοικτῆς ἐπιθετικότητας, ἀνήκει σὲ μιὰ ὁλόκληρη παράδοση προετοιμασίας γιὰ στρατιωτικὴ σύγκρουση. Πολλὰ ἀνταγωνιστικὰ ἀγωνίσματα τῶν «πρωτόγονων» φυλῶν ὑπηρετοῦν τὴν ἀνάπτυξη πολεμικῶν δεξιοτήτων, ὅπως ἔκαναν οἱ κονταρομαχίες τῶν μεσαιωνικῶν ἱπποτῶν. Καὶ τὰ δύο μποροῦν νὰ εἰδωθοῦν σὰν πρόδρομοι τοῦ σύγχρονου σπόρ.

Τὸ κίνημα τῆς γυμναστικῆς στὴν Γερμανία γεννήθηκε μὲ τὴν προετοιμασία γιὰ τὸν «ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα» ἐνάντια στὸν Ναπολέοντα. Οἱ ὑποκινητὲς τοῦ κινήματος ἤλπιζαν σέ μιά βίαιη λαϊκή ἀφύπνιση ἐνάντια στὸ Ναπολεόντειο καθεστώς. Ὁ Γιάν, ὁ «πατέρας» τῆς γυμναστικῆς, ὅρισε τὴν πρόθεσή του σὰν «προστασία τῆς νεολαίας ἀπὸ τὴν μαλθακότητα καὶ τὴν ὑπερβολὴ γιὰ νὰ διατηρηθεῖ γερὴ γιὰ τὴν ἐπερχόμενη πάλη γιὰ τὴν Πατρίδα!»[1]. Σ' ἀντίθεση μὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς διαδόχους του στὸ Γερμανικὸ σπόρ, ὁ Γιὰν παρὰ τὸν χυδαῖο του ἐθνικισμό, δὲν ἦταν μιλιταριστής. Θεωροῦσε τὸν πόλεμο σὰν παροδικὸ κακό, ανα-

γκαῖο γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση «κρατῶν χωρὶς δουλεία, εἴτε αὐτὴ ἀποκαλεῖται ὑπακοή, εἴτε ταπεινότητα, εἴτε δουλοπαροικία»[2].

Σ' ἀντίθεση μὲ τὴν γυμναστικὴ τοῦ Γιάν, οἱ σωματικὲς ἀσκήσεις εἶχαν εἰσαχθεῖ στὰ Πρωσικὰ σχολεῖα κατὰ τὸ μέσο τοῦ τελευταίου αἰῶνα ἐξυπηρετοῦσαν ἀναμφίβολα τὰ συμφέροντα τῆς στρατιωτικῆς ἀντίδρασης. Ὁ Σπίες, ὁ ἐκφραστής τους μὲ τὴν μεγαλύτερη ἐπιρροή, πέτυχε νὰ πουλήσει τὶς προτάσεις του στὴν Πρωσσικὴ Βασιλικὴ οἰκογένεια δείχνοντας ὅτι ἡ γυμναστικὴ θὰ μποροῦσε ν' ἀποβεῖ μιὰ ἄμεση μορφὴ στρατιωτικῆς ἐκγύμνασης, καθιστώντας δυνατὴ μιὰ μείωση τῆς ἐθνικῆς θητείας καί τῶν οἰκονομικῶν δαπανῶν. Οἱ καλούμενες «ἀσκήσεις πειθαρχίας» ἦσαν σχεδιασμένες νὰ παράγουν «ἕναν πειθαρχημένο ὑπήκοο σὲ καιρὸ εἰρήνης καὶ ἕναν ἄφοβο μαχητὴ στὸν πόλεμο»[3]. Τὰ ἐπίσημα σχολικὰ ἐγχειρίδια γυμναστικῆς τοῦ 1862 καὶ 1868 ὑπόδειχναν ἀσκήσεις κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Πρωσσικῶν κανονισμῶν στρατιωτικῆς ἐκγύμνασης τοῦ 1847. Πορεῖες κατὰ τάξεις καὶ διμοιρίες, κλίσεις ἐν πορεία, στροφές, διαίρεση σὲ τμήματα κλπ., ἐπρόκειτο νὰ ἐφαρμοστοῦν ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ καθηγητῆ τῆς γυμναστικῆς.

Οἱ διεθνεῖς ἀθλητικὲς συναντήσεις μεταξὺ ἐπίλεκτων ἐθνικῶν ὁμάδων ἔλαβαν χώρα κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ δέκατου ἔνατου αἰώνα — μιᾶς περιόδου ἀνερχόμενου ἐθνικισμοῦ καὶ ἰμπεριαλισμοῦ. Μιὰ εἰλικρινὴς ἐπιθυμία γιὰ δίκαιη κι εἰρηνικὴ ὕφεση μεταξὺ τῶν λαῶν ἦταν σίγουρα παροῦσα ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, ὅμως τὸ διεθνὲς σπὸρ εἶναι τόσο πολὺ ἔκφραση τοῦ σύγχρονου ἐθνικισμοῦ ὥστε τὸ στοιχεῖο τῆς σύγκρουσης ὑπῆρξε πάντα κυριαρχικό. Ἡ σκέψη κι ἡ δράση τοῦ Βαρώνου ντὲ Κουμπερτέν, ὁ ὁποῖος θεμελίωσε τοὺς

σύγχρονους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τὸ 1896, ἀποκαλύπτει καθαρὰ αὐτὴ τὴν ἀντίφαση. Ὁ Κουμπερτέν, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ δημιουργήσει μιὰ παγκόσμια γιορτὴ εἰρήνης, ποτὲ δὲν πίστεψε ὅτι τοῦτο θὰ μποροῦσε νὰ καταπραΰνει τὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν κρατῶν. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὴ νεολαία κοντὰ στὸ «φιλειρηνικὸ ἀνταγωνισμό», ἤθελε νὰ προπαρασκευάσει τὴ νεολαία τῆς Γαλλίας νὰ πολεμήσει γιὰ τὴν πατρίδα της στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἦταν ἕνας πεπεισμένος μιλιταριστής, ὁ ὁποῖος ἀρνοῦνταν νὰ συζητήσει τὸν εἰρηνισμὸ γιατὶ πίστευε ὅτι ἡ λαχτάρα τῆς μάχης ἦταν ριζωμένη στὴν ἀνθρώπινη φύση[4].

Ἡ ἱστορία τοῦ Γερμανικοῦ φασισμοῦ ἀποδείχνει καθαρὰ ὅτι τὸ σπὸρ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ προαγάγει τοὺς στόχους τῶν δικτατοριῶν. Ὁ Χίτλερ ἔγραψε στό «Ὁ ἀγών μου»: «Δόστε στό Γερμανικό ἔθνος ἕξη ἑκατομμύρια σώματα μ' ἄμεμπτη ἀθλητικὴ ἐκγύμναση, ὅλα φλεγόμενα μὲ φανατικὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα τους καὶ γαλουχημένα μὲ τὸ ὑψηλότερο ἐπιθετικὸ πνεῦμα, καὶ σὲ λιγώτερο ἀπὸ δύο χρόνια, ἂν εἶναι ἀνάγκη, ἕνα ἐθνικὸ κράτος θάχει δημιουργήσει ἕνα στρατό»[5]. Τὸ ἀστικὸ κίνημα γιὰ τὰ σπὸρ στὴ δημοκρατία τῆς Βαϊμάρης ἦταν μιά ἐθελοντική βοήθεια. Δημιούργησε ἡγέτες, οἱ ὁποῖοι ἀποκαλοῦσαν τόν πόλεμο, τὸ εὐγενέστερο σπόρ, καὶ τελικά, μ' ὅλες τὶς σημαῖες ξεδιπλωμένες, πέρασε τὰ σύνορα κι ὑποστήριξε τοὺς φασίστες, οἱ ὁποῖοι τοῦ εἶχαν ὑποσχεθεῖ μεγαλύτερη ἐπιρροὴ πάνω στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων. Τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Ἔρνστ Μπλὸχ ἐπρόκειτο ν' ἀποδειχτεῖ σωστό: «Οἱ σωματικὲς ἀσκήσεις χωρὶς διανοητικὲς ἀσκήσεις ὁδηγοῦν σ' ἀνθρώπους ποὺ γίνονται πρῶτα κτήνη κι ὕστερα τροφὴ γιὰ κανόνια»[6]. Στὰ λόγια τοῦ Διευθυντῆ τῶν Σπὸρ τοῦ Τρίτου Ράϊχ, «Ἡ ἀνδροπρε-

πὴς αὐτοθυσία γιὰ τὸ λαὸ καὶ τὴν πατρίδα θᾶναι πάντα ἡ κορύφωση τῆς Ἐθνικοσοσιαλιστικῆς σωματικῆς ἐκγύμνασης»[7].

VII. ΣΠΟΡ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

«Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη στὸ ποδόσφαιρο εἶναι ἀκόρεστο, καὶ διαπιστώθηκε ὅτι εἶναι ἔντονο στὸ ἐπίπεδο τοῦ κουτσομπολιοῦ. Ἡ κυκλοφορία τῶν ἐφημερίδων στὴν αἰχμή της ἐνισχύεται ἀπό τὴν ἀκατάπαυστη ροὴ μηδαμινῶν λεπτομερειῶν καθὼς καὶ ἀπὸ περιστασιακὸ ἐντυπωσιασμό».

Ἄρθουρ Χόπκραφτ
«Ὁ ποδοσφαιρικὸς ἄνθρωπος»

Ἡ ἔρευνα πάνω στὴν ἰδεολογία εἶναι σύγχρονη ἐξέλιξη, μολονότι ἰδεολογίες ὑπῆρχαν ἤδη στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα. Ἡ κοινωνικὴ λειτουργία ὁρισμένων νόμων συνείδησης ἀναλύθηκε πρῶτα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πάλη τῆς μπουρζουαζίας γιὰ χειραφέτηση, ὅταν ἡ μάθηση — ἡ ὁποία ὑπὸ τὸν φεουδαρχισμὸ παρέμεινε τὸ προνόμιο τῶν παπάδων καὶ τῶν μοναχῶν — κοσμικοποιήθηκε, κι ἀναπτύχτηκε ἡ ἀστικὴ ἀκαδημαϊκὴ ἱστορία. Τὸ «Νόβουμ Ὀργκάνον» τοῦ Φράνσις Μπάκον ἀποσκοποῦσε στὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἀστικῆς σκέψης ἀπὸ τὴν θεολογικὴ κηδεμονία. Ὁ Μπάκον ζήτησε ν' ἀποκαλύψει τὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν χρήση τοῦ ἀνθρώπινου Λόγου στὸν ἔλεγχο τῆς Φύσης, καὶ τὰ βρῆκε σ' ὁρισμένα εἴδωλα, τὶς «χαραγμένες εἰκόνες τῆς ψυχῆς», οἱ ὁποῖες παραμορφώνουν τὴν ἀντίληψη. Οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπ' αὐτὰ τὰ εἴδωλα, ἢ τὶς συλλογικὲς προκαταλήψεις, ἂν ἐπρόκειτο νὰ πετύχουν ποτὲ

μιὰ ἀληθινὴ εἰκόνα τῆς πραγματικότητας. Κατονομάζει τέσσερις τύπους εἰδώλων — ἐκείνους τῆς φυλῆς, τοῦ σπηλαίου, τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ θεάτρου. Τὰ εἴδωλα τῆς φ υ λ ῆ ς ἔχουν τὴν καταγωγή τους στὶς φυσιολογικὲς κι ἀνθρωπολογικὲς σταθερές, ὅπως ἡ ὀργάνωση τῶν ὀργάνων τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἡ τάση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἑρμηνεύει τὸν κόσμο κατ' ἀναλογία πρὸς τὸ δικό του εἶναι. Τὰ εἴδωλα τοῦ σ π η λ α ί ο υ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας: ἐκπαίδευση, συνήθειες, ἐμπειρίες κλπ., τὰ ὁποῖα ὁρίζουν γιὰ κάθε ἄτομο ἕνα ἰδιαίτερο «σπήλαιο», ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τό διαπεράσει τό φῶς τῆς ἀλήθειας. Ἡ συσκότιση τῆς ἀλήθειας μπορεῖ ἐπίσης νἆναι τὸ ἀποτέλεσμα παραμορφώσεων στὴν ἐπικοινωνία, ἰδίως συνήθων γλωσσολογικῶν δομῶν οἱ ὁποῖες δὲν ἀποδίδουν σωστὰ τὰ φαινόμενα· αὐτὰ εἶναι τὰ εἴδωλα τῆς ἀ γ ο ρ ᾶ ς. Τελικά, τὰ «εἴδωλα τοῦ θ ε ά τ ρ ο υ» ἀναφέρονται σὲ διδασκαλίες ἐξουσιαστικῆς φύσης, οἱ ὁποῖες μπλοκάρουν τὴν γνώση ἐνῶ ταυτόχρονα ἔχουν ἐμφάνιση ἀλήθειας.

Ἡ θέση τοῦ Μπάκον ἐμπνεόταν ἀναμφίβολα ἀπὸ μιὰ προοδευτικὴ πολιτικὴ παρόρμηση, μολονότι ἐξακολουθοῦσε ν' ἀποδίδει τὴν ψευδῆ συνείδηση στὴν σφαλερότητα τοῦ ἀτόμου μᾶλλον παρὰ σ' ἀντικειμενικὲς κοινωνικὲς περιστάσεις. Αὐτὴ ἡ προοδευτικὴ παρόρμηση ἐμφανίζεται μὲ μιὰ πολὺ σαφέστερη μορφὴ στὸν Γαλλικὸ διαφωτισμὸ τοῦ δέκατου ὄγδοου αἰώνα. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μπάκον βρισκόταν πρωταρχικὰ στὴν φυσικὴ ἐπιστήμη. Τὰ εἴδωλά του νοοῦνταν σὰν προκαταλήψεις, οἱ ὁποῖες παρεμπόδιζαν τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο. Οἱ Ἐγκυκλοπαιδιστές, ὁ Ἑλβέτιους κι ὁ Χόλμπαχ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐνδιαφέρονταν πρώτιστα στὴν ἀνάλυση ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς τους

λειτουργίας. Κατὰ τὴν ἄποψή τους, τέτοιες ἰδέες μποροῦσαν νὰ διαιωνίζουν τὶς ἄδικες συνθῆκες καὶ νὰ παρεμποδίζουν τὴν πραγμάτωση τῆς εὐτυχίας, τὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς κοινωνικῆς τάξης ἡ ὁποία νὰ ἕνωνε καὶ νὰ ἐναρμόνιζε τὰ συμφέροντα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινότητας. «Οἱ προκαταλήψεις τῶν μεγάλων εἶναι οἱ νόμοι τῶν ταπεινῶν», ἔγραφε ὁ Ἑλβέτιους[1]. «Ἡ ἐμπειρία δείχνει ὅτι σχεδὸν ὅλα τὰ ζητήματα ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀποφασίζονται μὲ τὴν δύναμη κι ὄχι μὲ τὸν Λόγο. Ἂν οἱ πεποιθήσεις ἐλέγχουν τὸν κόσμο, τότε μακροχρόνια εἶναι ὁ ἰσχυρὸς ποὺ ἐλέγχει τὶς πεποιθήσεις»[2].

Ἡ θεωρία τῆς κληρικῆς ἀπάτης τοῦ Χόλμπαχ ἀπέδιδε τὴν ψευδῆ συνείδηση σὲ μιὰ συνωμοσία μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν. Οἱ κυβερνῶσες τάξεις χρησιμοποιοῦν τὸ ἱερατεῖο γιὰ νὰ διαδίδουν τὴ θρησκεία σὰν μέσο καθαγιασμοῦ τῶν ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν προνομίων. Ἡ θρησκεία τρομοκρατεῖ τοὺς δυσαρεστημένους παρουσιάζοντας τὴν ἀνυπακοὴ στὴν ἐξουσία σὰν ἀνυπακοὴ στὸ Θεό. Ταυτόχρονα ἀμείβει τὴν ταπεινότητα καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῆς ταλαιπωρίας μὲ τὴν ὑπόσχεση μιᾶς ἀποζημίωσης στὸν οὐρανό. «Ἡ ἐξουσία συνήθως διαπιστώνει ὅτι εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον της νὰ διαφυλάσσει καὶ νὰ ὑποθάλπει τὶς ὑπάρχουσες πεποιθήσεις. Οἱ προκαταλήψεις καὶ τὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἡ ἐξουσία θεωρεῖ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ἰσχύος της, διαιωνίζονται μὲ τὴν δύναμη, ἡ ὁποία οὐδέποτε ὑποτάσσεται στὸν Λόγο»*.

* Π. Χ. Ντ. φὸν Χόλμπαχ, «Σύστημα τῆς Φύσης», παρατίθεται στὸ «Σοσιολόγκσε Ἔξκουρσε», τόμ. 4, Φρανκφούρτη 1969, σελ. 165. Ἡ θεωρία τῆς «κληρικῆς ἀπάτης» ἀποκτᾶ νέα ἐγκυρότητα στὸν προχωρημένο καπιταλισμό, ὅπου ἡ συνειδητὴ χειραγώγηση χρησιμοποιεῖται σὲ αὐξανόμενο βαθμὸ γιὰ νὰ σταθεροποιήσει τὶς θέσεις τῆς ἐξουσίας.

Ἡ κατάρρευση τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ κι ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς μπουρζουαζίας σὰν κυβερνώσας τάξης, ἀποστέρησε τὸν Διαφωτισμὸ τοῦ δεκάτου ὄγδοου αἰώνα ἀπὸ τὴ χειραφετιτικὴ δύναμή του. Ἦταν τότε ἡ σειρὰ ἑνὸς σοσιαλιστικοῦ Διαφωτισμοῦ ν' ἀναλάβει τὴν κληρονομιὰ τοῦ ἀστικοῦ του προκατόχου. Πάνω στὴν βάση τῶν ἀτομιστικῶν του ἀξιωμάτων, ὁ πρῶτος (ἀστικὸς) Διαφωτισμὸς ἐναπέθεσε τὶς ἐλπίδες του στοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θάφταναν νὰ διαπιστώσουν τὰ ἀληθινά τους συμφέροντα σὰν ὀρθολογικὰ ὄντα διδασκόμενοι ἀπὸ τὰ σφάλματά τους. Ὁ δεύτερος (σοσιαλιστικὸς) Διαφωτισμὸς ἐφάρμοσε τὴν κριτική του καὶ στὸν ἑαυτό του. Εἶδε τὴν ψευδῆ συνείδηση σὰν προϊὸν μιᾶς ψευδοῦς πραγματικότητας. Ἡ κριτικὴ πρέπει νὰ σχετίζεται στὴν θεωρία καὶ τὴν πρακτικὴ μ' ὁλόκληρη τὴν κοινωνία. Δὲν μπορεῖς νὰ σταματήσεις στὸ νὰ διορθώσεις τὴν ἀτομικὴ γνώση ὁρισμένων ἰδιαίτερων γεγονότων.

Ἡ ἔννοια τῆς ἰδεολογίας τοῦ Μὰρξ ξεπέρασε ἔτσι τοὺς ἀστοὺς προδρόμους του. Ξεκίνησε ἀπὸ κεῖ ὅπου ἡ κριτικὴ τοῦ Λούντβιχ Φόϋερμπαχ εἶχε σταματήσει. Ὁ Φόϋερμπαχ εἶχε ἀποδείξει ὅτι τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα γεννήθηκαν στὶς ἐπιθυμίες κι ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων. Στὴν θρησκευτικὴ σφαῖρα οἱ ἄνθρωποι ὑποδουλώνονται στίς ἴδιες τίς φαντασίες τους, οἱ ὁποῖες τοὺς ἐμφανίζονται σὰν ὑπερανθρώπινες δυνάμεις. Ὁ Μὰρξ βρῆκε τὸν ἴδιο μηχανισμὸ ἐν δράσει στὶς ἔννοιες τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ἰδέες καὶ ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων ἐμφανίζονται σὰν ἱστορικὰ καθοριστικὲς δυνάμεις, στὶς ὁποῖες οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ προσαρμοστοῦν. Ἡ ἱστορία ἐμφανίζεται νὰ εἶναι ἔργο ἰδεῶν κι ὄχι ἀνθρώπινης δραστηριότητας. Τούτη ἡ ἀνεστραμμένη συνείδηση ἀντανακλᾶ μιὰ παράλογη ὀργάνωση τῆς κοινωνίας καὶ μιὰ προσπάθεια νὰ τὴν κάνει κανεὶς νὰ ἐμφανίζεται σὰν ὀρθολογική. Ἡ ψευδὴς συνείδηση βασίζεται σὲ μιὰ ψευδῆ κοινωνικὴ πραγματικότητα.

Ὁ ἀνορθολογικὸς* τρόπος τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς παράγει τὸ δικό του ἰδεολογικὸ πέπλο. Οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀναπτύσσονται σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς ἐμπορευματικῆς ἀνταλλαγῆς. Οἱ μοῖρες τῶν ἀνθρώπων — οἱ εὐκαιρίες τους στὴν ζωή, ἡ δύναμή τους, ἡ σφαῖρα ἐλευθερίας τους — ἐξαρτιῶνται ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα, περιλαμβανομένης καὶ τῆς δικῆς τους ἐργασιακῆς δύναμης. Τὸ ἀλλοτριωμένο σύστημα παραγωγῆς τοὺς ὑποβιβάζει σὲ μιὰ προέκταση αὐτῶν τῶν ἐμπορευμάτων. Τὰ ἄτομα συμμετέχουν στὴν κοινωνικὴ ζωὴ μόνο σὰν ἰδιοκτῆτες ἐμπορευμάτων, κι οἱ σχέσεις τους μεταξύ τους «ἀντικειμενοποιοῦνται». Τὰ προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας φαίνεται νὰ κατέχουν μιὰ ζωὴ δική τους, φαίνεται νὰ μπαίνουν σὲ σχέσεις μεταξύ τους καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους. «Τὸ ἐμπόρευμα εἶναι λοιπὸν ἕνα μυστηριῶδες πρᾶγμα, ἁπλῶς γιατὶ σ' αὐτὸ ὁ κοινωνικὸς χαρακτήρας τῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων ἐμφανίζεται σ' αὐτοὺς σὰν ἀντικειμενικὸς χαρακτήρας σταμπαρισμένος πάνω στὸ προϊὸν αὐτῆς τῆς ἐργασίας· γιατὶ ἡ σχέση τῶν παραγωγῶν πρὸς τὸ συνολικὸ ποσὸν τῆς δικῆς τους ἐργασίας τοὺς παρουσιάζεται σὰν κοινωνικὴ σχέση, ὑπάρχουσα ὄχι μεταξύ τους, *ἀλλὰ μεταξὺ τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας τους*. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος

* Αὐτός ὁ ἀνορθολογισμός σχετίζεται μέ τίς ἀντικειμενικὲς δυνατότητες τοῦ παρόντος σταδίου ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Εἶναι ὀρθολογικὰ διαρθρωμένη μόνο σὲ σχέση μὲ σκοποὺς ἀναρθολογικούς, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ μεγιστοποίηση τοῦ κέρδους τῶν ἐπιχειρήσεων.

πού τά προϊόντα τῆς ἐργασίας γίνονται ἐμπορεύματα, κοινωνικά πράγματα τῶν ὁποίων οἱ ἰδιότητες εἶναι ταυτόχρονα κατανοητές κι ἀκατανόητες ἀπό τίς αἰσθήσεις»[3].

Τοῦτο εἶναι πού ὁ Μάρξ περιέγραψε σάν «φετιχισμό τῶν ἐμπορευμάτων». «Σάν γενικός κανόνας, τά ἀντικείμενα χρήσης γίνονται ἐμπορεύματα μόνο γιατί εἶναι προϊόντα τῆς ἐργασίας ἰδιωτικῶν ἀτόμων ἤ ὁμάδων ἀκόμη, τά ὁποῖα διεκπεραιώνουν τήν ἐργασία της ἀνεξάρτητα τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο. Τό συνολικό ποσό τῆς ἐργασίας ὅλων αὐτῶν τῶν ἰδιωτικῶν ἀτόμων σχηματίζει τήν συνολική ἐργασία τῆς κοινωνίας. Ἐφόσον οἱ παραγωγοί δέν ἔρχονται σέ κοινωνική ἐπαφή μεταξύ τους μέχρι πού ν' ἀνταλλάξουν τά προϊόντα τους, ὁ εἰδικός κ ο ι ν ω ν ι κ ό ς χαρακτήρας τῆς ἐργασίας κάθε παραγωγοῦ δέν ἐπισημαίνεται παρά μόνο στήν πράξη τῆς ἀνταλλαγῆς. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἐργασία τοῦ ἀτόμου ἐκδηλώνεται σάν μέρος τῆς ἐργασίας τῆς κοινωνίας, μονάχα μέσω τῶν σχέσεων τίς ὁποῖες ἡ πράξη τῆς ἀνταλλαγῆς καθιερώνει μεταξύ τῶν προϊόντων, κι ἔμμεσα, διά μέσου αὐτῶν, μεταξύ τῶν παραγωγῶν. Στούς παραγωγούς, συνεπῶς, οἱ σχέσεις πού συνδέουν τήν ἐργασία ἑνός ἀτόμου μ' ἐκείνη τῶν ὑπόλοιπων, ἐμφανίζονται, ὄχι σάν ἄμεσες κοινωνικές σχέσεις μεταξύ ἀτόμων πού ἐργάζονται, ἀλλά σάν, ὅ,τι εἶναι πραγματικά, ὑ λ ι κ έ ς σχέσεις μεταξύ προσώπων καί κ ο ι ν ω ν ι κ έ ς σχέσεις μεταξύ πραγμάτων».[4]

Ἡ ἀλλοτρίωση πού ἐπικρατεῖ στίς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι μέρος τῆς γενικῆς ἀλλοτρίωσης πού προέρχεται ἀπό τήν καθολικότητα τῆς ἐμπορευματικῆς μορφῆς. Ὁ ἔλεγχος τῆς ζωντανῆς ἐργασίας ἀπό τό νεκρό κεφάλαιο εἶναι ὁ πραγματικός πυρήνας αὐτῆς τῆς ἀλλοτρίωσης, περιβαλλόμενος ἀπό στρώματα μυστηριωδῶν ὀντοτήτων πού πληροῦν τήν κοινωνική συνείδηση. «Ἡ θρησκευτική ἀποξένωση σάν τέτοια ἐμφανίζεται μονάχα στό πεδίο τῆς σ υ ν ε ί δ η σ η ς, τῆς ἐσώτερης ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἡ οἰκονομική ἀποξένωση εἶναι ἐκείνη τῆς π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ς ζ ω ῆ ς· ἡ ὑπέρβασή της ἑπομένως ἀγκαλιάζει καί τίς δύο ὄψεις»[5]. Ἡ κοινωνία θά χάσει τόν ἰδεολογικό της πέπλο μόνον ὅταν ἡ ὑλική παραγωγή ἔρθει κάτω ἀπό τόν συνειδητό, σχεδιασμένο ἔλεγχο. ἐλεύθερα συ-

Ἡ ἰδεολογία εἶναι δικαιολόγηση. Προϋποθέτει ὅτι οἱ κοινωνικές συνθῆκες εἶναι ἀμφισβητήσιμες καί πρέπει νά ὑπερασπιστοῦν. Ταυτόχρονα δένεται μέ τήν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, χωρίς τήν ὁποία δέν θά ὑπῆρχε καμμιά ἀνάγκη γιά τέτοια ἀπολογία. Ἡ ἀστική ἰδέα τῆς δικαιοσύνης ἀντανακλᾶ τήν διαδικασία τῆς ἰσοδύναμης («δίκαιον») ἀνταλλαγῆς στήν ἐμπορευματική κυκλοφορία· ἡ ἰδεολογία εἶναι οὐσιωδῶς ἕνα προϊόν τῆς ἀστικῆς ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας.

Τό στοιχεῖο τῆς ἀλήθειας στίς ἰδεολογίες ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνταλλαγή τῶν ἰδεῶν πού διεξάγεται ἀπό τά ἀστικά μέσα ἐπικοινωνίας. Μόνον ὅταν ὁ ἀνταγωνισμός ἐγγυᾶται τήν ἐλεύθερη κυκλοφορία τῶν ἰδεῶν μπορεῖ νά σχηματιστεῖ ἡ κοινή γνώμη, ὅπως οἱ τιμές, ἀπό ἀόρατες δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς. Ἡ εἰκόνα πού ἔχουν οἱ ἄνθρωποι γιά τό περιβάλλον τους — ἐκείνη πού δίνεται, γιά παράδειγμα, ἀπό τόν φιλελευθερισμό — μπορεῖ τότε ν' ἀντανακλᾶ τουλάχιστο μερικά σπουδαῖα κοινωνικά γεγονότα.

Ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ ἀπό τόν μονοπωλιακό καπιταλισμό κι ἡ ὑποχώρηση τῆς σχετικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ τομέα τῆς διανομῆς, ὁδήγησε στή παρακμή τῶν παραδοσιακῶν ἀστικῶν μέσων ἐπι-

κοινωνίας. Τὸ «ἐλεύθερο παιχνίδι τῶν ἰδεῶν», στὸ ὁποῖο ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία ὤφειλε τὴν διανοητική της οὐσία, ἔχει σβύσει ὁ μονοπωλιακός καπιταλισμός ἔχει δημιουργήσει μέσα πληροφόρησης κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσή του, τὰ ὁποῖα ἀντικαθιστοῦν τὴν πληροφόρηση καὶ τὸ ἐπιχείρημα μὲ τὴν χειραγώγηση.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ μιλήσει γιὰ ἰδεολογία μόνο ὅσο οἱ κοινωνικὲς διαδικασίες ἀφήνουν χῶρο γιὰ ἀνεξάρτητη διανοητικὴ δραστηριότητα. Τὸ στίγμα τῆς ψευδοῦς συνείδησης σήμερα εἶναι ἡ ἔλλειψη αὐτῆς τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ σκέψη διαφθείρεται γιατὶ ὁ παραγωγικὸς μηχανισμὸς πιάνει καὶ ρυθμίζει ὅλες τὶς ἀναλαμπὲς συνείδησης, γιατὶ ἡ συνείδηση συμπιέζεται μέσα στὰ κυκλώματα τῶν αὐτοματοποιημένων συστημάτων σὰν ἁπλὸ στοιχεῖο γραμμικοῦ προγραμματισμοῦ. Ἡ αὐτονομία τῶν διανοητικῶν προϊόντων ἦταν πάντοτε περιορισμένη γιατὶ ἔπρεπε νὰ διανεμηθοῦν μέσω τῆς ἀγορᾶς, γιατὶ ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσουν ἕνα βιοπορισμὸ γιὰ τὸ δημιουργό τους. Ἀλλὰ ἡ «πολιτιστικὴ βιομηχανία» στὶς προχωρημένες καπιταλιστικὲς χῶρες καταστρέφει ἀκόμη κι αὐτὴ τὴν περιορισμένη αὐτονομία. Τὸ κίνητρο τοῦ κέρδους διαπερνᾶ τώρα τὴν διανοητικὴ δημιουργία χωρὶς κώλυμμα ἢ ἐμπόδια. Τὰ πολιτιστικὰ προϊόντα κατασκευάζονται σύμφωνα μὲ τὴν μοναδικὴ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς μετατρεψιμότητας, προσανατολίζονται ἄμεσα καὶ ἀδιάντροπα στὸ κέρδος. Ἡ λειτουργία τῶν παλιῶν ἰδεολογιῶν, νὰ ἐξασφαλίσουν συμμόρφωση μὲ τὸ στάτους κβό, ἔχει σὲ μεγάλη ἔκταση ἀναληφθεῖ ἀπὸ τοὺς συγκεκαλυμμένους καταναγκασμοὺς τῆς κατανάλωσης. Ἡ ψευδὴς συνείδηση σπάνια ἐκδηλώνεται πιὰ σὲ λεπτὰ διαφοροποιημένα διανοητικὰ συστήματα ἢ ἐξελίξεις, ἀλλὰ μᾶλλον στὰ μαζικὰ παραγόμενα πρότυπα συμπεριφορᾶς, σ' ἕνα σύστημα χειραγωγούμενων καταναλωτικῶν συνηθειῶν. Τὰ προϊόντα τῆς πολιτιστικῆς βιομηχανίας δὲν μιλοῦν στὸ νοητικὸ αὐτόνομων ἀτόμων· προσαρτῶνται σὲ κοινωνικὰ δομημένους διανοητικοὺς ἀκρωτηριασμούς. Ἡ ἰδεολογία καταφεύγει σὰν εἶδος ἀντικειμενικοῦ πνεύματος στὶς σημερινὲς ἐξευτελιστικὲς δομὲς τῆς προσωπικότητας. Ἐμφανίζεται στὸ ἀσυνείδητο μᾶλλον παρὰ στὴν συνείδηση τῶν μαζῶν. Ἕνας κόσμος μαζικὰ παραγόμενων κατασκευασμάτων διαπλάθει κι ἀποστεώνει τὸ συνειδητὸ ἢ ἀσυνείδητο μυαλὸ ἐκείνων ποὺ τὰ καταναλώνουν. Μαζὶ μὲ τὰ προϊόντα του, ὁ μηχανισμὸς παραγωγῆς πωλεῖ τὸ κοινωνικὸ σύστημα σὰν ὅλο. Σπιτικὲς ἐπιπλώσεις, αὐτοκίνητα, ροῦχα καὶ φὶλμς δημιουργοῦν τάσεις, οἱ ὁποῖες διακυρήσσονται «φυσιολογικὲς» καὶ καταλήγουν σὲ διανοητικὴ καὶ συγκινησιακὴ συμπεριφορὰ ποὺ δένει τὸν καταναλωτὴ μὲ τὴν ἐπιχείρηση κι ἑπομένως μὲ ὅλο τὸ κοινωνικὸ σύστημα.

Τὸ σπόρ, τὸ ὁποῖο ἀπὸ καιρὸ ἀνῆκε στὸ πεδίο τῆς ἀνελεύθερης δραστηριότητας, εἶναι κι αὐτὸ μέρος τοῦ συστήματος τῆς καπιταλιστικῆς μαζικῆς κουλτούρας, σχεδιασμένο γιὰ νὰ κρατᾶ τὰ θύματα τοῦ ἀλλοτριωμένου βιομηχανικοῦ μηχανισμοῦ κάτω ἀπὸ στενὸ ἔλεγχο. Σχεδιαζόμενο καὶ κατευθυνόμενο ἀπὸ μιὰ ὑπολογιστικὴ διοίκηση, δουλεύει, ὅπως οἱ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς πολιτιστικῆς βιομηχανίας, γιὰ νὰ ταυτίσει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὶς ὑπάρχουσες ἀξίες καὶ τὶς κοινωνικὲς συνθῆκες ποὺ βρίσκονται πίσω τους. Ὅλη ἡ ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ προγράφεται στὸν ἀγωνιστικὸ χῶρο, ὅπου ὁ κονφορμισμὸς σφυρηλατεῖται στὴν ψυχή, βαθειὰ ὡς τὶς πιὸ λεπτεπίλεπτες συγκινησιακὲς ἀποχρώσεις. Ὅλες οἱ οὐτοπικὲς καὶ κριτικὲς παρορμήσεις καταπιέζονται, κι ἀπὸ ὅ,τι ἦταν κάποτε ἰδεολογία δὲν ἀπομένει, στὸ σπόρ, τίποτα ἐκτὸς ἀπὸ πρότυπα συμπεριφορᾶς τὰ ὁποῖα ὑποτάσσονται στὴν ἀνώτερη δύναμη τῶν καταστάσεων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ι'. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

1. Ἰ. Κάντ. «Ἡ Ἐκπαίδευση», ἐκδ. Πανεπιστημίου Μίτσιγκαν, 1960, σελ. 68.
2. Χέγκελ, «Διαλέξεις πάνω στὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας», Λονδίνο 1857, σελ. 252.
3. Ἔ. Ἔρικσον, «Παιδικὴ Ἡλικία καὶ Κοινωνία», Λονδίνο 1965, σελ. 205.
4. Κ. Ντίεμ, «Φύση καὶ θεωρία τῶν Σπὸρ καὶ τῆς Σωματικῆς Ἐκπαίδευσης», Βερολίνο 1960, σελ. 3.
5. Κ. Ντίεμ, «Ὄψιμη Συγκομιδὴ στὸν Ρῆνο», Φρανκφούρτη 1957, σελ. 68. Βλ. Μπ. Ριγκάουερ, «Σπὸρ καὶ Ἐργασία», Φρανκφούρτη 1969.
6. Χ. Μαρκοῦζε, «Βιομηχανοποίηση καὶ Καπιταλισμὸς στὸ ἔργο τοῦ Μὰξ Βέμπερ», στὸ «Ἀρνήσεις», Λονδίνο 1968, σελ. 205.
7. Γκ. Λούκατς, «Ἱστορία καὶ Ταξικὴ Συνείδηση», Λονδίνο 1971, σελ. 86.
8. Ἀ. Γκέλεν, «Σπὸρ καὶ Κοινωνία», στὸ «Μεγάλο Παιχνίδι», ἐπιμέλεια Ὀ. Σούλτζ, Φρανκφούρτη καὶ Ἁμβοῦργο 1965, σελ. 29.
9. Χ. Μαρκοῦζε, «Βιομηχανοποίηση καὶ Καπιταλισμὸς στὸ ἔργο τοῦ Μὰξ Βέμπερ», σελ. 215.
10. Χάντερ Ντέιβις, «Κυριακάτικοι Τάιμς», 10 Δεκεμβρίου 1972.
11. Χάντερ Ντέιβις, «Τὸ Ἔνδοξο Παιχνίδι», Λονδίνο 1972, σελ. 53.
12. Ἀ. Κσάναντι, «Τὸ Ποδόσφαιρο», τόμος Ι, Βουδαπέστη 1957, σελ. 21.

13. Ἀ. Κσάναντι, στὸ ἴδιο, σελ. 21.
14. Χάντερ Ντέιβις, «Τὸ Ἔνδοξο Παιχνίδι», σελ. 16.
15. Γκ. Λούκατς, «Ἱστορία καὶ Ταξικὴ Συνείδηση», σελ. 89.
16. Ἀ. Μίτσερλιχ, «Κοινωνία χωρὶς τὸν Πατέρα», Λονδίνο 1969, σελ. 280.
17. Μ. Χορκχάιμερ καὶ Τ. Ἀντόρνο, «DIALEKTIK DER AUFKLARUNG», Ἄμστερνταμ 1947, σελ. 163.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ Ι: ΣΠΟΡ ΚΑΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ

1. Χ. Πλέσνερ, «Κοινωνιολογία τῶν Σπόρ», στὴ «Γερμανικὴ Πανεπιστημιακὴ Ἐπιθεώρηση», τόμ. 22 καὶ 23)24, Γκέττιγκεν 1952, σελ. 9.
2. Π. Λέρς, «Τὸ σπὸρ σὰν καθῆκον τῆς ἐποχῆς μας», στὸ «Σωματικὴ ἐκπαίδευση καὶ σπὸρ στὴ σύγχρονη κοινωνία», ἐπιμέλεια Γκ. Κλόν, Βάιν-Χάιμ 1961, σελ. 51.
3. Σ. Φρόυντ, «Τρία δοκίμια γιὰ τὴ Σεξουαλικότητα», Λονδίνο 1962, σελ. 69, σημ. 2.
4. «Σπέαρ Ρίμπ», Νο 1, Λονδίνο, Ἰούλιος 1972.
5. Ἀναφέρεται στὴ «Στρατιωτικὴ Ἐκγύμναση», τὸ μηνιαῖο περιοδικὸ τοῦ δυτικογερμανικοῦ στρατοῦ, 1968, Νο 4, σελ. 121.
6. Χ. Βέττερλιγκ, «Ἡ συμβολὴ τοῦ σπὸρ στὴν ἐκπαίδευση», στὸ «Μεγάλο Παιχνίδι», ἐπιμέλεια Οὔβε Σούλτζ, Φρανκφούρτη 1965, σελ. 62.
7. Χ. Νόλ, «Ἡ πνευματικὴ σημασία τῆς σωματικῆς ἄσκησης», στὸ «Σωματικὴ ἐκπαίδευση καὶ σπὸρ στὴ σύγχρονη κοινωνία», σελ. 73.
8. Τ. Ἀντόρνο, «Πρίσματα», Λονδίνο 1967, σελ. 81.
9. Βλ. Χ. Μαρκοῦζε, «Ἔρως καὶ Πολιτισμός», Λονδίνο 1969, σελ. 197.

ΙΙ'. ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

1. Κ. Μάρξ, «Κεφάλαιο», τόμ. Ι, Μόσχα 1961, σελ. 331.
2. Κ. Μάρξ, στὸ ἴδιο, σελ. 403.
3. Κ. Μάρξ, στὸ ἴδιο, σελ. 409.

4. Κ. Μάρξ, στὸ ἴδιο, σελ. 410.
5. Βλ. Πόπιτζ, Μπάρντ, Γιοῦρες καὶ Κέστιγκ, «Τεχνολογία καὶ Βιομηχανικὴ Ἐργασία», Στουτγάρδη 1957, σελ. 34.
6. Κ. Μάρξ, στὸ ἴδιο, σελ. 422-3.
7. Ἀ. Γκέλεν, «Σπὸρ καὶ Κοινωνία», στὸ «Μεγάλο Παιχνίδι», ὅπου πρίν, σελ. 28.
8. Ζ. Παλφάι, «Σύγχρονες μέθοδοι στὴν ποδοσφαιρικὴ ἐκγύμναση», Βερολίνο καὶ Μόναχο 1966, σελ. 8.
9. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Παλφάι, στὸ ἴδιο, σελ. 8.
10. Μὰξ Μέρκελ, στὴν «Ἐπιθεώρηση τῆς Φρανκφούρτης», 4 Φεβρουαρίου 1967.
11. Χάντερ Ντέιβις, «Τὸ Ἔνδοξο Παιχνίδι», Λονδίνο 1972, σελ. 287.
12. Φ. Τέυλορ, «Ἀρχὲς Ἐπιστημονικῆς Διαχείρισης», στὴν ἐπιθεώρηση «Ἐπιστημονικὴ Διαχείριση», Λονδίνο 1964, σελ. 9.
13. Κ. Μάινελ, «Θεωρία τῆς Κίνησης», Βερολίνο 1966, σελ. 22.
14. Ἀ. Κσάναντι, «Τὸ Ποδόσφαιρο», ὅπου πρίν, σελ. 15.

ΙΙΙ΄. Η ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΗ ΜΠΙΖΝΕΣ

1. Ὀ. Μόντελ, «Οἱ οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς λειτουργίες καὶ ἡ σημασία τῶν σπόρ», Βίντερτουρ 1955, σελ. 170.
2. Β. Μέιζελ, «Ἡ σπουδαιότητα τοῦ νἆσαι ἐρασιτέχνης», στὸ «Σπὸρ καὶ Κοινωνία», ἐπιμέλεια Ἀ. Νέιταν, Λονδίνο 1958, σελ. 131.
3. Βλ. Ρ. Κὶρν καὶ Ἀ. Νέιταν, «Τὸ Ποδόσφαιρο», Φρανκφούρτη 1958, σελ. 58.
4. Βλ. Β. Μέιζελ, στὸ ἴδιο, σελ. 129
5. Ρ. Ἄλτμαν, «Ὁ πολιτικὸς ὁρίζοντας τοῦ σπόρ», στὸ «Μεγάλο Παιχνίδι», ἐπιμέλεια Ὀ. Σούλτζ, Φρανκφούρτη 1967, σελ. 40.

IV΄. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΡΡΕΝΕΣ

1. «Ἡ Οἰκογένεια», στὸ «Σοσιολόγκσε Ἔξκουρσε», τόμ. 4, Φρανκφούρτη 1966, σελ. 126.
2. Μ. Χορκχάιμερ, «Λόγος καὶ Αὐτοσυντήρηση», Λὸς Ἄντζελες 1942, σελ. 47.
3. Βλ. Ντ. Ρίσμαν, «Τὸ μοναχικὸ πλῆθος», Νιοὺ Χέιβεν, 1970.
4. Β. Μπούς, «Ἔκθεση τοῦ συνεδρίου γιὰ τὴ σωματικὴ ἐκπαίδευση: Ἡ ἀπόδοση», Βισμπάντεν 1964, σελ. 64.
5. Τ. Λίτζ, «Τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον τῶν σχιζοφρενῶν», στὴν ἐπιθεώρηση «Ψυχή», τόμ. VIII, Στουτγάρδη 1959, σελ. 273.
6. Τ. Μπρόκερ, «Ἡ ὁμοφυλοφιλικὴ συμπεριφορὰ σὰν διαταραχὴ τῆς διανοητικῆς ἀνάπτυξης», στὸ «Συνηγορία γιὰ τὴν κατάργηση τῆς Παραγράφου 175», Φρανκφούρτη 1966, σελ. 34.
7. Παρατίθεται ἀπὸ τοὺς Ρ. Κὶρν καὶ Ἀ. Νέιταν, «Τὸ Ποδόσφαιρο», Φρανκφούρτη 1958, σελ. 46.
8. Ρ. Κὶρν καὶ Ἀ. Νέιτταν, στὸ ἴδιο, σελ. 47.
9. Ἔ. Φρόμ, «Θεωρητικὲς σημειώσεις γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν οἰκογένεια», στὸ «Δοκίμια γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν οἰκογένεια», ἐπιμέλεια Μ. Χορκχάιμερ, Παρίσι 1936, σελ. 126.
10. Μπ. Γκρούνμπεργκερ, «Ὁ ἀντισημίτης καὶ τὸ οἰδιπόδειο σύμπλεγμα», στὴν ἐπιθεώρηση «Ψυχή», τόμ. XVI, Στουτγάρδη 1962-3, σελ. 276.
11. Ἀ. Στόουκς, «Ψυχαναλυτικὲς σκέψεις πάνω στὴν ἀνάπτυξη τῶν παιχνιδιῶν τῆς μπάλλας», «Διεθνὴς Ἐπιθεώρηση Ψυχανάλυσης», τόμ. 37, Λονδίνο 1956, σελ. 186.
12. Βλ. Ἀ. Μίτσερλιχ, «Κοινωνία χωρὶς τὸν Πατέρα», Λονδίνο 1969, σελ. 285.
13. Ἔ. Ἔρικσον, «Παιδικὴ Ἡλικία καὶ Κοινωνία», Λονδίνο 1965, σελ. 400.
14. Φ. Ζ. Μπουϊτέντιζκ, «Τὸ Παιχνίδι τοῦ Ποδοσφαίρου», Βίρζμπουργκ 1952, σελ. 19.
15. Ἀ. Στόουκς, στὸ ἴδιο, σελ. 187.
16. Στὴ «Διεθνῆ Ἐπιθεώρηση Ψυχανάλυσης», τόμ. VII, Λονδίνο 1926, σελ. 223.
17. Ἔλεν Ντόυτς, στὸ ἴδιο, σελ. 226.
18. Ἔρ. Ἔρικσον, στὸ ἴδιο, σελ. 400.
19. Ἀ. Στόουκς, στὸ ἴδιο, σελ. 186.

20. Βλ. Κ. Ντίεμ, «Παγκόσμια ἱστορία τῶν σπὸρ καὶ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς», Βερολίνο 1960, σελ. 69.
21. Χ. Ζούλλιγκερ, «Ὀρδή, φυλή, κοινότητα», Μόναχο 1966, σελ. 57.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 2: ΜΑΓΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ

1. Φ. Ζ. Μπουϊτέντιζκ, «Τὸ Παιχνίδι τοῦ Ποδοσφαίρου», Βίρζμπουργκ 1952, σελ. 25.
2. Χάντερ Ντέιβις, «Τὸ Ἔνδοξο Παιχνίδι», Λονδίνο 1972, σελ. 310.
3. Ἀ. Μίτσερλιχ, «Κοινωνία χωρὶς τὸν Πατέρα», Λονδίνο 1969, σελ. 145.
4. Τ. Ἀντόρνο, «Μίνιμα Μοράλια», Φρανκφούρτη 1962.

V΄. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΚΑΙ ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ

1. Γκ. Λούκατς, «Ἱστορία καὶ Ταξικὴ Συνείδηση», Λονδίνο 1971, σελ. 88.
2. Χ. Μαρκοῦζε, «Ἔρως καὶ Πολιτισμός», Λονδίνο 1969, σελ. 102.
3. Γκ. Λούκατς, στὸ ἴδιο, σελ. 88.
4. Τ. Ἀντόρνο, «Παρεμβάσεις», Φρανκφούρτη 1963, σελ. 150.
5. Χ. Μαρκοῦζε, «Ἡ ἀπαρχαίωση τῆς φροϋδικῆς ἀντίληψης τοῦ ἀνθρώπου», στὸ «Πέντε Διαλέξεις», Λονδίνο 1970, σελ. 54.
6. Μ.Χορκχάιμερ, «Πρὸς μιὰ κριτικὴ τοῦ λειτουργικοῦ λόγου», Φρανκφούρτη 1967, σελ. 150.
7. Τ. Ἀντόρνο, στὸ ἴδιο, σελ. 156.

VII΄. ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

1. Θ. Βέμπλεν, «Ἡ θεωρία τῆς ἀργόσχολης τάξης», Νέα Ὑόρκη 1953, σελ. 181.

2. Μ. Βέμπερ, «Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὀργάνωσης», Νέα Ὑόρκη 1964, σελ. 154.
3. Ρίτσαρντ Κάριον, «Σκιαγράφηση τῆς Κορνουάλλης», Λονδίνο 1602, σελ. 74-5.
4. «Οἱ νόμοι τοῦ ποδοσφαίρου ὅπως παιζόταν στὸ σχολεῖο Ράγκμπυ», παρατίθεται στό: Ὀ. Λ. Ὄουεν, «Ἱστορία τῆς Ποδοσφαιρικῆς Ἕνωσης τοῦ Ράγκμπυ», Λονδίνο 1955, σελ. 333.
5. Κ. Ντίτριχ, «Τὸ Ποδόσφαιρο», Σκόντορφ 1968, σελ. 11.
6. Τ.Ἀντόρνο, «Πρίσματα», Λονδίνο 1967, σελ. 81.
7. Βλ. Π. Ἀ. Ρούντικ, «Ψυχολογία», Βερολίνο 1963, σελ. 390.
8. Κ. Ντίεμ, «Φύση καὶ θεωρία τοῦ σπὸρ καὶ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς», Βερολίνο 1960, σελ. 39.
9. Βλ. Ἔ. Φρόμ, «Θεωρητικὲς σημειώσεις γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν οἰκογένεια», στὸ «Δοκίμια γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν οἰκογένεια», ἐπιμέλεια Μ. Χορκχάιμερ, Παρίσι 1936, σελ. 110.

ΠΑΡΕΚΒΑΣΗ 3: ΣΠΟΡ ΚΑΙ ΜΙΛΙΤΑΡΙΣΜΟΣ

1. «Ἱστορία τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς στὴ Γερμανία 1789-1917», Βερολίνο 1965, σελ. 63.
2. Φ. Λ. Γιάν, «Τὸ Γερμανικὸ Ἔθνος», Λούμπεκ 1810, σελ. 314.
3. Ἀ. Σπίες, «Διάφορα Γραφτά», μέρος II, Χὸφ 1877, σελ. VIII.
4. Βλ. Ἀ. Νέιταν, «Σπὸρ καὶ Πολιτική», στὸ «Σπὸρ καὶ Κοινωνία», ἐπιμέλεια Ἀ. Νέιταν, Λονδίνο 1958, σελ. 53.
5. Ἀ. Χίτλερ, «Ὁ Ἀγώνας μου», Λονδίνο 1969, σελ. 497.
6. Ἔ. Μπλόχ, «Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλπίδας», Φρανκφούρτη 1959, σελ. 524.
7. Ρ. φὸν Τσάμερ καὶ Ὄστεν, «Πολιτικὴ Σωματικὴ Ἀγωγή», τόμ. 12, 1942, σελ. 14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII΄. ΣΠΟΡ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

1. Κ. Χ. Χελβέτιους, «Περὶ τοῦ Πνεύματος», παρατίθεται στὸ «Σοσιολόγκσε Ἔξκουρσε», τόμ. 4, Φρανκφούρτη 1969, σελ. 164.
2. Κ. Χ. Χελβέτιους, «Περὶ τοῦ Ἀνθρώπου», παρατίθεται στὸ ἴδιο, σελ. 164.
3. Κ. Μάρξ, «Κεφάλαιο», τόμ. 1, Μόσχα 1961, σελ. 72.
4. Κ. Μάρξ, στὸ ἴδιο, σελ. 72-3.
5. Κ. Μάρξ, «Χειρόγραφα τοῦ 1844», Μόσχα 1961, σελ. 103.